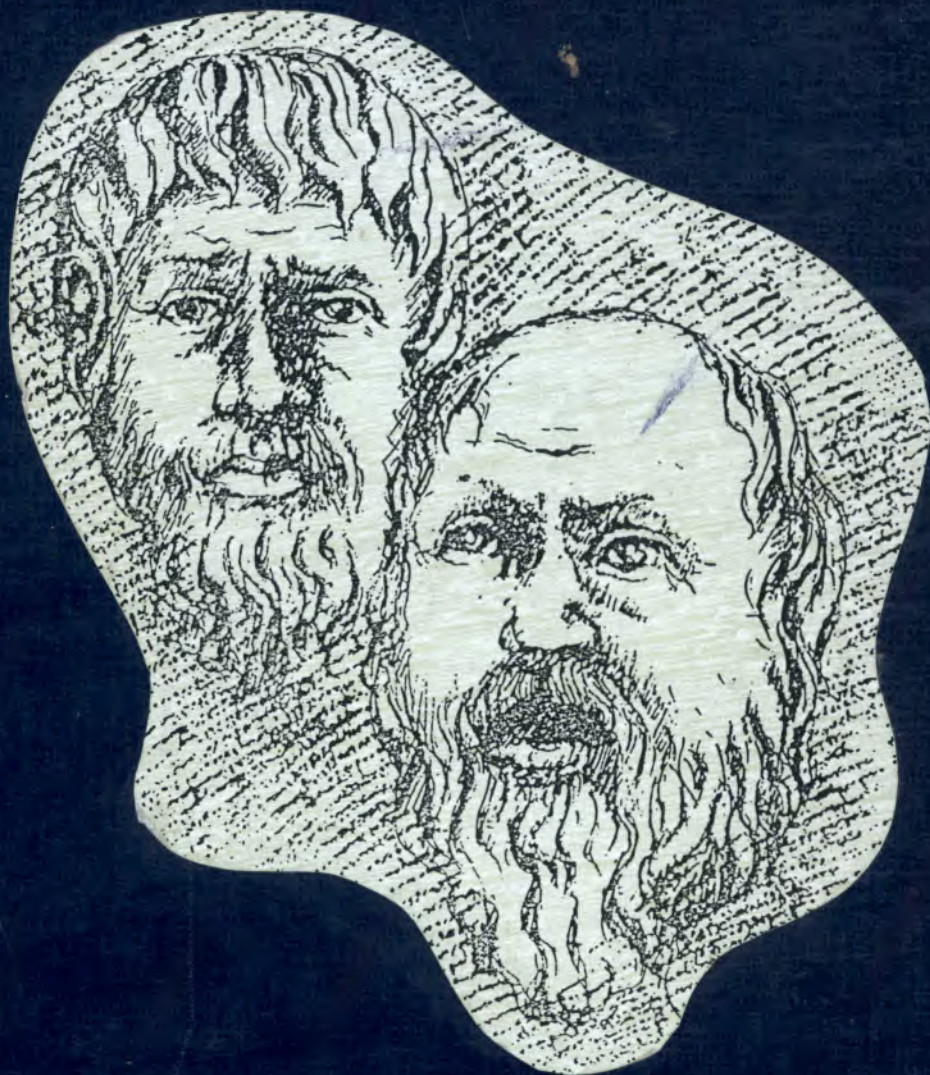

ปรัชญาเบื้องต้น

BURAPHA UNIVERSITY LIBRARY

3 2498 00113242 0

สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยบูรพา

ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี 20131

BT 163

๗๖

ปรัชญาเบื้องต้น

๗๑ ๐๐๐๒๑๑๖

เริ่มบริการ

24 ส.ย. 2546

17 พ.ค. 2544
145563

รองศาสตราจารย์บุญธรรม ทิพพศรี
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา จังหวัดชลบุรี

คำนำ

พระเจ้าคือใคร มนุษย์คืออะไร ตัวฉันเป็นใคร คำถามเหล่านี้นับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญยิ่ง เพราะเป็นปัญหาที่มีมาแล้วทั้งในอดีตและปัจจุบัน และอาจจะคงมีต่อไปอีกในอนาคต ทั้งนี้เพราะปัญหาเหล่านี้ยังหาคำตอบที่สมบูรณ์ไม่ได้

ถ้ากล่าวในแง่ของศาสนา คำตอบของแต่ละศาสนาก็จะแตกต่างกันไป และคำตอบเหล่านั้นมนุษย์จะต้องเลือก และมีชีวิตอยู่ต่อไปกับคำตอบที่ตนเลือกนั้น คำตอบที่ศาสนาบางศาสนาให้ นั้น ทำให้เกิดความสำคัญต่อพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย พิธีกรรมเช่นนี้ชี้ให้เห็นความสำคัญ และความเข้าใจในภาพพจน์ของความเป็นมนุษย์

ส่วนคำตอบในแง่ปรัชญานั้น ขึ้นอยู่กับความเข้าใจโดยใช้ปัญญาและความคิดเชิงวิจารณ์ เพราะเหตุผลเป็นเรื่องของปรัชญา ค่านิยมของปรัชญาขึ้นอยู่กับความบริสุทธิ์และความสูงส่งทางปัญญา นักปรัชญาเข้าใจในพระเจ้า มนุษย์ และสรรพสิ่ง ว่าเป็นสิ่งนามธรรมมีเหตุผลและพยายามผสมผสานความจริง ความดีและความงามเข้าด้วยกัน พยายามเข้าใจธรรมชาติของความแท้จริง ซึ่งเป็นการปลุกฝังอุดมคติเรื่องความจริง ความดี และความงามอย่างนิรันดร

หนังสือ “ปรัชญาเบื้องต้น” เล่มนี้ หากจะมีส่วนคืออยู่บ้าง ผู้เขียนขอมอบให้แก่ท่านเจ้าของงานปรัชญาทุกท่านทั้งในอดีตและปัจจุบัน แต่หากมีส่วนขาดตกบกพร่องทั้งมวลอันเนื่องมาจากความผิดพลาดใดๆ อันเนื่องมาจากการเินไป คือไม่ควรพูดแต่นำมาพูด หรือควรจะพูดให้มากแต่กลับพูดน้อยเช่นนี้ ข้าพเจ้าขอรับไว้แต่เพียงผู้เดียว

รองศาสตราจารย์บุญร่วม ทิพพศรี

มีนาคม 2544

สารบัญ

หัวข้อที่	หน้า
๑. ความหมายของ "ปรัชญา และ Philosophy	๑
๒. กำเนิดของปรัชญา	๓
๓. คานิยมในปรัชญา	๕
๔. การศึกษาปรัชญา	๗
๕. วิธีการของปรัชญา	๙
๖. ขอบข่ายวิชาปรัชญา	๑๐
๗. ปรัชญาและศาสตร์สาขาต่าง ๆ	๑๑
๘. การพิจารณาเทียบเคียงกับการคิดหาเหตุผล	๑๘
๙. สัมพันธภาพวิชาปรัชญากับศาสตร์สาขาอื่น ๆ	๒๔
๑๐. ปรัชญาทางศาสนา	๒๘
- ปรัชญาพุทธศาสนา	๓๑
- ปรัชญาคริสตศาสนา	๓๗
- ปรัชญาศาสนาอิสลาม	๔๑
๑๑. - ปรัชญาการเมือง	๔๗
- ปรัชญาชีวิต	๕๕
- ปรัชญารัก	๗๐
๑๒. นักปรัชญากรีกสมัยโบราณ	๗๕
๑๓. ปัญหาเกี่ยวกับ "ตัวตน" ในปรัชญาของเพลโต	๘๐

ความหมายของ

"ปรัชญา และ Philosophy"

เพื่อความเข้าใจในปรัชญาให้ดียิ่งขึ้น ผู้ศึกษาจะต้องเข้าใจความหมายของคำว่า "ปรัชญา" ก่อน เพราะคำว่า "ปรัชญา" ที่นักปราชญ์บางท่านแปลจากภาษาตะวันตกเท่ากับ "Philosophy" นั้น ถ้าพิจารณาตามรูปศัพท์ (Wording) แล้ว จะมีความหมายต่างกัน ฉะนั้นผู้เริ่มศึกษาจึงต้องทำความเข้าใจคำว่า "ปรัชญา" ตามทัศนะของนักปรัชญาตะวันออก และคำว่า "Philosophy" ตามทัศนะของนักปรัชญาตะวันตก ทั้งนี้เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนในการใช้คำ

คำว่า "ปรัชญา" เป็นภาษาสันสกฤต มาจากคำว่า "ปฺร" หมายความว่า "ประเสริฐ" "ชฺญา" แปลว่า "ความรู้" ฉะนั้นคำว่า "ปรัชญา" จึงแปลว่า "ความรู้อันประเสริฐ" หมายความว่า "ความรู้ที่ไต่หลังจากหมกขอสงสัยแล้ว" หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ "ปรัชญา หมายถึง การอธิบายความรู้ตามหลักเหตุผล"

ส่วนคำว่า "Philosophy" เป็นภาษากรีก มาจากคำว่า "Philo + Sophia" คำว่า "Philo" แปลว่า "ความรัก" "Sophia" แปลว่า "ความรู้" ฉะนั้นคำว่า "Philosophy" จึงแปลว่า "ความรักในความรู้ (Love of wisdom)" คำว่า "ความรู้" ตามทัศนะของนักปราชญ์ทางตะวันตกไม่ได้หมายความว่าเฉพาะความรู้ทั่วไป แต่หากรวมถึงการตัดสินใจคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตโดยความเป็นธรรม หมายถึง "หลักการคิด หรือ หลักในการคิด" ถ้าหากมีคนถามว่า มีหลักการไว้สำหรับคิดอะไร? ก็จะมีคำตอบว่า "สำหรับคิดสิ่งที่เราสงสัย หรือแก้ปัญหาที่สงสัยนั้นให้หมดไป"

อนึ่ง เมื่อกล่าวถึง "ปรัชญา" ในคำบรรยายนี้ ให้นึกถึงคำว่า "Philosophy" ทั้งนี้เพราะความหมายของคำทั้งสองต่างกัน อีกประการหนึ่ง คำว่า "Philosophy" นั้น ความหมายเดิมหมายถึงความรักในความรู้ แต่เพราะชาวตะวันตก มีความเชื่อในพระเจ้าว่า "พระเจ้าเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งในโลก" (God Creates everything in the world) ฉะนั้นคำว่า "ความรักในความรู้" จึงมีความหมายว่า "พระเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้นที่จะเป็นเจ้าของของความรู้ ส่วนคนอื่นหาใช่ไม่ได้ก็เพียงรักเท่านั้น" ส่วนคำว่า "ปรัชญา" นั้น ตามความคิดเห็นของชาวตะวันออก ไม่มีใครผูกขาด ทุกคนสามารถที่จะบรรลุถึง "ปรัชญา" ได้ทั้งนั้น

กล่าวโดยสรุป คำว่า "Philosophy" ตามความคิดเห็นของนักปราชญ์ตะวันตก หมายถึง "ความประหลาดใจ หรือความสงสัย อันเป็นบันไดก้าวแรกที่จะนำไปสู่ความรัก" ดังคำกล่าวที่ว่า "Doubt and Wonder are the beginning of Wisdom" ส่วนปรัชญาตามความคิดเห็นของนักปราชญ์ทางตะวันออก

หมายถึงความรู้ที่เราได้รับหลังจากหมดข้อสงสัยหรือแปลกใจ ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า " เมืองปลายของ Philosophy เป็น เมืองต้นของปรัชญา"

ความหมายของ "ปรัชญา" ในนานาทัศนะ

มีนักปราชญ์อีกหลายท่านได้ให้ความหมายของ "ปรัชญา" ไว้คือ

๑. ปรัชญา คือ การศึกษาเรื่องที่สงสัย หมายถึง เมื่อสงสัยในสิ่งใดแล้วจะต้องหาวิธีแก้ไขข้อสงสัยนั้น
 ๒. ปรัชญา คือ โลกทรรศน์ของชีวิต
 ๓. ปรัชญา (ความรู้) เปรียบเสมือนนคร (ครุฑอุบไซค) ซึ่งจะต้องอนุญาตให้ศิษย์ (ศาสตราจารย์) จากไป
 ๔. ร่างกายต้องการออกกำลังกายฉันใด จิตใจก็ต้องการฉันนั้น กริยาของจิตคือปรัชญา
 ๕. การศึกษาปรัชญา คือการหาอาหารให้สมอง
 ๖. ปรัชญา คือการวิจารณ์ชีวิต สืบค้นถึงธรรมชาติ ความหมาย กำเนิด วัตถุประสงค์ และชุดกรรมใน ชีวิตของมนุษย์ เพราะฉะนั้นปรัชญาจึง เป็นการตีความของชีวิต
 ๗. การศึกษาปรัชญา คือการศึกษาในสิ่งที่ยังไม่รู้
 ๘. สิ่งใดที่เราไม่รู้ หรือรู้แจ่มชัดแล้ว เรียกว่า "ศาสตร์" ไม่จัดเป็นปรัชญา
 ๙. Decart นักปรัชญาชาวตะวันตก กล่าวว่า "ข้าพเจ้าคิด ข้าพเจ้าจึงมีชีวิตอยู่" (I think, therefore I exist) หมายถึงคิดในการแกข้อสงสัย ข้อแคลงใจต่าง ๆ เพื่อจะได้มีชีวิตอยู่อย่าง เป็นสุข
 ๑๐. ในหนังสือ Will Durant กล่าวว่า "Philosophy directs us first to seek the goods of mind, and the rest will iether be supplied, or not much wanted"
 ๑๑. การศึกษาปรัชญาจะต้องวางตัว เป็นกลาง มีใจอุเบกขา ให้ความยุติธรรมแก่ทุกฝ่าย มิฉะนั้นแล้วจะไม่ได้คำตอบที่แท้จริงจากปัญหาปรัชญา
- จุดมุ่งหมายของการ เรียนปรัชญา
- จุดมุ่งหมายในการ เรียนปรัชญา แบ่งออกเป็น ๒ ประการคือ
๑. เพื่อรู้จักปัญหาที่ยัง เป็นปัญหา
 ๒. เพื่อรู้คำตอบทุกคำที่เป็นไปได้

กำเนิดของปรัชญา

การที่จะกล่าวชัดลงไปว่า ปรัชญาเกิดขึ้นในยุคใด สมัยใดนั้น ยังไม่มีคำตอบสำหรับข้อสงสัยนี้เลย แต่พอจะอนุมานได้ว่า ประมาณ ๖๐๐ - ๕๐๐ ปีก่อนคริสตกาล ได้มีนักคิด และได้วางหลักวิธีการคิดไว้ ๔ ท่าน ท่านเหล่านั้นคือ พระพุทธเจ้าขงจื้อ เล่าจื๊อ และโสกราตีส และนอกจากนั้นก็ยังมีนักคิดที่สำคัญอีก ๒ ท่านคือ พลาโต และอริสโตเติล แต่ท่านทั้ง ๒ นี้เกิดหลังท่านทั้ง ๔ ประมาณ ๑๐๐ ปี แต่ใครจะเป็นนักปรัชญาคนแรกและได้วางแบบแผนในการคิดไว้ก่อนนั้น จะศึกษาได้จากประวัติของท่าน

อีกนัยหนึ่ง ถ้าหากไม่เป็นการผิดเกินไป พอจะกล่าวโดยสรุปได้ว่า วิชาการทุกสาขาดันเป็นปรัชญาทั้งนั้น และในทำนองเดียวกันมนุษย์ทุกคนก็เป็นนักปรัชญา เพราะ "ความคิดเกิดขึ้นพร้อมกับการเกิดของมนุษย์" ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า วิชาปรัชญาเกิดขึ้นพร้อมกับความคิดแรก ๆ ของมนุษย์ เมื่อพิจารณาตามทฤษฎีวิวัฒนาการของชาลส์ ดาร์วิน ดังที่เรากล่าวว่า มนุษย์วิวัฒนาการมาจากลิง และลิงตัวแรกได้สำนึกในใจว่า นั่นคืออะไร? และการเกิดความสำนึกเช่นนั้น หมายถึงว่า ปรัชญาได้เกิดขึ้นแล้ว พร้อมกับความเป็นมนุษย์ของลิงตัวนั้น จากภาพยนตร์เรื่อง "พิชิตจักรวาล" เป็นตัวอย่างอันดีที่จะบอกให้เรารู้ปรัชญาในภาพยนตร์นั้น เพราะท่านจะสังเกตเห็นบรรพบุรุษสมมติของเราคนหนึ่ง เล่นกระดูกสัตว์ใหญ่อยู่ บังเอิญจับกระดูกได้ท่อนหนึ่ง และรู้โครงสร้างมันก็หักลง ขณะนั้นนักคนตรีก็บรรเลงเพลงกึ่งกระหิมะขึ้นประหนึ่งว่า เป็นมหาฤกษ์ เพราะขณะนั้น สัตว์นั้นเองก็ตกลงได้ว่า เครื่องมือที่เพิ่มประสิทธิภาพในการออกรัง มันจึงกลายเป็นมนุษย์และนักปรัชญาคนแรกของโลกตั้งแต่นั้น ถ้าจะพูดตามภาษาสากลนิยมพอจะกล่าวได้ว่า "มนุษย์เป็นนักปรัชญาเริ่มต้นตั้งแต่เริ่มคิดที่จะทำ หรือ มีการคิดทบทวน (Reflection)" จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าขณะนี้ทุกท่านก็เป็นนักปรัชญาแล้ว จะต่างกันเพียงว่าใครจะเป็นมากหรือน้อยเท่านั้น ข้าพเจ้าอยากให้คุณท่านเรียนรู้ปรัชญา หักให้เป็นคนรู้จักคิดอย่างมีเหตุผล

ฉะนั้นจึงคงจะไม่เป็นการผิดมากไป ถ้าจะกล่าวว่า "ปรัชญามีกำเนิดมาตั้งแต่มนุษย์ยังไม่รู้จักใช้ภาษา" อนึ่งคำว่าหรือหลักฐานต่าง ๆ ทางปรัชญาไม่มีการขีดเขียนบันทึกลงไว้ในหนังสือ จึงสูญหายไปเป็นจำนวนมาก และเป็นการยากที่จะสืบค้นได้ว่า มนุษย์เริ่มต้นคิดอย่างไรในระยะแรก ๆ และได้วิวัฒนาการมาอย่างไร? จนกระทั่งสามารถคิดค้นสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาใช้ได้ เพราะกระบวนการคิดนั้น ยิ่งคิดก็ยิ่งกว้างและยิ่งสลับซับซ้อนขึ้นทุกที ตัวอย่าง ภาษา หรือตัวอักษรต่าง ๆ กว่าจะมีการคิดตัวอักษรและวางระเบียบไวยากรณ์ขึ้นนั้น เป็นสิ่งที่มีคนบอกเต็มที่ เพราะเราไม่สามารถสืบสวนให้รู้แน่นอนได้ว่า ตัวอักษร ภาษา ความเชื่อ นิยาย ปริมาตรต่าง ๆ ไถ่ก่อดำ และวิวัฒนาการมาอย่างไร ในระยะก่อนวรรณกรรม นับว่าเป็นเรื่องที่ต้องเปลืองแรงค้นคว้า และในที่สุดก็เอาเอาเป็นส่วนมาก แต่การ เอาที่มีหลักการและเหตุผลจึงได้เปรียบกว่าการ เอาสุ่ม

เพราะการคิด หรือความคิดแบบนักปรัชญาอย่างน้อยก็ช่วยไขปัญหาให้วิญญูณ ฉะนั้น ปรัชญาจึงก้าวหน้าขึ้น
อย่างกว้างขวาง

อนึ่ง เมื่อมนุษย์เป็นคนช่างคิด เพื่อแก้ปัญหาในเมื่อมีความสงสัย และความประหลาดใจในสิ่ง
ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว เช่น ความสงสัยในอำนาจของธรรมชาติ ว่ามาจากที่ใด ชีวิตคืออะไร ทำไมต้องเกิด
ทำไมต้องตาย ตายแล้วไปไหน อะไรคือจักรวาล ใครสร้างจักรวาล ทำไมฟาร์อง ทำไมฟ้าผ่า เพราะ
สิ่งเหล่านี้ เป็นประสบการณ์ที่มนุษย์ประสบพบเห็น หรือสัมผัสมานานแล้ว และคิดอยากจะรู้หรือพ้นจากสภาพ
เช่นนั้น ความคิดของพวกเขาเหมือนกระต่ายตื่นตูม เพราะไม่รู้นต้นสายปลายเหตุ และไม่มีใครคิดมาก่อน
เพราะต่างคนก็รู้อยู่ไม่แจ่มแจ้ง จึงเพ่งหาวิธีเอาตัวรอดไปได้เป็นครั้งคราวเท่านั้น ไม่ต่างอะไรจากกระต่าย
ตื่นตูม จะอย่างไรก็ตาม มนุษย์นับว่าเป็นนักปรัชญาที่สำคัญแห่งยุค เพราะการอยากจะรู้ว่า อำนาจในธรรมชาติ
มาจากไหน นั้นก็หมายความว่า มนุษย์เกิดความเข้าใจในเรื่อง เหตุผลแล้ว เพราะเมื่อมีผลต้องมีเหตุ ถ้า
หากรู้สาเหตุเราก็สามารถแก้ที่สาเหตุได้ ผลมันก็จะเปลี่ยนแปลงไปเอง จึงเป็นข้อยุติได้ว่า ถ้าเราทุกข์
ธรรมชาติ เช่น ฟ้าผ่า แพนดินไหว น้ำท่วม ไฟไหม้ สัตว์ร้าย ฯลฯ มีสาเหตุมาจากอะไร เราแก้ที่สาเหตุ
แล้ว ภัยก็จะหมดไปได้ ถ้าหากแก้ไม่ได้ ก็หาวิธีเลี่ยงโดยผ่อนหนักเป็นเบาบ้าง ในยุคสมัยที่ยังไม่รู้ว่

"การ เรียนคืออะไร? และ เหตุผลคืออะไร ?" การคิดหาวิธีแก้หรือเลี่ยงก็นับได้ว่าเป็นนักปรัชญาเหมือนกัน

จากกระบวนการคิดของมนุษย์ดังกล่าวข้างต้นนั้น อาจจะคิดคนเดียวก่อนและในการต่อมามีคน
เห็นด้วยและเข้าใจ หรืออาจจะปรึกษากันหลายคนเราไม่สามารถทราบได้ แต่พอจะทราบได้ว่า ในยุคที่ไม่
มีวิทยาศาสตร์ และไม่รู้ว่เครื่องมือทดสอบคืออะไร? เพียงแต่คิดด้วยสมองว่า เมื่อมีผลต้องมีเหตุ ถ้าแก้
ที่สาเหตุได้ผลก็จะเปลี่ยนไป จึงสรุปเอาด้วยปัญญาอันสุขุมตามอัธยาศัยว่า ต้องมีเหตุอยู่เหนือธรรมชาติ แต่
เรามองไม่เห็น และต้องมีฤทธิ์เดชมาก จึงสามารถควบคุมพลังธรรมชาติทั้งหลายไว้ได้ ท่านผู้นั้นคือผู้ทรง
ฤทธิ์หรือเทพเจ้า ผู้ควบคุมความเป็นไปในโลก เป็นเจ้าโลก ถ้าฉนั้นเราต้อง เสนอสรวิงสัง เวทย์ให้ท่านพอ
ใจ ท่านจะได้ช่วยเหลือเรา คนอื่นก็เห็นตามด้วย จึงเกิดพิธีกรรม และมีหลักปฏิบัติทางศาสนาขึ้น ฉะนั้นศาสนา
จึงนับว่าเป็นนิมิตร์อันดี แสดงให้เห็นความก้าวหน้าทางปัญญา แต่การค้นพบทุกอย่างถ้าหากไม่มีการปรับปรุง ก็
กลายเป็นสิ่งกีดขวางความเจริญได้

สิ่งที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ถากถาวถึงปรัชญา นั่นก็คือศาสนา เพราะจุดเริ่มต้นหรือสาเหตุของการ
เกิดปรัชญา และศาสนา มีแหล่ง เกิดคล้ายกัน ปรัชญา คือการศึกษาโดยอาศัย เหตุและผล เป็นหลักในการคิด คือ
คิดในสิ่งที่สงสัยและประหลาดใจ เพื่อให้รู้ในสิ่งที่สงสัยและประหลาดใจนั้น ส่วนศาสนา คือการศึกษาถึงคำสอน
ของศาสนาประจำศาสนานั้น ๆ นอกจากนั้น เป็นการศึกษาเรื่องพระผู้เป็นเจ้า และจะต้องศึกษาด้วยศรัทธา

คั้งนั้นวงการศาสนาที่เจริญขึ้นจนกลายเป็นสถาบันทางสังคมที่สำคัญยิ่งสถาบันหนึ่ง ซึ่งเป็นแหล่งให้กำเนิดใน คำนวิจิตรศิลป์ คณิตศาสตร์ และที่สำคัญที่สุดในแง่ปรัชญา ก็คือหนังสือ เพราะหนังสือทำหน้าที่บันทึก แนวความคิดของมนุษย์เอาไว้ ในระยะแรกเป็นการบันทึกแนวคิดทางศาสนา เป็นประวัติทางศาสนา และ ประวัติของเทพเจ้า เหมือนวรรณกรรมยุคแรกอื่น ๆ จะอย่างไรก็ตาม ถึงแม้ประเทศจีน อินเดีย อียิปต์ จะ มีการบันทึกแนวคิดทางศาสนาไว้แต่ก็คำบรรพ์ แต่คาดว่าคงจะไม่น้อยกว่า ๒๐ ศตวรรษ ก่อน ค.ศ. หรือ อาจจะก่อนหน้านั้น ส่วนการมีหนังสือบันทึกเป็นหลักฐานก็สมัยของโฮเมอร์ (Homer) และเฮโรโดต (Herodot) จึงจะว่าคึกคักบรรพ์ไม่เกินศตวรรษที่ ๑๕ ก่อน ค.ศ.

* กรีกได้รับเกียรติเป็นปรัชญาชนชาติแรกของยุโรป อันหนึ่งวรรณกรรมของกรีก นับเป็นวรรณกรรม ชั้นแรกของยุโรป และเกิดขึ้นภายหลังวรรณกรรมเอเซียและอัฟริกาไม่ต่ำกว่าพันปี โดยเริ่มต้นในลักษณะเดียวกัน แต่กรีกก็จึกว่าก้าวหน้ากว่าชาติอื่น ๆ ในทางปัญญา ยุโรปได้รับมรดกค่าเนนิกิจการต่อ จนกลายเป็น ครูของโลก จนครายเท่าทุกวันนี้ แต่เป็นสิ่งที่ชนชาติต่าง ๆ ควรจะได้ติดตามว่า เขาดำเนินการอย่างไร? วิวัฒนาการมาอย่างไร? มีอุปสรรคอะไรบ้าง? เขาแก้กันอย่างไร? มีอะไรเป็นส่วนประกอบ ก่อหนุนความ มานะบากบั่นขยันขันแข็ง ความเชื่อมั่นในความก้าวหน้า ความกล้าหาญในการยอมเสี่ยงสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ จะรู้ได้จากการศึกษาปรัชญา ขอให้มีความมานะพยายามศึกษาและคิดทำเท่านั้น

ตามความเป็นจริงแล้ว ประเทศอินเดียและจีน มีหนังสือปรัชญาและการบันทึกทางปรัชญา มาก่อนกรีก แต่พอจะเรียนปรัชญา เรามักจะเริ่มจากกรีกก่อน ไม่ใช่เหอฝรั่ง แต่หากว่าฝรั่ง เขาทำงาน มามากกว่าเรา เขาจัดระบบวิชาไว้ช่วยการศึกษาได้เร็ว เมื่อเขาทำหนทางไว้ให้เราเดินและเขาก็ไม่ หวงหนทาง เราจะมิว่าสร้างทางใหม่ให้เสียเวลาทำไม เดินไปจนสุดทางที่เขาอนุญาตแล้วจึงคิดบุกมันต่อไป เป็นการทุ่นแรงกว่า เพราะเมื่อเราเข้าในระบบปรัชญาของฝรั่งดีแล้ว จึงหันมาพิจารณาปรัชญาทางเอเซีย ึ่งยังไม่ค่อยเป็นระเบียบเรียบร้อย เรามีวิธีจะเข้าใจได้ง่ายกว่า และอาจจะสร้างงานต่อเติมเป็นประโยชน์ ต่อไปได้ ถ้าหากถือวิธีคิดสร้างทางเองตั้งแต่เริ่มต้น ก็คงจะไม่ถึงครึ่งทาง จะต้องตายเสียก่อนเป็นแน่ ฉะนั้นเราจึงยอมสละสิทธิเยี่ยงนักปราชญ์ ขอเดินตามทางที่ฝรั่งวางไว้ให้ขอเพียงอาศัยเดินเท่านั้น แต่เราก็ ไม่ได้ลืมบุญคุณของทุกท่านที่มีส่วนร่วมสร้างทางไว้ให้เราเดินอย่างสบาย จึงเป็นอันกล่าวได้ว่า "กำเนิดของ ปรัชญาได้เกิดขึ้นแล้วในดินแดนของจีน อินเดีย และกรีก เป็นเบื้องต้น"

ค่านิยมในปรัชญา

เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า สาขาวิชาการต่าง ๆ ต่างก็ต้องการจะปลูกฝังค่านิยมให้เกิดขึ้นแก่ผู้ ศึกษ แต่ก็ดูเหมือนว่าการจำกัดขอบ เขตหรือความหมายของคำว่า "ค่านิยม" ให้แน่นอนลงไปนั้น กลับเป็น

เรื่องที่ทำได้น่ายกั้น ฉะนั้นจึงขอให้คำจำกัดความของคำว่าค่านิยม ไว้พอเป็นแนวดังนี้

"ค่านิยม หมายถึง สิ่งที่กำหนดขึ้นหรือยอมรับไว้ในด้านความดี ความงาม และความประเสริฐ ที่เหมาะสมตามลักษณะของสังคม"

จากข้อความข้างต้นพอจะสรุปความเห็นได้ว่า ค่านิยมนั้น เน้นถึงคุณค่าหรือประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาปรัชญา ทั้งนี้ เพราะวิชาปรัชญาเป็นวิชาที่กล่าวถึงหลักการคิด เพื่อให้คนได้รู้จักคิด เพื่อตอบสนองความอยากรู้อยากเห็นของเขาเอง แต่ที่น่าประหลาดคือสิ่งที่คนต่างคิด (นานาจิตตัง) ถึงกระนั้นก็ตาม "ความจริงหรือสัจธรรมไม่ว่าจะอยู่ในส่วนใดของโลกจะต้อง เป็นความจริง เสมอ" หมายถึง เราจะแตกต่างกันเฉพาะแนวคิด วิธีคิด หลักเกณฑ์ในการคิดเท่านั้น ทั้งนี้เพราะเราแตกต่างกันในด้านฐานะ โอกาส และสภาพธรรมชาติของการ เกิด แต่ความจริงก็ยัง เป็นความจริง เหมือนเดิม

นักปราชญ์หลายท่านได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับค่านิยม คุณค่าหรือประโยชน์ของปรัชญาไว้ว่า ซี เอ็ม โจค (C.M. Joad) "เท่าที่เรามองเห็น ปรัชญาไม่มีค่านิยม หรือคุณค่าอะไรเลย" เพราะปรัชญาไม่ได้ช่วยให้ใคร่ชื่อเสียง หรือให้ใคร่ทรัพย์สินเงินทอง หรือกำหนดหน้าที่แห่งการงาน หรือทำให้ท่านเป็นที่โปรดปรานของบุคคลสำคัญ หรือช่วยให้ท่านเป็นอันศักดิ์สิทธิ์ หรือเป็นคนที่น่าคบค้าสมาคม นอกจากนั้นแล้ว ปรัชญาจะไม่ช่วยให้ท่านเป็นคนมีอารมณ์ดี หรือมีหน้าที่ที่ชื่นชมต่อชีวิต ซึ่งเรียกว่าอารมณ์ของนักปรัชญา อารมณ์ของนักปรัชญาคือการจะทำให้ เราสามารถทนต่อความลำบากด้วยจิตใจอันมั่นคงสม่ำเสมอ ซึ่งตรงข้ามกับอารมณ์ของผู้ที่ไม่ใช่ปรัชญา จะไม่สามารถ ระวังความฉุนเฉียว หรือรอนเร้นความเจ็บปวดใด ๆ ได้เลย

ความสำเร็จในการดำเนินชีวิตของนักปรัชญานั้นหาได้ยิ่งไปกว่าคนอื่นไม่ และปรัชญาก็ไม่ได้ให้ความรู้อันเป็นหลักเบื้องต้น หรือความรู้อันเร้นลับถึงวิธีที่จะควบคุมตนเอง หรือวิธีทำนายอนาคตแก่ผู้ศึกษา ซึ่งตรงข้ามกับวิชาโหราศาสตร์ หรือลัทธิเจตภุคนิยม หรือจิตนิยม (Spiritualism) หรือลัทธิที่เชื่อว่าวิญญาณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้วอาจติดต่อกับคน หรือแสดงตนให้ปรากฏแก่คนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการทรงเจ้าเข้าผี หรือควยลัทธิอื่น และไม่เหมือนกับลัทธิ Christian Science ที่ใช้รักษาโรคร้ายไข้เจ็บได้เพียงไข้กาลังใจศรัทธาในพระคริสต์ หรือในศาสนาคริสต์ หรือการวิเคราะห์ทางจิตวิทยา หรือการใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อขจัดความทุกข์ยากของมนุษย์ ดัง เรนที่ไข้กันอยู่ในขณะนี้

นอกจากนี้แล้ว ยังไม่มีปราชญ์คนใดในโลกนี้ที่สามารถ ทยอกให้ท่านรู้ถึงวิธีผูกมิตร หรือวิธีที่จะทำให้ท่านมีอิทธิพลเหนือผู้อื่น หรือวิธีที่จะชนะปมค้อยของท่าน หรือมีฉะนั้นก็ได้แก้ไขให้ท่านพ้นจากความเปลี่ยวใจ มิได้ทำให้ท่านหายกลัว มิได้หาสถานทีอันสวยงามและปลอดภัยให้เป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจ เพื่อให้พ้นจากความซุกมุ่นวุ่นวายของโลกลี้ ซึ่งเพิ่มทวีขึ้น

ทำไมเล่า? เราจึงพากันค้นหาค่านิยมและคุณค่าของปรัชญา ปัญหาข้อนี้มีคำตอบเพียงประการเดียวคือ เราค้นหาค่านิยมทางปรัชญา ก็เพื่อให้ได้ค่านิยมทางปรัชญา อันหมายถึง ให้รู้ว่า "ความดีคืออะไร? ความงามคืออะไร? ความประพฤติกี่เหมาะสมตามลักษณะของสังคมคืออะไร?" เปรียบเสมือนการศึกษาปรัชญา ก็เพื่อให้สมความอยากรู้อยากเห็นอันเป็นแรงผลักดัน ทั้งนี้ เพราะ "ต้องการให้ทุกคนได้รู้ถึงคุณค่าของปรัชญา เพื่อจะได้ปลูกฝังให้เกิดค่านิยมในปรัชญา"

ปรัชญาเป็นการบันทึกเกี่ยวกับการผจญภัยทางจิตใจในสากลโลก เพราะมีคนบางพวกต้องการจะรู้ความหมายของโลกละจักรวาลอันน่าพิศวงที่เราอาศัยอยู่ และต้องการ เข้าใจความสำคัญ จุดมุ่งหมายของชีวิตว่าคืออะไร? และเราควรมีชีวิตอยู่อย่างไร? แต่ก็มีคนบางพวกเพลิดเพลินอยู่กับการผจญภัยทางชีวิตและจิตใจ บุคคลเหล่านี้คือนักปรัชญา เขาแนะนำให้ผู้มีส่วนร่วมในรสนิยม คำเนิ่นไปตามทางที่เขาได้ทำเครื่องหมายไว้แล้ว เพื่อปลูกฝังให้เกิดค่านิยม และเกิดคุณค่าในวิชาปรัชญา

อนึ่ง ค่านิยมในการศึกษาปรัชญา ในอารยประเทศทั้งหลายถือว่ามีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งนัก จึงกำหนดให้บัณฑิต - นักศึกษาชั้นปริญญาตรีทุกคนจะต้องเลือกศึกษาวิชาปรัชญา เพราะเขาได้บรรลุของความเจริญทางวัตถุอย่างดีแล้ว และความเจริญทางวัตถุเพียงอย่างเดียว ไม่ได้อำนวยความสะดวกที่แท้จริงให้แก่ชาวโลกไม่ เพราะร่างกายเรามีโซ่เครื่องจักร มีโซ่เกิดจากวัตถุหรือสสารเพียงอย่างเดียว แต่หากมีจิตใจเป็นส่วนสำคัญอยู่ด้วย ในค่านของจิตใจก็จำเป็นต้องมีปรัชญาเป็นอาหารใจ เพราะความเจริญทางวัตถุและจิตใจจำเป็นต้องไป เคียงคู่กัน จะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ อีกประการหนึ่ง บรรดาศาสตร์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลก เช่น วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ฯลฯ ล้วนมีรากฐานมาจากปรัชญาทั้งสิ้น เพราะความคิดเห็น ความสงสัย และความประหลาดใจใดที่ยังพิสูจน์ไม่ได้ หรือยังสรุปผลแน่นอนไม่ได้ เรียกว่า ปรัชญา หรือ Philosophy แต่เมื่อใดศึกษา พิสูจน์ ทดลองจนรู้ผลที่เป็นจริงและแน่นอนแล้ว จึงแยกออกเป็นศาสตร์สาขาต่าง ๆ ตามหมวดหมู่ที่คล้ายคลึงกัน เช่น วิทยาศาสตร์ จิตวิทยา ฯลฯ เพราะฉะนั้น วิชาปรัชญาจึงถือว่าเป็นรากฐานของศาสตร์ต่าง ๆ ทุกสาขาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

การศึกษาปรัชญา

ผู้ประสงค์จะศึกษาปรัชญาพึงใช้ความระมัดระวังอย่างยิ่ง ตลอดเวลาที่จะให้เขาถึงนักปรัชญาซึ่งเป็นผู้เริ่มคิดปรัชญา ผู้ศึกษาอาจมีผู้สอนคอยแนะนำทางที่จำเป็นให้ สำหรับผู้ศึกษาที่ไม่มีใครแนะนำนั้น ควรจะยึดถือกฎเกณฑ์บางข้อไว้สำหรับปฏิบัติในการศึกษาปรัชญา ซึ่งมีวิธีศึกษาคือ

๑. พึงใช้วิจารณ์ญาณเลือกอ่าน เมื่อ เริ่มศึกษา พยายามอ่านหนังสือที่เกี่ยวกับปรัชญาให้ตลอดทั้งเล่ม ควร เลือกอ่านเพียงสองสามบท ซึ่ง เกี่ยวกับ เรื่องที่สำคัญ โดยเฉพาะ เกี่ยวกับ เรื่องที่ท่านได้ เคยศึกษา

มาบ้างแล้ว และปรารถนาจะศึกษาต่อไปเมื่อเลือกได้แล้ว ครั้นแล้วจึงอ่านด้วยความเพ่งพินิจ ตัวอย่างที่น่าสนใจในปัญหา Causation ควรจะแยกศึกษาคังนี้

- Causation {
- ๑. ความเป็นเหตุผล
 - ๒. ความสัมพันธ์ระหว่าง เหตุผล
 - ๓. หลักการที่กล่าวว่า เหตุการณ์ทั้งหมดต้องเกิดตามเหตุผล

ถ้ามีเวลานั้น ควรอ่านหนังสือเรื่อง "A Treatise of Human Nature" ของฮิวม์ (Hume) แต่ควรอ่านเพียง ๔ ตอนแรกของภาคที่ ๓ และอย่าเพิ่งสนใจตอนอื่นหรือห่ออื่น

การใช้วิจารณ์ญาณเลือกอ่านนั้น ต้องตรวจดูหัวข้อเรื่องของบทต่าง ๆ และการรู้จักใช้ตรรกะนี้เพื่อจะได้อ่านว่า เรื่องที่น่าสนใจมากที่สุดนั้นอยู่ที่ใด และครั้นแล้วจะต้องอ่านค่านำเพื่อจะได้อ่านว่า หนังสือที่อ่านนั้นเกี่ยวกับเรื่องอะไร และหนังสือเล่มนั้น จะช่วยท่านได้อย่างไรในการที่ท่านจะศึกษาปรัชญา

๒. การรู้จักอ่านอย่างขาม ทั้งนี้เพราะบางตอนที่ท่านเลือกอ่านอาจพบข้อความที่ยาก และน่าเบื่อ และบางครั้งอาจพบข้อความรำ ๆ กัน หรือข้อความที่ท่านไม่สามารถเข้าใจได้ ถึงแม้จะพยายามอ่านอีกเป็นครั้งที่สองก็ตาม ข้อความเหล่านั้นท่านควรจกเว้นไม่ควรรอ่าน

๓. อย่าคำเนิการอ่านต่อไป ยกเว้น กรณีที่ท่านจะเข้าใจความที่ท่านอ่านอยู่ แต่ถ้าไม่เข้าใจ จงหยุดอ่านตอนนั้น แล้วอ่านตอนอื่น

๔. ควรทำบันทึกข้อความที่ท่านอ่านแล้ว เพื่อให้แน่ใจว่า ท่านเข้าใจข้อความที่ท่าน ทั้งนี้เพื่อจะได้ศึกษาอีกเมื่อต้องการจะฟื้นความจำ ในกรณีเช่นนี้ควรกลับไปดูบันทึกย่อที่ทำเอาไว้ มิใช่ไปดูข้อความเดิมในหนังสือ อนึ่ง ถ้าตอนท้ายของหนังสือมีหน้ากระดาษว่าง ถ้าท่านจะทำกรรณีส่วนตัวไว้ที่กระดาษเหล่านั้น ที่ทำเช่นนี้ เป็นเครื่องหมายบอกให้ทราบว่า "ในหน้าใบบ้างของหนังสือเล่มนั้น มีข้อความสะกุกใจท่าน ในขณะที่อ่าน ว่าเป็นข้อความที่มีความสำคัญมาก หรือเป็นที่น่าสนใจ"

การศึกษาปรัชญา คือการที่จะต้องหมกมุ่นอยู่กับกระบวนการอันเคลื่อนไหวอยู่เสมอ และความสามารถทางสมองจะต้องทำงานเต็มที่ เพราะกระบวนการนี้ประกอบด้วยงานชนิดต่าง ๆ กัน

งานที่จะต้องค้นให้พบนั้นก็คือ ข้อความที่ผู้แต่งหนังสือกล่าวถึงนั้นคืออะไร และงานที่จะพิจารณาว่า ข้อความนั้นสำคัญ และเข้าขั้นกับความหมายของสิ่งที่เขาได้กล่าวมาแล้วหรือไม่ อีกนัยหนึ่ง จะต้องพิจารณาตัดสินว่า ข้อความนั้นสัมพันธ์กับสิ่งที่เราได้อธิบายเพื่อพิสูจน์ข้อถกเถียงโต้แย้งทั้งหมดหรืออย่างไร

อนึ่งยังมีงานที่จะต้องพิจารณาว่า ท่านมีทัศนะส่วนตัวต่อหนังสือเล่มนั้นอย่างไร ทั้งนี้หมายความว่า ท่านจะต้องตัดสินได้ว่า ท่านไม่ยอมรับทัศนะจากหนังสือเล่มนั้น หรือว่าท่านพยายามจะรวมทัศนะนั้นให้เข้า

เกณฑ์ในการคิด จึง เกิดก่อนวิทยาศาสตร์

ขอบข่ายวิชาปรัชญา

ขอบข่ายวิชาปรัชญาแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๓ สาขาคือ

๑. ญาณวิทยา (Epistemology) คือทฤษฎีที่กล่าวถึงความ

๒. ภาววิทยาหรืออภิปรัชญา (Ontology or Metaphysics) คือทฤษฎีที่กล่าวถึงความมีอยู่ หรือความแท้จริง

๓. คุณวิทยา (Axiology) คือ ทฤษฎีที่กล่าวถึงคุณค่า

ส่วนรายละเอียดของปรัชญาทั้ง ๓ สาขานั้นมีดังนี้

ญาณวิทยา ปรัชญาสมัยปัจจุบันไม่ถือลัทธิ และไม่ผลัดลามาเข้าไปสืบค้นถึงธรรมชาติของความแท้จริงไว้เสียแต่ได้วิจารณ์องค์ภาพของความรู้แล้ว ปรัชญาต้องมีญาณวิทยาเป็นรากฐาน เพราะญาณวิทยา สืบค้นถึงธรรมชาติ กำเนิด ความสมเหตุสมผล และขอบเขตของความรู้ เพื่อให้รู้ว่าประสบการณ์หรือการคิดหาเหตุผลเป็นที่มาของความรู้หรือไม่? ความรู้เป็นที่มาของความแท้จริงหรือไม่? ลักษณะของความรู้ที่สมเหตุสมผลเป็นอย่างไร? อะไรเป็นเครื่องทดสอบความจริง? ความรู้ที่สมเหตุสมผลมีเงื่อนไขอย่างไร? อะไรคือขอบเขตของความรู้ของมนุษย์? มนุษย์สามารถรู้โลกวิญญาน และพระเจ้าได้หรือไม่? จิตที่จำกัดสามารถรู้สิ่งที่ไม่จำกัดได้หรือไม่? ญาณวิทยาแสวงหาคำตอบสำหรับปัญหาเหล่านี้ ฉะนั้น ญาณวิทยาจึง มีบทบาทสำคัญในปรัชญาปัจจุบัน เพราะเป็นพื้นฐานของการ เก่งความจริงทางอภิปรัชญา และเป็นการวิจารณ์ องค์ภาพของความรู้

ภาววิทยาหรืออภิปรัชญา กล่าวถึงความมีอยู่ การสืบค้นถึงธรรมชาติของความแท้จริง ธรรมชาติของโลก ธรรมชาติของวิญญาน และธรรมชาติของพระเจ้า หรือสิ่งสัมบูรณ์ โดยแบ่ง เป็น ๓ สาขาย่อย ๆ คือ

๑. ภาววิทยา เกี่ยวกับธรรมชาติ สืบค้นถึง ธรรมชาติของอภิปรัชญา ธรรมชาติของสสาร กาล อวกาศ ความเป็นเหตุและผล ชีวิต วิวัฒนาการระบบจักรกลของ เอกภพ และวัตถุประสงค์ของ เอกภพ

๒. ภาววิทยา เกี่ยวกับวิญญานหรือจิต สืบค้นถึงธรรมชาติ กำเนิดจุดหมายปลายทางของวิญญาน และสัมพันธ์ภาพระหว่างวิญญานกับร่างกาย

๓. ภาววิทยา เกี่ยวกับสิ่งสัมบูรณ์ หรือพระเจ้า สืบค้นถึง ธรรมชาติและคุณลักษณะของพระเจ้า ผู้เป็นเจ้า สัมพันธ์ภาพระหว่างพระเจ้ากับโลก และวิญญาน

อยู่ในโครงร่างแห่งความคิด เห็นส่วนตัวของท่านเอง งานนี้อาจรวมถึงการปรับปรุง ทั้งทัศนคติและความคิด เห็นใหม่ที่ท่านรับเอา และการปรับปรุงโครงร่างแห่งทัศนคติที่ท่านมีอยู่แล้วให้เข้ากัน การปรับปรุง เช่นกล่าว มานี้ นับเป็นงานที่เคร่งเครียดจนกระทั่งถึงจุดที่ทำให้จิตใจไม่สบายอย่างขบถยั้ง และรวมทั้งการประคับ ประคองค้ำจุนจิตใจ หรือทัศนคติใหม่ และบางครั้งก็โยนความคิดเก่าทิ้ง เคยชินและมีค่าทิ้งไป

งานประการสุดท้ายนี้จะต้องใช้ความสามารถทั้งสิ้นเพื่อชักจูงใจคือ "ข้อความที่ท่านอ่านนั้น เป็น ความจริงหรือไม่ เพราะงานนี้จะต้องหมกมุ่นเพ่งพินิจอย่างลึกซึ้ง"

ฉะนั้น เมื่อจิตใจเริ่มไม่มีสมาธิ หรือเริ่มลดความสนใจต่อข้อความที่กำลังอ่านอยู่ อย่าอ่าน หนังสือเกี่ยวกับปรัชญาเกินครึ่งชั่วโมง หรืออ่านอย่างมากคราวละ ๕๐ นาที แต่เมื่อท่านมีความพร้อมจึง อ่านหนังสือปรัชญาต่อไป

วิธีการของปรัชญา

ปรัชญาเริ่มต้นด้วยประสบการณ์จากข้อเท็จจริง เหตุการณ์ หรือปรากฏการณ์เกี่ยวกับ สสาร ชีวิต และจิต แล้วพยายามจัดสิ่งเหล่านี้ให้เป็นระบบโดยการคิดหาเหตุผล วิธีการของปรัชญาจึงอาศัยประ สบการณ์และการคิดหาเหตุผล สิ่งไม่พ้นไปจากโลกแห่งประสบการณ์เลย

ปรัชญาสร้างสมมติฐานเพื่ออธิบายโลก และสัมพันธ์ภาพระหว่างโลกกับวิญญาณ สร้างสมมติฐาน เกี่ยวกับธรรมชาติของความแท้จริง สมมติฐานนั้นตั้งขึ้นโดยการคิดหาเหตุผล ไม่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยการ ประสบการณ์ การสังเกต หรือการทดลอง แต่ต้องสอดคล้องกลมกลืนกับข้อเท็จจริง สามารถใช้วินิจฉัยได้ทั้งข้อ เท็จจริง และคุณค่า สามารถอธิบายชีวิตและประสบการณ์ได้อย่างลึกซึ้ง มีใจอธิบายสิ่งเหล่านั้นเท่าที่ปรากฏ สามารถสนองความใฝ่รู้อย่างลึกซึ้งของเรา สามารถสืบค้นความจริงของคุณค่าทางปัญญา จริยศาสตร์ สุนทรีย ศาสตร์ และศาสนา สมมติฐานทางปรัชญาสามารถพิสูจน์ได้โดยนัยดังกล่าวนี้นี้ เมื่อกล่าวโดยสรุป "ปรัชญา อาศัยตรรกวิทยา หรือการคิดหาเหตุผลของข้อเท็จจริงต่าง ๆ จากประสบการณ์"

ถึงแม้ปรัชญาจะใช้วิธีการคิดหาเหตุผลเหมือนวิทยาศาสตร์ แต่ปรัชญาและวิทยาศาสตร์ต่างกัน ปรัชญาโดยเฉพาะอย่างยิ่งอภิปรัชญา กล่าวถึงความแท้จริงที่สูงที่สุด หรือความแท้จริงอันติมยะ ส่วนวิทยาศาสตร์ แต่ละสาขา กล่าวถึงความแท้จริงเฉพาะอย่าง ไม่คำนึงถึงปัญหาที่สิ้นสุด คณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ใช้ วิธีปริมาณและจำนวน แต่อภิปรัชญาใช้การคิดหาเหตุผล การวิเคราะห์และการสังเคราะห์ หากได้วิธีปริมาณ และจำนวนไม่ วิธีการของปรัชญาจึงแตกต่างจากวิธีการของวิทยาศาสตร์

อีกประการหนึ่ง ปรัชญาเปรียบเสมือนบ้าน แต่เราไม่รู้ว่ามีอะไรอยู่ในบ้านนั้น ส่วนวิทยาศาสตร์ เปรียบเสมือนบันได ซึ่งพาดขึ้นไปบนบ้าน เพื่อจะได้สำรวจและรู้ว่าอะไรอยู่ในบ้านนั้น ฉะนั้น ปรัชญา คือ หลัก

เกณฑ์ในการคิด จึง เกิดก่อนวิทยาศาสตร์

ขอบข่ายวิชาปรัชญา

ขอบข่ายวิชาปรัชญาแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๓ สาขาคือ

๑. ญาณวิทยา (Epistemology) คือทฤษฎีที่กล่าวถึงความรู้

๒. ภาววิทยาหรืออภิปรัชญา (Ontology or Metaphysics) คือทฤษฎีที่กล่าวถึงความเป็นอยู่ หรือความแท้จริง

๓. คุณวิทยา (Axiology) คือ ทฤษฎีที่กล่าวถึงคุณค่า

ส่วนรายละเอียดของปรัชญาทั้ง ๓ สาขานั้นมีดังนี้

ญาณวิทยา ปรัชญาสมัยปัจจุบันไม่ยึดลัทธิ และไม่ลี้ล้ามเข้าไปสืบค้นถึงธรรมชาติของความแท้จริงไว้เสียแต่ได้วิจารณ์องค์ภาพของความรู้แล้ว ปรัชญาต้องมีญาณวิทยาเป็นรากฐาน เพราะญาณวิทยา สืบค้นถึงธรรมชาติ กำเนิด ความสมเหตุสมผล และขอบเขตของความรู้ เพื่อให้รู้ว่าประสบการณ์หรือการคิดหาเหตุผล เป็นที่มาของความรู้หรือไม่? ความรู้ เป็นที่มาของความแท้จริงหรือไม่? ลักษณะของความรู้ที่สมเหตุสมผล เป็นอย่างไร? อะไร เป็นเครื่องทดสอบความจริง? ความรู้ที่สมเหตุสมผลมีเงื่อนไขอย่างไร? อะไรคือขอบเขตของความรู้ของมนุษย์? มนุษย์สามารถรู้โลกวิญญาน และพระผู้เป็นเจ้าได้หรือไม่? จิตที่จำกัดสามารถรู้สิ่งที่ไม่จำกัดได้หรือไม่? ญาณวิทยาแสวงหาคำตอบสำหรับปัญหาเหล่านี้ ฉะนั้น ญาณวิทยาจึง มีบทบาทสำคัญในปรัชญาปัจจุบัน เพราะเป็นพื้นฐานของการ เเก้ความจริงทางอภิปรัชญา และเป็นการวิจารณ์ องค์ภาพของความรู้

ภาววิทยาหรืออภิปรัชญา กล่าวถึงความเป็นอยู่ การสืบค้นถึงธรรมชาติของความแท้จริง ธรรมชาติของโลก ธรรมชาติของวิญญาน และธรรมชาติของพระผู้เป็นเจ้า หรือสิ่งสัมบูรณ์ โดยแบ่ง เป็น ๓ สาขาย่อย ๆ คือ

๑. ภาววิทยา เกี่ยวกับธรรมชาติ สืบค้นถึงธรรมชาติของอภิปรัชญา ธรรมชาติของสสาร กาล อวกาศ ความเป็นเหตุและผล ชีวิต วิวัฒนาการระบบจักรกลของ เอกภพ และวัตถุประสงค์ของ เอกภพ

๒. ภาววิทยา เกี่ยวกับวิญญานหรือจิต สืบค้นถึงธรรมชาติ กำเนิดจุดหมายปลายทางของ วิญญาน และสัมพันธ์การระหว่างวิญญานกับร่างกาย

๓. ภาววิทยา เกี่ยวกับสิ่งสัมบูรณ์ หรือพระผู้เป็นเจ้า สืบค้นถึงธรรมชาติและคุณลักษณะของพระผู้เป็นเจ้า สัมพันธภาพระหว่างพระผู้เป็นเจ้ากับโลก และวิญญาน

ภววิทยา เมื่อกล่าวโดยทฤษฎีมี ๓ คือ

๑. เอกนิยม (Monism) ยึดถือว่าความแท้จริงมีเพียงอย่างเดียว เอกนิยมอาจแบ่งได้เป็น

๒ คือ

๑. สสารนิยม หรือวัตถุนิยม (Materialism) ยึดถือว่า สสาร เป็นความแท้จริง

ที่สุด แม้จิตหรือจิตใจถือเป็นสสาร

๒. จิตนิยม ถือว่า จิตหรือวิญญาณเป็นความแท้จริง และสสารก็มีสภาพเป็นจิต

๒. ทวินิยม ยึดถือว่า ทั้งสสารและจิตเป็นความแท้จริงด้วยกัน ซึ่งจะเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ สสารไร้สำนึกและกินเนื้อที่ ส่วนจิตหรือวิญญาณมีสำนึกและไม่กินเนื้อที่ สสารและจิตแตกต่างกันจนกระทั่งไม่สามารถจะ เปลี่ยนกลับไปกลับมาได้

๓. พหุนิยม ยึดถือว่า ความแท้จริงมีมากหลาย ต่างไม่อาศัยกันและกัน ไม่ได้เกิดมาจากสิ่งแท้จริงเดียวกัน และไม่สามารถรวมกันเป็นความแท้จริงสิ่งเดียวได้ความแท้จริงนั้น เป็นสสารหรือจิตอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่มีจำนวนมากหลาย เช่น ปริมาณนิยม (Atomism) ถือว่าโลกประกอบด้วยปริมาณของสสารมีจำนวนนับไม่ถ้วน โมนาคนิยม (Monadism) ถือว่าโลกประกอบด้วยปริมาณทางจิตมีจำนวนไม่ถ้วน

อนึ่ง ภววิทยาที่กล่าวถึงเอกภพ (Universe) เรียกว่า เอกภพวิทยา (Cosmology) สืบค้นถึงธรรมชาติ และกำเนิดของเอกภพ การสร้างเอกภพ วิวัฒนาการของเอกภพ ลักษณะของวิวัฒนาการในเชิงจักรกล หรือวิวัฒนาการที่มีวัตถุประสงค์

คุณวิทยา คือทฤษฎีที่กล่าวถึงคุณค่าหรืออุดมคติ อันเป็นมาตรฐานสูงสุดของชีวิต คุณวิทยาแบ่งออกเป็นสาขาย่อย ๆ คือ

- ๑. ตรรกภววิทยา (Logics) กล่าวถึงธรรมชาติของความจริง
- ๒. จริยศาสตร์ (Ethics) กล่าวถึงธรรมชาติของความประพฤติ ความดี
- ๓. สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) กล่าวถึงธรรมชาติของความงาม
- ๔. เทววิทยา (Theology) กล่าวถึงธรรมชาติของพระผู้เป็นเจ้า ความบริสุทธิ์

เมื่อกล่าวโดยสรุป คุณวิทยากล่าวถึง หรือศึกษาเกี่ยวกับธรรมชาติของคุณค่าในทางปัญญา จริยศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ และศาสนา

ข้อวิจารณ์ในคำนิยาม

จากการที่ศึกษาปรัชญาทั้ง ๓ สาขาแล้ว นักปรัชญาบางคนได้วิจารณ์คำนิยามของ "ปรัชญา" ในนานาทัศนะคือ

๑. นักปราชญ์บางคน เน้นภาววิทยาเกินไป โดยไม่คำนึงถึงปรัชญาสาขาอื่น ได้ให้คำนิยามไว้ว่า

- ปรัชญา คือศาสตร์ที่กล่าวถึงความรู้ และการวิจารณ์ความรู้ (กานท์)
- ปรัชญา คือศาสตร์ที่กล่าวถึงความรู้ (พิชต์)

คำนิยามทั้งสองนี้ถือว่า ภาววิทยาอย่าง เคียว เป็นปรัชญา ถ้ามีความเข้าใจดังนี้ นับว่าเป็นการ เข้าใจปรัชญาคลาดเคลื่อน เพราะภาววิทยาเป็นขั้นต้น ของการสืบค้นทางอภิปรัชญาเท่านั้น

๒. นักปราชญ์บางคน เน้นภาววิทยาได้ให้คำนิยามไว้ว่า

- ปรัชญา คือการรู้สิ่งนิรันดรและธรรมชาติแท้จริงของสิ่งทั้งหลาย (พลาโต)

สิ่งนิรันดรตามทัศนะของพลาโต จะศึกษาแยกจากสิ่งชั่วคราวไม่ได้ ธรรมชาติแท้จริงของสิ่งทั้งหลายเราจะศึกษาแยกจากคุณลักษณะ และอาการแสดงออกมาภายนอกของมันไม่ได้ การแยกสองส่วนออกจากกัน เป็นการคิดหาเหตุผลที่ผิดพลาด จริงอยู่ เราสามารถถกเถียงเหตุผลให้สองส่วนนั้นแยกจากกันได้ แต่เราไม่สามารถจะแยกสองส่วนนั้นในเชิงอภิปรัชญาได้เลย

- ปรัชญา คือศาสตร์ที่สืบค้นถึงธรรมชาติของสิ่งที่มีอยู่ ตลอดจนคุณลักษณะตามธรรมชาติของสิ่งนั้น (อริสโตเติล)

คำนิยามของอริสโตเติล เป็นการแก้ไขความบกพร่องในคำนิยามของพลาโต แต่อริสโตเติลยังยึดว่า ภาววิทยาหรืออภิปรัชญาเท่านั้น เป็นปรัชญา

๓. นักปราชญ์บางคนกล่าวว่า ปรัชญาเป็นอันเดียวกับวิทยาศาสตร์ แนวโน้มของปรัชญาปัจจุบัน เป็นไปในเชิงวิทยาศาสตร์มากกว่าเชิงอภิปรัชญา และปรัชญาเป็นประมวลของวิทยาศาสตร์สาขาต่าง ๆ ซึ่งมีคำนิยามดังนี้

- ปรัชญา คือศาสตร์ของศาสตร์ทั้งหลาย (กองต์)
- ปรัชญา คือประมวลแห่งความรู้ทางวิทยาศาสตร์ทั้งปวง (ปอลเซน)
- ปรัชญา คือการรวบรวมความรู้ที่ได้จากวิทยาศาสตร์สาขาต่าง ๆ มาไว้ในที่เดียวกัน (วุนด์)

- ปรัชญา คือความรู้ที่ประมวลไว้อย่างสมบูรณ์ กล่าวคือ นัยทั่วไปของปรัชญาครอบคลุม และรวบรวมนัยที่กว้างขวางที่สุดของวิทยาศาสตร์ เข้ามาไว้ (เฮเบอร์ท สเปนเซอร์)

จากคำนิยามนี้ถือว่า ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ประมวลไว้อย่างสมบูรณ์ วิทยาศาสตร์สาขาต่าง ๆ นั้น คือความรู้ที่ประมวลไว้เป็นส่วน ๆ ปรัชญาารรวบรวมและจัดความรู้ไว้ เป็นระบบที่สมบูรณ์ วิทยาศาสตร์พิสุจน์

หรือการสัมพันธ์ ซึ่งเป็นแขนงหนึ่งของวิชาชีววิทยา วิชานี้ให้ความรู้เกี่ยวกับกฎของการที่บุตรได้รับนิสัยสืบ
ต่อมาจากบิดามารดา เหล่านี้ เป็นปัญหาที่เกี่ยวกับชีววิทยาทั้งนั้น

๓. ฟิสิกส์ เป็นวิชาที่เกี่ยวกับลักษณะของสสาร การวิเคราะห์สสาร และกฎซึ่งครอบงำการ
เคลื่อนไหวของสสาร หมายถึง วิชาฟิสิกส์ให้ความรู้เกี่ยวกับส่วนสำคัญต่าง ๆ ของสสารซึ่งปรากฏจากการ
วิเคราะห์ในยุคนี้ปัจจุบัน จึงสรุปหนึ่งว่าส่วนสำคัญต่าง ๆ ของสสารไม่มีตัว ตามที่จริงมันขาดคุณสมบัติของ
สิ่งที่มีอยู่ในโลกแห่งสามัญสำนึก การเคลื่อนไหวของมันบางทีก็อุปมาเหมือนกระแสดิ้น บางทีก็เหมือนจรวด
ที่พุ่งออกไป บางทีก็เหมือนประจุไฟฟ้า ซึ่งอย่างไรก็ตามหาได้ประจุอยู่ในสิ่งใด ๆ ไม่ แต่ถ้าจะตามถึงคุณ
สมบัติอันแท้จริงของมัน วิชาฟิสิกส์ก็ไม่บอกเรา เพียงให้ความรู้แก่เราถึงอาการเคลื่อนไหวของมัน เท่านั้น

๔. มานุษยวิทยา เป็นวิชาที่กล่าวถึงสิ่งมีชีวิตที่เราเรียกว่า "มนุษย์" และศึกษาคนกว่า เพื่อ
ให้รู้ถึงอารมณ์สะเทือนใจ ซึ่งมีอิทธิพลเห็นอมนุษย์ และความเชื่อต่าง ๆ ของมนุษย์ นอกจากนั้นยังให้รู้ถึง
การอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นพวกของมนุษย์ในชั้นแรกนั้น เจริญก้าวหน้าเป็นการอยู่ร่วมกันในรูปสังคมมีระบอบยิ่งขึ้น
เพราะเหตุใด

๕. จิตวิทยา เป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิต จิตใจ และพฤติกรรมต่าง ๆ ที่สิ่งมีชีวิต
เหล่านั้นแสดงออก

๖. คนตรี เป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับการก่อให้เกิดเสียง และการออกแบบของเสียงในลักษณะ
ต่าง ๆ

๗. เทววิทยา เป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับธรรมชาติของพระผู้เป็นเจ้า ความเป็นไปของพระผู้
เป็นเจ้า และจุดประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้า

๘. สังคมวิทยา เป็นวิชาที่ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ และการรวมกันเป็นหมู่เป็นพวกในสังคม
ที่มีระบอบยิ่งขึ้น

๙. สัตวศาสตร์ เป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิต เช่น สัตว์ แมลงต่าง ๆ เป็นต้น
ในค่านกิลปะ ศิลปกรรม และศาสนา มีสัตวศาสตร์ทุกสาขา ที่เป็นแหล่งให้ความรู้แก่นักปรัชญา
แก่ความรู้ ความชำนาญที่มนุษย์ได้ประสมจากสิ่งต่าง ๆ ในช่วงชีวิต ได้มีส่วนช่วยเหลือลดหลอมการรับรู้ของเขา
ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ประวัติศาสตร์ ไต่บันทึกการผจญภัยกับสิ่งต่าง ๆ ของมนุษย์ นักปรัชญาตั้งปัญหา ถาว่า ประวัติ
ศาสตร์ เป็นเพียง เหตุการณ์ที่บัง เกิดขึ้นต่อเนื่องกัน และเป็นอารยธรรมที่ขึ้น ๆ ลง ๆ โดยไม่มีเหตุผลหรือ หรือ
ว่าประวัติศาสตร์ เป็นหลักฐานแสดงการดำเนินงานให้สำเร็จลุล่วงตามแผนการ ถ้าเป็นเช่นนั้น เราอาจหยั่งรู้

แผนการนั้น และช่วยให้แผนการดำเนินก้าวหน้าไปได้หรือไม่ ถ้าหากเราสามารถทำได้ เราควรพยายามทำหรือไม่ และแผนการนั้นเป็นแผนการอย่างไร?

การมีความรู้ความชำนาญในเรื่องความงาม อะไรคือที่มาแห่งอิทธิพลลึกลับซึ่งมีศิลปะอยู่เหนือความงาม อะไรคือความสำคัญของงานศิลปะ ความงามเป็นเพียงชื่อของสิ่งที่เราเผชิญเห็นคุณค่าว่าเป็นของดีเลิศ และเป็นของเฉพาะบางชนชั้นเท่านั้น หรือว่าความงามเป็นหน้าต่างที่คนอาจชำเลืองมองดูโลกซึ่งมีสิ่งที่เป็นนมา

ศีลธรรมก็มีปัญหาคล้ายคลึงกัน ทุกสิ่งทุกอย่างในโลก ยกเว้นมนุษย์ทำอะไร เพราะใจชอบ แต่มนุษย์นั้นจะหักใจเฉพาะในโอกาสที่เขาจะทำ ดังนั้น อำนาจลึกลับแห่งความสำนึกในหน้าที่ที่จะต้องทำความดี เป็นสิ่งที่ในบางครั้งทำให้เราสามารถต่อต้าน และเอาชนะความโน้มเอียงไปในทางชั่วนั้นได้อย่างไร? อะไรเป็นพันธะผูกพันทำให้เราทำในสิ่งที่ถูก และสิ่งที่ถูกนั้นหมายถึงอะไร? มัน เป็นสิ่งที่ทำให้มีความสุขในที่สุดหรือ หรือว่ามันฝังรากอยู่ในธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ และเป็นส่วนหนึ่งของหลักมูลฐานแห่งการสร้างโลก ถ้าเป็นกึ่งประการหลังแล้ว โดยหลักฐานโลกนี้เป็นโลกแห่งศีลธรรมกระนั้นหรือ หรือว่าระบบของโลกเป็นระบบศีลธรรม ทั้ง ๆ ที่บรรดาหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันอยู่ในสภาพตรงกันข้าม

ถ้าหากมีระบบศีลธรรมในโลก เราขอมองคิดว่า ต้องมีอำนาจเหนือมนุษย์ เป็นผู้วางระบบศีลธรรมนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น โลกก็คือสิ่งที่อำนาจนั้นสร้างขึ้นหรือ เพราะปัญหาเหล่านี้ หลักฐานที่สำคัญและยุ่งยากที่สุดก็คือ หลักฐานทางศาสนา เมื่อย้อนดูประวัติศาสตร์มนุษย์ย้อนหลังจะสังเกตเห็นได้ว่า "ทุกยุคทุกสมัยมนุษย์มีความต้องการพระเจ้า และพยายามที่จะมองดูว่า โลกคือผลแห่งแผนการของพระเจ้า เขาเหล่านั้นพยายามที่จะค้นให้พบว่า ตัวเขามีส่วนร่วมดำเนินปฏิบัติแผนการนั้น บางคนที่เราเรียกว่า นักบุญ (Saint) หรือผู้พิเศษ (Mystic) ถึงกับอ้างว่า เขามีการติดต่อกับพระเจ้า"

นักปราชญ์บางพวกมีความคิดเห็นว่า สมมติว่าการกล่าวอ้างเช่นนั้น เป็นเพียงคำพูดที่ประดิษฐ์ขึ้นและสมมติขึ้น พระเจ้า ความถูกต้อง และความจริง มีใจหลักการที่มีอยู่นอกตัวเรา และไม่ขึ้นอยู่กับตัวเรา ถ้าหากเป็นจินตนาการที่ความต้องการของเราเองก่อให้เกิดขึ้น หมายถึง นำเอาความสำคัญมาทดแทนความไม่สำคัญของเรา และเราต้องการให้ความปรารถนาของเราสำเร็จผลหรือ? เป็นจินตนาการ เป็นจินตนาการที่เราดำเนินการวาดโครงการของโลกอันไร้ความหมาย นอกจากนี้ นักปราชญ์ต้องพยายามทำการสำรวจโลก การสำรวจนี้กระทำโดยร่วมสัมพันธ์กันซึ่งจะต้องรวมไปถึงการจัดการปัญหาเก่าแก่เกี่ยวกับสากลพิภพ ซึ่งทุกยุคทุกสมัยได้ตั้งปัญหาถาม ยากที่จะรวมคำตอบปัญหาเหล่านี้ เข้าไว้ในการสำรวจ

ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ เช่น โลกมีจุดมุ่งหมายหรือไม่ โลกนี้เป็นเพียงกลุ่มหนึ่งของปริมาณซึ่ง

มันเชื่อมารวมกันเข้าหรือ? จิตเป็นรากฐานในแผนการต่าง ๆ บนพื้นพิภพหรือ หรือว่าเป็นผลพลอยได้จาก
วัตถุในเมื่อวัตถุเหล่านั้นเจริญถึงจุดหนึ่ง โดยเฉพาะ หรือว่าสสารเองเป็นของลวงตาที่เกิดจากทัศนการ อัน
มีเขตจำกัดของเรา

อนึ่ง ความผิด - ถูก ความน่าเกลียด ความงาม เป็นหลักที่มีอยู่โดยสิทธิ์ของมนุษย์เองไม่
ขึ้นกับตัวเราหรือ? หรือว่าเป็นข้อที่พึงสรรหา - ซึ่งเราแสดงออกมา เพื่อทำให้ความชอบและไม่ชอบของคน
เราภูมิฐานยิ่งขึ้น โลกของวัตถุเป็นโลกที่มีอยู่เพียง โลกเดียวหรือ? หรือยังมีโลกอื่น ซึ่งอาจเป็นโลกวิญญาณ
ก็ได้ และเป็นโลกที่มีความแท้จริงยิ่งกว่าโลกที่เราดูกันและกันเคย กาลและอวกาศ (Time and Space)
การ เปลี่ยนแปลงและวัตถุเป็นลักษณะของ โลกภายนอกตัวเรา หรือ เป็นเพียงรูปลักษณะซึ่ง เราจำกัดนึกถึงมัน
ถึงแม้โลกจะ เป็นสิ่งที่พรางตาซึ่ง เป็นการจำกัดทัศนการของเรา และอาจทำให้ทัศนการของเราผิดรูปไป
นักปรัชญาเกี่ยวข้องกับปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว และได้ใช้ความรู้ ความชำนาญของมนุษย์ในทุกด้าน และ
ใช้วิทยาศาสตร์ทุกแขนง เพื่อช่วยในการพิจารณาปัญหาเหล่านี้ เป็นความจริง ซึ่งนักปรัชญาจะต้องรู้ข้อเท็จจริง
เหล่านั้น และไม่เกี่ยวข้องกับข้อวินิจฉัยมากดังที่ เกี่ยวข้องกับความสำคัญของข้อวินิจฉัย เหล่านี้

ศาสตร์ต่าง ๆ แต่ละแขนง ซึ่งได้ปฏิบัติงานในขอบเขตของแขนงนั้น ได้รับผลตามแนวแต่ละ
แนว แต่ไม่ใช่งานของวิทยาศาสตร์แขนงใด ๆ ที่จะประสานผลรับในแขนงหนึ่งให้เข้ากับผลที่ได้รับในแขนง
อื่น ๆ โดยมีความคิดที่ร่างแผนที่ของ เขตแดนวิทยาศาสตร์ทั้งหมด แต่ละส่วนหรือแต่ละแผนกได้รับการค้นคว้า
แยกต่างหากจากกันประหนึ่งว่า วิทยาศาสตร์แต่ละแขนงได้รับมอบหมายให้ปลูกต้นไม้แยกกันเป็นพวก ๆ แต่ไม่
ใช่งานของผู้ที่จะต้อง เป็นธุระในเรื่องป่าไม้ชนิดที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะไม่มีนักวิทยาศาสตร์คนใดมองเห็น
ป่าไม้ ทั้งนี้เพราะเขาหมกมุ่นอยู่กับต้นไม้ที่เขาได้รับมอบหมายให้ปลูก

นักปรัชญาเปรียบเสมือนผู้สำรวจป่า คือ ยึดเอาเรื่องต้นไม้ทั้งหมดมาเป็นธุระ เขารวบรวม
และตรวจเทียบผลของการค้นคว้าในแนววิทยาศาสตร์แขนงต่าง ๆ มิใช่มีความคิดที่จะตั้งปัญหาคัดค้านหรือสงสัย
ในผลต่าง ๆ เหล่านั้น เขายอมรับเอาผลของการค้นคว่านั้นไว้ อนึ่ง นักปรัชญาจะทำอย่างอื่นได้อย่างไร
เพราะนักปรัชญาไม่มีคุณสมบัติที่จะค้นคว้าให้ได้รับผลด้วยตนเอง และไม่มีคุณสมบัติที่จะตรวจสอบผลการค้นคว้า
ซึ่งผู้อื่นได้รับ แต่นักปรัชญายอมรับผลของการค้นคว้าทั้งสิ้นไว้ โดยมีความคิดที่จะกำหนดความหมายและความ
สำคัญของผลต่าง ๆ เหล่านั้น

สิ่งที่น่าสังเกต นักปรัชญาเปรียบเสมือนแม่ทัพที่นั่งอยู่ในกระโจม ห่างจากสนามรบ และได้รับการ
การรายงานจากนายทหารที่กำลังรบพุ่งอยู่ และอยู่ในฐานะที่จะบอกได้ว่า การรบกำลังดำเนินไปอย่างไร? และ
ผลคาดว่าจะเป็นอย่างไร?

ผลคาคว่าจะเป็นอย่างไร?

อีกประการหนึ่งในแง่ของฟิสิกส์และชีววิทยานั้น นักฟิสิกส์จะแสดงให้เห็นว่า สิ่งที่มีจริงก็คือชั้นของสสารที่เคลื่อนไหวไปมาในอากาศ แต่จากการบันทึกของนักชีววิทยา จะกล่าวถึงบางสิ่งที่เราเรียกว่าชีวิต คุณเหมือนว่านักชีววิทยาจะแสดงให้เห็นว่า ชีวิตคือผลพลอยได้จากสสาร เนื่องจากเป็นกฎชนิดเดียวกันกับกฎที่นักฟิสิกส์กำหนดการทำงานของสสาร คุณเหมือนว่าจะมีเหตุทั้งสี่และไม้ก็ แต่อย่างน้อยที่สุดก็มีข้อแตกต่างกันอยู่ ๒ ประการคือ ชีวิตและสสารที่ไม่มีชีวิต และถ้าหากมีหลักเกณฑ์เช่นนั้น หลักเกณฑ์ทั้งสองนั้นจะมีปฏิกิริยาต่างกันอย่างไร?

ส่วนบันทึกของนักจิตวิทยาก็คือ สิ่งที่เราเรียกว่า จิตหรือจิตสำนึกนั้น ทำให้เกิดความพิท้วงว่า จิตนั้นมีส่วนร่วมในการอธิบายถึงสรรพสิ่งต่าง ๆ ในโลกอย่างไร? จิตเป็นเพียงเฉพาะรูปหนึ่งของชีวิต ซึ่งอยู่ในระดับสูงกว่าสัตว์ เซลล์เดียว แต่มีสมมติฐานที่เกิด และประกอบด้วยสิ่งจำเป็นอย่างเดียวกับชีวิตของสัตว์เซลล์เดียวหรือ? หรือว่าจิตคือ สัญลักษณ์อันแสดงให้เห็นว่า มีอำนาจเหนือมนุษย์และเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งในโลก หรืออาจเป็นเพียงวิธีหนึ่งแห่งการทำงานของสมอง หรือเป็นผลพลอยได้ของสมอง

ข้อความทั้งหมดที่กล่าวข้างต้น เป็นขอบเขตของศาสตร์สาขาต่าง ๆ เมื่อเทียบกับปรัชญา และบันทึกรายงานที่ได้รับจากศาสตร์สาขาต่าง ๆ

.....

การพิจารณาเทียบเคียงกับการคิดหาเหตุผล

ธรรมชาติของการคิด

ตรรกวิทยาเป็นวิชาว่าด้วยการคิด การคิดทำให้จิตได้รับความจริงหรือความรู้ การคิดเป็นกระบวนการ มีสิ่งตายตัว แต่กระบวนการคิดไม่เหมือนกระบวนการทางกลศาสตร์ เช่น การดึงหรือการผลัก การคิดเป็นกระบวนการที่มีชีวิต ซึ่งมีความเจริญเติบโตและวิวัฒนาการ การคิดคือการทำหน้าที่ของจิต ซึ่งพัฒนาไปตามกฎแห่งวิวัฒนาการของอินทรีย์ กระบวนการคิดแบบต่าง ๆ ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญการพิจารณาเทียบเคียง (Judgment) ความหมาย (Concept) และการคิดหาเหตุผล (Inference) อยู่ในกระบวนการการไขปัญหาอันเดียวกัน แต่ปรากฏเป็นชั้น ๆ ในระยะแห่งวิวัฒนาการของการคิด

การนำกฎวิวัฒนาการมาประยุกต์กับการคิด

กฎแห่งวิวัฒนาการว่าด้วยความผิดแผกแตกต่างของการรวมหน่วยหรือบูรณาการ และการนิยติหรือการกำหนดว่าอะไร เป็นอะไร วิวัฒนาการคือการผันแปรจากสิ่งๆ ที่เหมือนกันไป เป็นสิ่งที่ต่างกัน ครั้งแรกอินทรีย์เป็นกลุ่มโปรโตพลาสซึม (Protoplasm) ที่เหมือนกันแล้ว จึงกลายเป็นสิ่งที่ต่างกัน เช่น กระจุกกล้ามเนื้อ เอ็น เป็นต้น ซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งในคานโครงสร้าง และการทำหน้าที่อวัยวะที่ต่างกัน - วิวัฒนาการไปพร้อม ๆ กับการทำหน้าที่ต่างกัน เช่น หัวใจ ปอด ตับ เป็นต้น วิวัฒนาการจึงเป็นการผันแปรจากสิ่งๆ ที่เหมือนกันไป เป็นสิ่งที่ต่างกัน

ความแตกต่างหรือความผิดแผก เป็นเพียงลักษณะหนึ่งของวิวัฒนาการ อีกลักษณะหนึ่งคือการรวมหน่วยหรือบูรณาการ ขณะที่อินทรีย์วิวัฒน์จากขั้นต่ำขึ้นไปสู่ขั้นสูงนั้น ส่วนต่าง ๆ ของอินทรีย์ยิ่งอาศัยกันและกันมากขึ้น ส่วนย่อยย่อมมีความสำคัญต่อส่วนรวม และมีความสำคัญต่อกันและกัน รวมเป็นอินทรีย์ ซึ่งต่างจากการรวมกันเฉย ๆ วิวัฒนาการจึง เป็นการ เปลี่ยนจากสิ่งๆ ที่ไม่เฉพาะเจาะจง ไม่เกี่ยวเกาะกัน ไปเป็น สิ่งๆ ที่เฉพาะเจาะจง และเกี่ยวเกาะกัน

กฎแห่งวิวัฒนาการนี้นำมาประยุกต์กับกระบวนการคิดได้ ในขั้นการคิดทั้งของบุคคล และของเชื้อชาติ เป็นสิ่งๆ และไม่แตกต่างกัน การคิดขั้นแรกสุดและขั้นที่สูงสุดคือ การยึดสิ่งต่าง ๆ ทั้งก่อนทั้งกลุ่ม โดยไม่ได้แยกแยะให้แตกต่างกัน เช่น ในขั้นแรกทารกมอง เห็นคน ๆ หนึ่ง ไม่แตกต่างจากอีกคนหนึ่ง ต่อมาค่อยๆ เห็นคนหนึ่งแตกต่างจากอีกคนหนึ่ง โดยการ เปรียบเทียบกันวิเคราะห์ส่วนต่าง ๆ และคุณภาพของส่วนนั้น ๆ แล้วค้นหาความต่างและความเหมือนกันนี้แสดงว่า วิวัฒนาการแห่งการคิดประกอบด้วยการวิเคราะห์และการ เห็นความแตกต่าง

การรวมหน่วยเป็นในวิวัฒนาการแห่งการคิด และดำเนินไปพร้อม ๆ กับการพิจารณาเห็นความแตกต่าง เมื่อการคิดพัฒนามากขึ้น ทารกก็สามารถรวมส่วนต่าง ๆ ของสิ่งที่สัมผัสให้สัมพันธ์กันมาก การรวมหน่วย หรือบูรณาการ หรือการจัดระบบ เป็นลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของวิวัฒนาการแห่งกระบวนการคิด การคิดชนิดที่ซับซ้อนและสมบูรณ์วิวัฒนาการมาจากการคิดชนิดง่าย ๆ ไม่ใช่วิวัฒนาการมาจากสิ่งอื่นที่แตกต่างออกไป ฉะนั้น การคิดชนิดง่าย ๆ จึงมีความสำคัญสำหรับกระบวนการคิดที่ซับซ้อน

การพิจารณาเทียบเคียง

การพิจารณาเทียบเคียง (judgment) เป็นการคิดชนิดง่ายที่สุด เป็นจุดเริ่มต้นของการคิดที่ซับซ้อน การคิดนั้นโดยความก็คือ การทำหน้าที่ของจิต ซึ่งต้องใช้ปัญญาพิจารณาตีความการรับรู้ทางประสาทสัมผัส รวมความคิดหลายความคิดเข้าด้วยกัน และบรรจุถึงข้อสรุป การพิจารณาเทียบเคียงหมายถึงการทำหน้าที่ของจิต และผลของการทำหน้าที่นั้นด้วย กล่าวคือ หมายถึงกระบวนการที่จัดรวมความคิดสองความคิดหรือมากกว่าเข้าด้วยกัน และสำเร็จผลออกมาเป็นข้อสรุป การพิจารณาเทียบเคียงที่แสดงออกมาเป็นคำพูด เรียกว่า ประพจน์ (proposition) หรือประโยคตรรกวิทยา

การพิจารณาเทียบเคียงและความคิดรวบยอด

การพิจารณาเทียบเคียง เป็นกระบวนการเบื้องต้นของการคิด เป็นจุดเริ่มต้นของความรู้อย่างใดอย่างหนึ่งแสดงออกมาเป็นประพจน์ หรือประโยคตรรกวิทยา ประพจน์ประกอบด้วยส่วน ๓ ส่วน คือ ภาคประธาน ภาคแสดง และตัวเชื่อม เช่น ในประพจน์ว่า "หญ้าเป็นสิ่งมีชีวิตเขียว" "หญ้า" เป็นภาคประธาน "สิ่งมีชีวิตเขียว" เป็นภาคแสดง "เป็น" เป็นตัวเชื่อม เพราะฉะนั้น การพิจารณาเทียบเคียงจึงนิยามได้ว่า เป็นการเชื่อมความคิดสองความคิดเข้าด้วยกัน การพิจารณาเทียบเคียงข้างต้นแสดงว่ามีอยู่ของความคิดสองความคิด หรือ "หญ้า และ สิ่งมีชีวิตเขียว" เพราะเหตุนี้เองบางคนจึงถือว่า ความคิดรวบยอดมีมาก่อนการพิจารณาเทียบเคียง

ทว่าทฤษฎีดังกล่าวนี้ไม่ถูกต้อง เพราะการสร้างความคิดรวบยอด (concept) มาจากกระบวนการพิจารณาเทียบเคียง (judgment) เช่น Concept ว่า "หญ้า" เกิดมาจาก judgment จุดหนึ่ง Concept ว่า "สิ่งมีชีวิตเขียว" เกิดมาจาก judgment อีกจุดหนึ่ง แต่ก็มี การพิจารณาเทียบเคียงซ้ำ ๆ มากมาย เช่น เลือดสีแดง หมวกสีแดง บ้านสีแดง ดอกไม้สีแดง แล้วเด็กก็สร้าง Concept ว่า "สีแดง" ขึ้น ซึ่งใช้ได้กับวัตถุทุกชนิด ดังนั้น Concept จึงเป็นสิ่งแทน judgment ซ้ำ ๆ ที่เคยมีประสบการณ์มาแล้ว ความคิดรวบยอดเกิดขึ้นมาจากการพิจารณาเทียบเคียงมา ๆ เช่นนี้ จึงกล่าวไม่ได้ว่า ความคิดรวบยอดมีมาก่อนการพิจารณาเทียบเคียง ในการพิจารณาเทียบเคียงใหม่ เราจะต้องเริ่มจากการพิจารณาเทียบเคียงที่เคยทำมาแล้ว ความคิดรวบยอดที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นผลของการพิจารณาเทียบเคียงจุดหนึ่ง ความคิดรวบยอดเช่นนั้น เป็นข้อมูล

การพิจารณาเทียบเคียงใหม่ การพิจารณาเทียบเคียงว่า "คนเป็นสิ่งต้องตาย" ขึ้นอยู่กับความเชื่อรวมยอคำว่า "คน" และ "สิ่งต้องตาย" ความรู้ไม่ใช่กำเนิดจากสิ่งที่อยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่ไม่รู้แต่กำเนิดจากสิ่งที่อยู่แล้วบางส่วน ไป เป็นความรู้ที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ลักษณะสำคัญของการพิจารณาเทียบเคียง

การพิจารณาเทียบเคียงมีลักษณะที่สำคัญ ๆ ดังนี้คือ

๑. การพิจารณาเทียบเคียงทุกอย่างต้องมีลักษณะสากล กล่าวคือ ข้อสรุปที่ได้คือ เป็นจริงสำหรับทุกคน ไม่ว่าสภาพประธานหรือภาคแสดงทุกคนต้อง เป็นจริง ไม่ใช่ใครคนใดคนหนึ่ง เห็นว่าเป็นจริงคนเดียว และต้องแสดงลักษณะที่แท้จริงของสิ่งที่พิจารณาหรือแสดงข้อเท็จจริงตามสภาพที่แท้จริงของมัน ที่ว่าการพิจารณาเทียบเคียงมีลักษณะสากลนั้น คือต้องมีลักษณะ เป็นวัตถุวิสัย (objective) ไม่ใช่จิตวิสัย (subjective) ถ้าคิดไปจากที่กล่าวนี้นการพิจารณาเทียบเคียงก็เป็นการคิดส่วนบุคคล และยังเป็นที่น่าสงสัย

๒. การพิจารณาเทียบเคียงทุกอย่างต้องมีการบังคับอยู่ในตัว เมื่อเราพิจารณาเทียบเคียง เราต้องมีข้อสรุป ข้อสรุปนั้นจะเป็นอย่างอื่นไม่ได้ นอกจากมาจากข้อมูลหรือการพิจารณาเทียบเคียงข้างต้น

ตัวอย่าง

คนทุกคน เป็นสิ่งต้องตาย

นาย ก. เป็นคน

เพราะฉะนั้น นาย ก. เป็นสิ่งต้องตาย

การพิจารณาเทียบเคียงต้องมีการบังคับอยู่ในตัวดังตัวอย่างข้างต้นนั้น เพราะเหตุผลอย่างใด ย่อมนำไปสู่ข้อสรุปอย่างนั้น ไม่มีทาง เป็นไปอย่างอื่น ด้วยเหตุนี้การพิจารณาเทียบเคียงจึงพัฒนาไป เป็นการคิดหาเหตุผล

๓. การพิจารณาเทียบเคียงประกอบด้วย การวิเคราะห์และการสังเคราะห์ กล่าวคือแยกแยะสิ่งต่าง ๆ ออกเป็นส่วน ๆ และประมวลส่วนย่อยให้เป็นส่วนรวม การวิเคราะห์และการสังเคราะห์ยอมไปด้วยกัน เราสามารถแยกนาฬิกาออกเป็น ส่วน ๆ เพื่อศึกษา แต่เราจะเข้าใจนาฬิกาไม่ได้ จนกว่าเราจะเห็นว่า ส่วนหนึ่ง เกี่ยวข้องกับส่วนอื่น ๆ ใดอย่างไร และทุกส่วนรวมกันเป็นนาฬิกาหนึ่ง เรือนอย่างไร นี่คือการวิเคราะห์และการสังเคราะห์ การพิจารณาเทียบเคียงทุกอย่าง เป็นการหาเหตุผลอันเดียวกัน ซึ่งแยกแยะส่วนย่อยออกจากส่วนรวม แล้วนำส่วนย่อยไปรวมให้สัมพันธ์กันและกัน ประพจน์สามารถแยกออกได้เป็นส่วน ๆ แต่ประพจน์เป็นเพียงการแสดงออกของการพิจารณาเทียบเคียงซึ่ง เป็นการหัวหน้าที่อันเดียวของความคิด

๔. การพิจารณาเทียบเคียงสร้างระบบความรู้ ระบบคือการรวมส่วนย่อยที่เกี่ยวข้องกัน เข้าเป็นส่วนรวม

ส่วนย่อย ย่อมจำเป็นสำหรับส่วนรวม และส่วนรวมก็จำเป็นสำหรับส่วนย่อย การรวมนี้ไม่ใช่รวมกันอย่างกองหิน เราสามารถนำหินก้อนหนึ่งไปจากกองหินได้โดยไม่กระทบกระเทือนต่อกองหินหรือหินก้อนอื่น ๆ เพราะหินแต่ละก้อนไม่ได้เกี่ยวข้องกับกัน แต่ในระบบส่วนย่อยแต่ละส่วนถูกจัดไว้ในที่ที่เหมาะสมในส่วนรวม และมีความเกี่ยวข้องกับและกันทุกส่วน

ที่กล่าวว่าการพิจารณาเทียบเคียงสร้างระบบความรู้นั้น เพราะว่า การพิจารณาเทียบเคียงประสานข้อเท็จจริงใหม่ เข้ากับข้อเท็จจริงที่รู้แล้ว ให้มีความสัมพันธ์กันและกัน และจัดให้เห็นเป็นระบบ ความรู้กลายเป็นระบบโดยกระบวนการพิจารณาเทียบเคียงนี้เอง ความจริงย่อมเป็นหนึ่ง แยกแยกไม่ได้ จึงต้องจัดข้อเท็จจริงให้เป็นระบบโดยการพิจารณาเทียบเคียง เป็นสุด ๆ

การพิจารณาเทียบเคียงชนิดต่าง ๆ

การพิจารณาเทียบเคียง แบ่งออกเป็น ๔ ชนิดคือ การพิจารณาเทียบเคียงในค่านคุณภาพ (Judgment of Quality การพิจารณาเทียบเคียงในค่านปริมาณ (Judgment of Quantity) การพิจารณาเทียบเคียงในค่านความเป็นเหตุเป็นผล (Judgment of C และ การพิจารณาเทียบเคียงในค่าน วัตถุประสงค์ (Judgment of Purpose)

๑. การพิจารณาเทียบเคียงในค่านคุณภาพเป็นการพิจารณาในระดับแรกสุด เล็ก เล็กย่อยสิ่ง เกตคุณภาพของสิ่งต่าง ๆ ไ้ เช่น หวีสี เขียว ทองฟ้าสีคราม ดอกกุหลาบมีกลิ่นหอม ฯลฯ แต่ไม่สามารถแยกแยะออกเป็นส่วน ๆ หรือแยกสัมพันธ์ภาพของวัตถุที่เห็นได้ เพียงแต่การสังเกตคุณภาพที่เด่นชัดที่สุดเท่านั้น

๒. การพิจารณาเทียบเคียงในค่านปริมาณ เป็นการพิจารณาที่ไร้อคติสูงกว่าการพิจารณาเทียบเคียงในค่านคุณภาพ ผู้ให้ย่อมไม่สังเกตเพียงคุณภาพของวัตถุแต่สังเกตปริมาณด้วย เช่น สังเกตว่าดอกกุหลาบมีกลิ่นหอม แต่กุหลาบดอกนี้หอมกว่ากุหลาบดอกนั้น กล่าวคือ เขาพิจารณาถึงลำดับชั้น (degree) หรือความเข้ม (Intensity ของคุณภาพชนิดเดียวกัน

๓. การพิจารณาเทียบเคียงในค่านความเป็นเหตุและผล หมายถึงการพิจารณาว่า ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแก่สิ่งต่าง ๆ เกี่ยวข้องกับสิ่งอื่นหรือเหตุการณ์อื่นอย่างไร จนค้นพบความเกี่ยวข้องในเชิงเป็นเหตุและผล การพิจารณาเทียบเคียงในค่านความเป็นเหตุและผลนี้ เป็นการพิจารณาขั้นสำคัญในการสร้างระบบความรู้ และเป็นการไร้อคติสูงสุดในระดับสูงกว่าการพิจารณาเทียบเคียงในค่านคุณภาพและในค่านปริมาณ

๔. การพิจารณาเทียบเคียงในค่านวัตถุประสงค์อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การพิจารณาเทียบเคียงในค่านปัจเจกภาพ (Judgment of Individuality) หมายถึงการพิจารณาเอกภาพของอินทรีย์หรือการรวมหน่วยของสิ่งต่าง ๆ และวัตถุประสงค์ร่วมของส่วนต่าง ๆ ที่รวมกันเป็นเอกภาพนั้น เช่น ต้นไม้เป็นการรวม

หน่วยของส่วนต่าง ๆ เช่น ราก ลำต้น ใบ ดอก ฯลฯ ซึ่งทำหน้าที่ประสานกันเพื่อบรรลุ ถึงวัตถุประสงค์
 ร่วมกัน การพิจารณาเทียบเคียงในค่านความเป็นเหตุและผล อธิบายความเปลี่ยนแปลงของสิ่งหนึ่งด้วยความ
 เปลี่ยนแปลงของสิ่งอื่น ๆ ซึ่งเป็นกระบวนการไม่รู้จักสิ้นสุด เพราะเหตุผลย่อมมีอย่างไม่สิ้นสุด เราจะไม่พบ
 เหตุที่ไม่ได้เป็นผลของ เหตุอื่น แต่การพิจารณาเทียบเคียงในค่านวัตถุประสงค์ อธิบายความเปลี่ยนแปลงใน
 สิ่งนั้นเอง ไม่ใช่ในสิ่งอื่น โดยถือว่าอินทรีย์เป็นสิ่งที่กำหนดตัวเอง เหตุแห่งความเปลี่ยนแปลงอยู่ภายใต้ตัว
 เอง และไม่ใช่อินทรีย์เท่านั้นที่กำหนดตัวเอง สถาบันสังคม เช่น ชุมชน รัฐ ศาสนา ฯลฯ ก็เป็นปัจเจกภาพ
 ซึ่งกำหนดตัวเอง วัตถุประสงค์ของตัวเอง การพิจารณาเทียบเคียงในค่านวัตถุประสงค์นี้จึง เป็นการใช้สติปัญญา
 ในระดับสูงกว่า

การพิจารณาเทียบเคียงกับการคิดหาเหตุผล

การคิดหาเหตุผล คือการพิจารณาเทียบเคียงที่พิจารณาแล้วอย่างสมบูรณ์ และมีความซับซ้อนกว่าการ
 พิจารณาเทียบเคียงธรรมดา การพิจารณาเทียบเคียง เป็นการทำหน้าที่อันเดียวของสติปัญญา แยกแยกไม่ได้
 ตรงข้ามการคิดหาเหตุผล ประกอบด้วยการคิดเป็นขั้น ๆ คือ พิจารณาจากข้อเท็จจริงหนึ่ง ไปยังอีกข้อเท็จจริง
 หนึ่ง การคิดหาเหตุผลต่างจากการพิจารณาเทียบเคียงในเรื่องพื้นฐานของถ้อยคำ การพิจารณาเทียบเคียง
 ไม่มีเหตุผลสนับสนุนถ้อยคำ แสดงถ้อยคำไปตามการรับรู้ทางประสาทสัมผัส แต่ในการคิดหาเหตุผล เราจัด
 ข้อเท็จจริงให้เกี่ยวของกัน หาเหตุผลจากข้อมูลที่ได้ และบรรลุถึงข้อสรุปใหม่ คือเราแยกแยะส่วนต่าง ๆ ออก
 แล้วนำกลับเข้าสัมพันธ์กันอีก เพื่อหาสัมพันธ์ภาพใหม่ระหว่างส่วนต่าง ๆ เหล่านั้น การคิดหาเหตุผลมีพื้นฐาน
 อยู่สมมติฐานว่า อนาคตเหมือนกับอดีต หรือสมมติฐานว่าด้วยเอกลักษณ์ของธรรมชาติ (Uniformity of nature
 ซึ่ง เป็นพื้นฐานของการคิดหาเหตุผล เมื่อการพิจารณาเทียบเคียงให้ข้อสรุปอันมีเหตุผล มันก็กลายเป็น
 เป็นการคิดหาเหตุผลไป

ธรรมชาติของการคิดหาเหตุผล

เมื่อเราไม่ยอมรับข้อเท็จจริงจากการรับรู้ทางประสาทสัมผัสและจากความจำ แต่พยายาม
 หาวาข้อเท็จจริงนั้นมาจากข้อเท็จจริงที่รู้แล้วอื่น ๆ อย่างไร เราได้ชื่อว่าการคิดหาเหตุผลในการคิดหาเหตุผล
 นั้น ข้อมูลที่รู้แล้วหรือประพจน์เหตุ (premise) ต้อง เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าเป็นความจริง และต้องหยั่งรู้
 สัมพันธภาพระหว่างข้อเท็จจริงใหม่กับข้อเท็จจริงที่รู้แล้ว จากนั้นก็พิจารณาจากข้อเท็จจริงที่รู้แล้วไปยังข้อเท็จ
 จริงที่ยังไม่รู้ ไม่ว่าเราจะพิจารณาจากประพจน์เหตุไปยังข้อสรุปหรือพิจารณาจากข้อสรุปไปยังประพจน์เหตุ เรา
 ได้ชื่อว่าการคิดหาเหตุผลด้วยกัน

ถ้าเหตุผลที่ได้แตกต่าง ไปจากจุดเริ่มต้นพิจารณาการคิดนั้นก็จะเรียกว่าการคิดหาเหตุผลไม่ได้ เรา

พิจารณาจากสิ่งรู้แล้วไปหาสิ่งที่ยังไม่รู้อย่างไร เราสามารถพิจารณาได้ตามกฎแห่งความเหมาะสมเหมือน (Law of Identity) ระหว่างประพจน์เหตุ (premise) กับข้อสรุป (Conclusion) ประพจน์เหตุกับข้อสรุปนั้นมีความเหมือนกันในบางแง่ หรือบางลักษณะเสมอ เวกลักษณะของธรรมชาติช่วยให้เราทราบว่า อนาคตจะเหมือนกับอดีต ธรรมชาติคง เป็นไปอย่าง เดิมในสภาพการณ์ที่เหมือนเดิม ถ้าไฟลุกไหม้ในอดีตและลุกไหม้ในปัจจุบัน ไฟก็จะลุกไหม้ในอนาคตเช่นกัน ธรรมชาติเป็นระบบของส่วนย่อยที่เกี่ยวข้องกันอยู่ไม่ใช่การรวมที่ไม่เกี่ยวข้องกัน สมมติว่าเราเห็นใบไม้ใบหนึ่ง ถ้าเรามีความรู้ทางพฤกษศาสตร์อย่างเป็นระบบ เราจะสามารถหาเหตุผลได้ว่า ใบไม้นั้นเป็นพันธ์ (Species) อะไร เราสามารถหาเหตุผลส่วนรวมจากธรรมชาติของส่วนย่อยได้เหมือนกัน เพราะส่วนย่อยย่อมรวมกันเป็นส่วนรวม ฉะนั้นธรรมชาติของส่วนรวมจึงสามารถหาเหตุผลได้จากธรรมชาติของส่วนย่อย

การอนุมาน และการอุปมาน

เราสามารถคิดหาเหตุผลจากหลักทั่วไปที่รู้แล้วหรือที่ถือกันว่าเป็นความจริงแล้ว และได้ข้อสรุปที่ตรงกับหลักนั้น การคิดหาเหตุผลแบบนี้เรียกว่า การอนุมาน (deduction) ซึ่งดำเนินการหาเหตุผลจากประพจน์เหตุ (Premise) ไปยังข้อสรุป หรือดำเนินการหาเหตุผลจากส่วนรวมไปยังส่วนย่อย

ตัวอย่าง

คนทุกคนเป็นสิ่งที่ต้องตาย

นาย ก. เป็นคน

เพราะฉะนั้นนาย ก. เป็นสิ่งที่ต้องตาย

ตรงข้ามในการอุปมาน (Induction) เราเริ่มพิจารณาจากข้อเท็จจริงย่อย ๆ แล้วพยายามหากฎ หรือหลักทั่วไปที่รวมส่วนย่อยเหล่านั้นมาไว้ คือเป็นการคิดหาเหตุผลจากส่วนย่อยไปหาส่วนรวม

ตัวอย่าง

นาย ก. เป็นคน และนาย ก. ตาย

นาย ข. เป็นคน และนาย ข. ตาย

นาย ค. เป็นคน และนาย ค. ตาย ฯลฯ

เพราะฉะนั้น คนทุกคน เป็นสิ่งที่ต้องตาย

การอนุมานและการอุปมานไม่ใช่การคิดหาเหตุผลที่แตกต่าง เป็นอิสระแก่กัน เพราะการคิดหาเหตุผลคือการแสดงให้เห็นว่า ข้อเท็จจริงต่าง ๆ เกี่ยวข้องกัน และกัน และรวมกันเป็นระบบหรือส่วนรวม ทั้งการอนุมาน และการอุปมาน ขึ้นอยู่กับเอกภาพแห่งธรรมชาติ (Unity of nature) ทั้งสองแบบถือว่าเป็น

เป็นระบบ และพยายามหาสัมพันธภาพ ระหว่างข้อเท็จจริง เพื่อสร้างระบบขึ้น เราใช้การอนุมานและการอุปมานไปพร้อม ๆ กันทั้งในชีวิตประจำวัน และในการสำรวจทางวิทยาศาสตร์ เพื่อหาความจริงอย่างใหม่ จากความจริงที่รู้อยู่แล้ว การศึกษาเหตุผลทั้งสองแบบนี้ จึง เกิดคู่กันและกัน ในการแสวงหาความจริง

สัมพันธภาพวิชาปรัชญากับศาสตร์สาขาอื่น ๆ

วิชาปรัชญากับศาสตร์สาขาอื่น ๆ มีสัมพันธภาพต่อกันคือ

ญาณวิทยากับภววิทยาหรืออภิปรัชญา

ญาณวิทยาเป็นศาสตร์ว่าด้วยความรู้ สืบค้นถึงธรรมชาติกำเนิด ขอบเขต และเงื่อนไขของความรู้ ญาณวิทยาพยายามตอบปัญหาว่า การจะรู้ความแท้จริง เป็นไปได้หรือไม่ได้ อะไร เป็นธรรมชาติของความรู้ อะไร เป็นขอบเขตของความรู้ อะไร เป็นความสมเหตุสมผลของความรู้

ญาณวิทยามีความเกี่ยวข้องกับภววิทยาหรืออภิปรัชญาอย่างไร ญาณวิทยาถือทฤษฎีว่าด้วยความรู้ ภววิทยาถือ ทฤษฎีว่าด้วยความมีอยู่หรือความแท้จริง ภววิทยาต้องอาศัยญาณวิทยา เพราะเราไม่สามารถจะสืบค้นความแท้จริงอันติมะได้ ถ้าเราไม่พิจารณาองค์ภาพแห่งความรู้ และพิสูจน์ว่าความรู้ เป็นสิ่ง เป็นไปได้เสียก่อน หากความรู้ เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ก็เป็นการไร้ประโยชน์ที่จะสืบค้นความแท้จริง ดังนั้นญาณวิทยา จึง เป็นพื้นฐานของภววิทยาหรืออภิปรัชญา

นักปรัชญาสมัยโบราณยึดถือความแท้จริงอันติมะตามลัทธิศึกษาเหตุผล ความแท้จริงนั้นโดยไม่ได้พิสูจน์ว่าความรู้ เป็นสิ่ง เป็นไปได้ อันที่จริง ญาณวิทยากับภววิทยามีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดมาก จนอย่างหนึ่งตั้งอยู่ไม่ได้ โดยปราศจากอีกอย่างหนึ่ง ทฤษฎีแห่งความรู้นำไปสู่ทฤษฎีแห่งความมีอยู่ ทฤษฎีแห่งความมีอยู่ มีทฤษฎีแห่งความรู้ เป็นสมมติฐาน เราจะรู้ความจริงไม่ได้ถ้าเราไม่เชื่อมั่น เกี่ยวข้องกับความรู้ อย่างไม่ อันที่จริงญาณวิทยากับภววิทยาเป็นการสืบค้นอันเดียวกัน แต่สืบค้นกันคนละแง่

ปรัชญากับเทววิทยา

ภววิทยาที่ว่าด้วยสิ่งสมบูรณ์ (The Absohite) หรือว่าด้วยพระผู้เป็นเจ้าเรียกว่า เทววิทยา (Theohgy) ดังนั้นเทววิทยาจึง เป็นส่วนหนึ่งของปรัชญา เทววิทยาที่เป็นปรัชญานี้เรียกว่า เทววิทยาธรรมชาติ (Natural Theology) หรือเทววิทยาเหตุผล (Rational Theology) เพราะสืบค้นถึงความรู้ และธรรมชาติของพระผู้เป็นเจ้า สัมพันธภาพระหว่างพระผู้เป็นเจ้ากับมนุษย์และโลก แต่ในการสืบค้นนั้นอาศัยการคิดหาเหตุผลมิใช่อาศัยศรัทธา

คำว่า เทววิทยา ยังหมายถึงศาสนาที่มีพระเจ้า โดยพระเจ้าเปิดเผยคำสอนแก่มนุษย์ผ่านศาสดาพยากรณ์หรือผู้ทรงสำรู เทววิทยาในความหมายนี้ ได้แก่ ศาสนาฮินดู ศาสนาอิสลาม และศาสนาคริสต์ แม้

เทววิทยาธรรมชาติหรือเทววิทยาเหตุผลไม่ได้เกี่ยวข้องกับศาสนาในแง่ปรัชญา แต่ก็มีรากฐานอยู่ที่ศาสนา กล่าวคือ วิจารณ์คำสอนของศาสนาต่าง ๆ โดยคาดคิดหาผลทางปรัชญา เพื่อให้บรรลุถึงความคิดที่แท้จริง เรื่องสิ่งสัมบูรณ์ ดังนั้น เทววิทยาธรรมชาติ หรือเทววิทยาเหตุผล จึงเป็นความจริงและเป็นสาระของศาสนา ทุกศาสนา

ปรัชญากับศาสนา

ปรัชญาถึงความคิดอันมีเหตุผลเกี่ยวกับความแท้จริงสืบค้นเพื่อหยั่งรู้ถึง โครงสร้างของ เอกภพ และสัมพันธ์ภาพระหว่างมนุษย์กับเอกภพ สืบค้นธรรมชาติของสสาร ชีวิต วิญญาณและพระผู้เป็นเจ้า ตลอดจนสัมพันธ์ภาพระหว่างสิ่งเหล่านั้น ศาสนาวางความเชื่อในอำนาจเหนือมนุษย์ มิ่งควบคุมและชี้จุดหมายปลายทางของมนุษย์ ว่าด้วยความกลัว ความนับถือ ความรัก การอุทิศตนและการปฏิบัติตน ศาสนาสัจๆ ของ โลก เป็นผลของการที่มนุษย์พยายามจะเข้าใจธรรมชาติของ เอกภพ และเข้าใจสัมพันธ์ภาพระหว่างมนุษย์กับ เอกภพ โดยสร้างศรัทธาขึ้น และส่งเสริมให้คนปฏิบัติ

ปรัชญากับศาสนามีวัตถุประสงค์ร่วมกัน คือ พยายามเข้าใจธรรมชาติของ เอกภพ เข้าใจฐานะ หน้าที่ และจุดหมายปลายทางของมนุษย์ในเอกภพ แต่ปรัชญากับศาสนาก็มีความแตกต่างกัน ศาสนาเป็นเรื่องของ อารมณ์ และประสบการณ์เชิงปฏิบัติ แต่ปรัชญาเป็นเรื่องของการคิดหาเหตุผล ศาสนาเป็นเรื่องของศรัทธา ความนับถือและความสุขทางใจ แต่ปรัชญาเป็นเรื่องของปัญญา และการวิจารณ์ ความรู้ที่รวบรวมไว้ในศาสนา ไม่ชัดเจน ไม่สมบูรณ์ และเป็นจินตนาการ ส่วนความรู้ที่รวบรวมไว้ในปรัชญา ชัดเจน มีเหตุผลและเป็นระบบ ศาสนาอาศัยจินตนาการจากรูปเคารพ หรือความคิดที่ตองมีสัญลักษณ์ แต่ปรัชญาคิดหาเหตุผลถึงความจริงล้วน เป็นนามธรรมและไม่อาศัยสัญลักษณ์

ปรัชญากับกวีนิพนธ์

กวีนิพนธ์พยายามเปิดเผยความลึกลับของ เอกภพ เช่นเดียวกับปรัชญา แต่ใช้วิธีการต่างกัน กวีนิพนธ์ขึ้นอยู่กับอารมณ์และแรงกล้าใจ ส่วนปรัชญาขึ้นอยู่กับความเข้าใจโดยใช้ปัญญาและการคิด เชิงวิจารณ์ อารมณ์ เป็นเรื่องของกวีนิพนธ์ เหตุผลเป็นเรื่องของปรัชญา กวีใช้ความรู้สึก นักปรัชญาใช้ความคิด ภาษานิยมของกวีอยู่ที่ ความเพลิดเพลนใจ ภาษานิยมของปรัชญาอยู่ที่ความบริสุทธิ์สูงส่งของปัญญา กวีเข้าใจธรรมชาติของ เอกภพโดยใช้หัวใจ นักปรัชญาเข้าใจธรรมชาติของ เอกภพโดยใช้หัวคิด

กวีใช้สัญลักษณ์และจิตภาพ (Image) นักปรัชญาเห็นอกวีขึ้นไปถึงอาณาจักรแห่งความคิดล้วน ไรจิตตภาพ กวีบรรยายเอกภพให้เห็นเป็นสัญลักษณ์และรูปร่าง นักปรัชญาอธิบายเอกภพให้เห็นเหตุผล กวี กล่าวถึงพระผู้เป็นเจ้าอย่างบุคคลที่มีร่าง นักปรัชญาแสดงความคิด เรื่องพระผู้เป็นเจ้า เป็นนามธรรมที่มีเหตุผล

กวีแสวงหาความงามในเอกภพ ความงามในธรรมชาติ ความงามของชายและหญิง ความรื่นเริงบันเทิงแก่
ประสาทสัมผัสและปรากฏแก่จิตใจภายใน กวีถือว่า ความงามคือความจริงและความจริงคือความงาม นักปรัชญา
พยายามผสมผสานความจริง ความดี และความงามเข้าด้วยกัน พยายามเข้าใจธรรมชาติของความแท้จริง ซึ่ง
เป็นการปลุกฝังอุดมคติเรื่องความจริง ความดีและความงามไว้อย่างนิรันดร์

ปรัชญากับกวีนิพนธ์ต่างก็พยายามเข้าถึงความแท้จริงที่ลึกที่สุด แต่กวีนิพนธ์ใช้การหยั่งรู้ โดยตรง และความ
รู้สึกที่ไม่ได้วิเคราะห์ ส่วนปรัชญาใช้การคิดหาเหตุผลและการวิเคราะห์เชิงวิจารณ์

ญาณวิทยากับตรรกวิทยา

ญาณวิทยาสืบค้นถึงกำเนิดธรรมชาติ ความสมเหตุสมผล และขอบเขตของความรู้ โดยเฉพาะความสมเหตุ
สมผลของความรู้นั้น ญาณวิทยาจะสืบค้นไปไม่ได้หากไม่สืบค้นถึงธรรมชาติของความแท้จริง ธรรมชาติของความแท้
จริงนั้นสืบกันโดยอภิปรัชญา ดังนั้นญาณวิทยาจึง เกี่ยวข้องกับอภิปรัชญาอย่างใกล้ชิด

ญาณวิทยาสืบค้นสภาพทั่ว ๆ ไป ของความสมเหตุสมผลของความรู้ ไม่ได้สืบค้นถึงรายละเอียดของกระบวนการ
การพิสูจน์ต่าง ๆ ตรรกวิทยาสืบค้นถึงหลักฐาน ข้อพิสูจน์และความสมเหตุสมผลของการคิดหาเหตุผลแบบต่าง ๆ
ไม่ได้สืบค้นถึงสภาพทั่วไปของความสมเหตุสมผล และหลีกเลี่ยงการอภิปรายเชิงอภิปรัชญา ญาณวิทยาเป็นการศึกษา
ทั่ว ๆ ไปมากกว่าตรรกวิทยา และเกี่ยวข้องใกล้ชิดกับอภิปรัชญามากกว่าตรรกวิทยา

อภิปรัชญากับตรรกวิทยา

อภิปรัชญาสืบค้นถึงธรรมชาติของความแท้จริง โดยการคิดหาเหตุผล การวิเคราะห์ และการตั้ง เคารวะ
ทางตรรกวิทยา วิธีการของอภิปรัชญาก็คือ ตรรกวิทยานั้นเอง อภิปรัชญากับตรรกวิทยาเหมือนกันในข้อที่ใช้วิธีการ
ซึ่งมีลักษณะวิเคราะห์ แต่ก็มี ความแตกต่างกันอยู่ ตรรกวิทยาว่าด้วยการคิดหาเหตุผลที่สมเหตุสมผล อภิปรัชญาว่า
ด้วยการลักษณะของความแท้จริงที่คิดหาเหตุผลได้อย่างสมเหตุสมผล ตรรกวิทยาพิจารณาความจริงตามรูปแบบและความ
จริงในเนื้อหาของการคิดหาเหตุผล ความจริงตามรูปแบบหมายถึงมีข้อสรุปตรงกับประพจน์ที่เห็น เหตุ แต่ไม่คำนึง
ว่าเนื้อหาจะเป็นจริงหรือเท็จ ความจริงในเนื้อหา หมายถึง เนื้อหาของประพจน์ที่เป็นเหตุตรงกับข้อเท็จจริงที่
สังเกตได้ อภิปรัชญาพิจารณาความสมเหตุสมผลเชิงภววิทยาว่าสิ่งที่คิดหาเหตุผล เช่น โลก วิญญาณ และพระผู้เป็นเจ้า
มีความแท้จริงหรือไม่

เฮเกิล ถือว่า ตรรกวิทยา คือ อภิปรัชญา ตรรกวิทยาเป็นศาสตร์ว่าด้วยการคิด อภิปรัชญาเป็นศาสตร์
ว่าด้วยการแท้จริง ตามทรรศนะของเฮเกิล ความคิดกับความแท้จริง เป็นสิ่งเดียวกัน สิ่งที่แท้จริงย่อมมีเหตุผล
สิ่งที่มีเหตุผลย่อมเป็นสิ่งที่แท้จริง วิชาภวกรรม (Derkelic) แห่งความคิดในจิตมนุษย์ตรงกับวิชาภวกรรมของ
ความแท้จริง หรือจิตสัมบูรณ์ โครงสร้างของความคิดมนุษย์ตรงกับโครงสร้างของจิตสัมบูรณ์ (Absolute mind.)

แต่ธรรมชาติของเฮเกลไม่ถูกต้อง ความคิดที่สิ้นสุดอาจเป็นอันเดียวกันกับความแท้จริง แต่ความคิดของมนุษย์แม้จะสัมพันธ์กันและเป็นระบบ ก็ไม่ตรงกับความจริง ความกลมกลืนหรือสัมพันธ์ภายในไม่ว่าเครื่องทดสอบความจริงเพียงอย่างเดียว ดังนั้น ตรรกวิทยาจึงเป็นศาสตร์ที่แตกต่างจากอภิปรัชญา ตรรกวิทยาว่าด้วยการคิดหาเหตุผลที่สมเหตุสมผล ส่วนอภิปรัชญาว่าด้วยการลักษณะของความแท้จริง ปัญหาอภิปรัชญาเป็นอันมากไม่มีพื้นฐานอยู่ที่ตรรกวิทยา อภิปรัชญาอาศัยตรรกวิทยาโดยอ้อม เพราะวิธีการของอภิปรัชญาต้องมีเหตุผลทางตรรกวิทยา แต่อภิปรัชญาไม่ได้ยืมวิธีการของตรรกวิทยามาโดยตรง ฉะนั้น อภิปรัชญากับตรรกวิทยาจึงเป็นศาสตร์ที่ไม่ขึ้นอยู่กับกันและกัน

ปรัชญาทางศาสนา

- ปรัชญาพุทธศาสนา
- ปรัชญาคริสต์ศาสนา
- ปรัชญาอิสลามศาสนา

ในการศึกษาปรัชญาบางส่วนก็มีความสัมพันธ์กับศาสนาเหมือนกัน ปรัชญาตะวันตกยุคใหม่เมื่ออยู่บ่อยครั้งที่แสดงความเป็นปรักษ์และเย้ยหยันต่อศาสนา แต่ขณะเดียวกันการมองปัญหาศาสนาโดยวิธีการปรัชญาที่ยัง เป็นสิ่งที่นิยมทำกันตลอดมา วิธีการศึกษาศาสนาแบบนี้ เรียกว่า ปรัชญาเทวนิยม (Philosophical Theology)

แต่ชื่อเรียกนั้นจะเป็นอะไรก็ตามที่ วิธีการคิดตามแบบปรัชญานั้น เป็น เรื่องที่สำคัญและน่าศึกษา

ปัญหาคือที่คิดตามมาก็คือ เรื่องความสัมพันธ์ ระหว่างปรัชญาและวิธีการศึกษาตามความเป็นจริง และการศึกษาในค่านิยมและความสัมพันธ์ ระหว่างปรัชญาศาสนา ปัญหาเหล่านี้ท่านผู้รักให้ความเห็นและเหตุผลแตกต่างกันออกไป แต่ในที่นี้ เราจะพิจารณาจากหลักการเบื้องต้นว่า ปรัชญาเป็นการศึกษาที่แสวงหาเอกภาพแห่งความเป็นจริงและค่านิยม การศึกษาศาสนาตามวิธีของปรัชญานั้น มีลักษณะพื้นฐานแห่งการวิเคราะห์

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับปรัชญานั้น เป็น เรื่องที่ต้องศึกษาให้ละเอียดถี่ถ้วน ในขั้นแรกนี้ เราอาจจะชี้ให้เห็นถึงความคล้ายคลึงและความแตกต่างในวิชาทั้งสองนี้ ประการแรกศาสนาและปรัชญา มีความคล้ายคลึงกัน คือ เป็นวิชาที่มีขอบเขตจำกัด เช่น วิทยาศาสตร์ รัฐศาสตร์ ศิลปะ ฯลฯ แต่ศาสนาต่างจากปรัชญาในลักษณะที่ศาสนามีศรัทธา เป็นพื้นฐานในขณะที่ปรัชญาสนใจในการวิเคราะห์หาเหตุผล ท่าทีของปรัชญานั้น เป็นการตั้งคำถามในขณะที่ศาสนา เป็นในรูปของการตอบคำถาม

ดังนั้น ในทางประวัติศาสตร์แล้ว เราจึงไม่น่าประหลาดใจเมื่อพบว่า คำถามของปรัชญานั้นมีศาสนาเป็นคำตอบอยู่เสมอ

ปัญหามักจะถามกันบ่อย ๆ ว่า การศึกษาปรัชญาอาจมีส่วนทำให้ความเชื่อทางศาสนาของเราเปลี่ยนแปลงไปได้มากน้อยเพียงใดหรือไม่ ในการศึกษาปรัชญาในขั้นแรกก็อาจมองดู เป็น เรื่องที่จะเป็นอันตายต่อความเชื่อทางศาสนา โดยเฉพาะศาสนาที่มองปัญหาแคบและไม่ยอมรับแนวความคิดอื่นเลย แต่ถ้าเป็นศาสนาที่มีหลักมั่นคงแล้ว ปรัชญาจะช่วยให้อาชีพของศาสนากว้างขึ้น ทั้งนี้ เบคอน Bacon จึงพูดว่า

" ปรัชญาเบื้องต้นอาจจะทำให้เรากลายเป็นนักเทวนิยม แต่โดยส่วนลึกแล้วปรัชญาถึงมนุษย์ เข้ามาสู่ศาสนา "

ปรัชญาเป็นส่วนที่ช่วยทำให้ความเชื่อทางศาสนาของเรา มีรากฐานมั่นคงยิ่งขึ้นในเชิงปัญญา และเมื่อคนคลายความตึงเครียดทางจิตใจอันเกิดจากความสงสัย เป็นรากฐาน เรามักจะมีความกลัวอยู่ในส่วนลึกของจิตใจว่า วิทยาศาสตร์และปรัชญามาทำลายล้างความเชื่อทางศาสนาเสีย แต่ความจริงแล้ว ปรัชญานำเราไปสู่ยอดเขาสูง ให้โอกาสเรามองเห็นสิ่งต่าง ๆ มองดูหุบเขาแห่งความไม่แน่นอน ในทำนองนี้ เราจะเห็นว่า

ปรัชญาเป็นเรื่องทำลายความกลัว เมื่อเราได้เห็นภาพพจน์ทั้งหมดแล้ว จะเห็นว่า สิ่งที่เราเรียกว่า กลัวภัย
กลัวที่สุดนั้น ความจริงไม่ได้เลวอย่างที่เราคิดเลย ดังนั้นจึงทำให้เราได้รับความสงบทางใจยิ่งขึ้น

ประวัติศาสตร์

ตั้งแต่โบราณกาลมาแล้ว เราจะพบว่าการศึกษาศาสนานั้นอาศัยวิธีการและเนื้อหาของประวัติ
เป็นสำคัญ

นักประวัติศาสตร์กรีกและโรมันโบราณ มักจะสนใจในเรื่องความเชื่อและการปฏิบัติทางศาสนา
เช่น พวกสโตอิก มีความสนใจอย่างยิ่งในความเป็นไปของปรากฏการณ์ทางศาสนาที่เป็นไปในโลก

ในยุคต่อมาการศึกษาประวัติศาสตร์ด้วยความสำคัญในการวิเคราะห์ข้อมูลที่นำมาให้ถกเถียงเสียก
และในการศึกษาประวัติศาสตร์แบบใหม่นั้น ก็ได้มีการพูดถึงประวัติศาสตร์ศาสนาด้วย โดยเฉพาะศาสนาตะวันออก
ได้มีการศึกษาคัมภีร์ไบเบิล โดยการวิเคราะห์อย่างเสรีอย่างใดก็ได้ การศึกษาประวัติศาสตร์ศาสนาได้พยายาม
รวบรวมเอาศาสนาต่าง ๆ ในโลกเข้าไว้ทั้งหมดและให้ความสนใจในการศึกษาศาสนาต่าง ๆ ในเชิงเปรียบเทียบ
เทียบอีกด้วย

ในการศึกษาทางประวัติศาสตร์นั้น มีค่านิยมต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการศึกษานักประวัติศาสตร์
นับตั้งแต่การเลือกสรรข้อมูลจนกระทั่งถึงผลสรุปการวิจัย ในการศึกษาชั้น ๆ แต่ถึงแม้จะมีอิทธิพลต่าง ๆ

เหล่านี้ ประวัติศาสตร์ก็ยังมีหลักสำคัญอยู่ที่การศึกษาตามความเป็นจริงของสิ่งที่เกิดขึ้นในส่วนหนึ่งในอดีตของ
มนุษย์ เรา ขอพิสูจน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์คือการที่เป็นความจริง ที่ใกล้เคียงความเป็นจริงที่สุดนั่นเอง
ขอพิสูจน์และจุดประสงค์ของการศึกษาวิชานี้จึงตรงกันข้ามกับการศึกษาของนักปรัชญาหรือนักเทววิทยา

พฤติกรรมศาสตร์

ในปัจจุบันนี้ การศึกษาโดยใช้วิธีการของวิทยาศาสตร์ได้แผ่ขยายเข้ามาถึงมนุษย์และสังคมแล้ว
ทำให้เกิดเป็นวิชาแขนงใหม่ขึ้นมา รวมเรียกว่า พฤติกรรมศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์

วิชาแขนงนี้มีขอบเขตกว้างขวาง และรวมเอาการศึกษาวิชาหลายแขนงไว้ด้วยกัน แต่ในที่นี้จะเลือกพูดถึง
เฉพาะวิชาที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ซึ่งมีอย่างน้อย ๓ วิชา คือ จิตวิทยา สังคมวิทยา และมนุษยวิทยา

วิชาทั้ง ๓ แขนงนี้ เริ่มมีการศึกษาคามวิธีของวิทยาศาสตร์มาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ วิลเลียม เจมส์
(ค.ศ. ๑๘๖๒ - ๑๘๙๐) อาจันย์ ได้ว่าเป็นนักจิตวิทยาศาสนาดนสำคัญคนแรก งานของเขาเป็นที่รู้จักกันดี

คือ The Varieties of Religious Experience ซึ่งได้รวบรวมประสบการณ์ศาสนาชนิดต่าง
เข้าไว้รวมทั้งรูปแบบต่าง ๆ และความสับสนที่มีอยู่ แต่ถึงแม้ว่า จะมีผู้สนใจในการศึกษาค้นคว้ามากขึ้น ใน

หลังนี้ความสนใจที่จิตวิทยามีต่อศาสนาดูเหมือนว่าจะ เป็นไปสู่อื่น

สังคมวิทยาได้ให้ความสนใจในศาสนาและศึกษาในเรื่องความเชื่อ พฤติกรรม ว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมศาสตร์ Max Weber อ.ศ. ๑๘๖๔ - ๑๙๒๐ เป็นผู้บุกเบิกริเริ่มการศึกษาในแนวนี้ งานของเขาเรื่อง The Protestant Ethic นี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างจริยศาสตร์ของ Calvinistic Protestant และกำเนิดของลัทธิทุนนิยม นอกจากนี้ Weber ยังหันไปสนใจการศึกษาวิเคราะห์ในเชิงสังคมของศาสนาต่าง ๆ ในอินเดีย จีน และศาสนายูดาห์โบราณอีกด้วย

มานุษยวิทยา

มานุษยวิทยาเป็นวิชาที่สนใจในการศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์ โดยเฉพาะวัฒนธรรมประเพณี ความสนใจในวิวัฒนาการ ในสมัยศตวรรษที่ ๑๙ พอมาถึงศตวรรษที่ ๒๐ ได้เปลี่ยนไปสนใจรูปแบบวัฒนธรรมต่าง ๆ พร้อมทั้งหน้าที่ที่มีอยู่ในโครงสร้าง และพัฒนาของสังคมมนุษย์

ฟิโนมิโนโลยี

ฟิโนมิโนโลยีเป็นการศึกษาแขนงหนึ่งของปรัชญา โดยเน้นความสำคัญในเรื่องข้อมูลของ Consciousness (วิญญาณ) ที่มีอยู่ในจิตของมนุษย์ และไม่สนใจในปัญหาเรื่องการตีความ การวิเคราะห์ ฟิโนมิโนโลยีช่วยส่งเสริมให้มีการศึกษาศาสนาในแบบฟิโนมิโนโลยีขึ้น โดยการศึกษาศาสนาในลักษณะที่เป็นพื้นฐานของประสบการณ์มนุษย์ โดยไม่เกี่ยวข้องกับการตีความหมายในเชิงปรัชญาหรือเทววิทยา ถ้าจะเปรียบประสบการณ์ศาสนากับการสนทนาทางโทรศัพท์แล้ว การศึกษาศาสนาโดยวิธีของฟิโนมิโนโลยี จะไม่ให้ความสำคัญกับผู้พูดอีกฝ่ายหนึ่งเลย ปัญหาเรื่องพระเจ้ามีหรือไม่ ? พระผู้เป็นเจ้ามีบุคลิกภาพหรือไม่ ? ฯลฯ คำถามเหล่านี้ เป็นสิ่งที่นอกเหนือขอบเขตการศึกษาของฟิโนมิโนโลยี ดังนั้น นักศึกษาฟิโนมิโนโลยีจะหลีกเลี่ยงการตอบคำถามเหล่านี้ และให้ความสนใจแก่ศาสนาจากลักษณะที่มองเห็นได้ในบุคลิกภาพ สังคม และประวัติศาสตร์ของมนุษย์ ดังนั้นจุดประสงค์ที่สำคัญคือการพยายามทำความเข้าใจกับศาสนาในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์ของมนุษย์

รูปแบบในศาสนา

- รูปแบบต่าง ๆ ในศาสนาที่พบเห็นกันเสมอมี
- ๑. ความลึกลับ (Myth)
- ๒. พิธีกรรม (Ritual)
- ๓. จริยกรรม (Ethic Action)
- ๔. ศาสนสังคัม (Social Religion)

ส่วนมากจะกล่าวถึงเรื่องราวแห่งความศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรมอัน เป็นสัญลักษณ์ มีความหมายทางศาสนา และมีกฎข้อบังคับทั้งในเรื่องที่ควรกระทำและควรเว้น เหล่านี้ ล้วนสืบเนื่องมาจากศรัทธา

คุณค่าของชีวิตจึง เป็น เรื่องสำคัญในศาสนานั้น มนุษย์เรากล่าวถึงหรือแสดงออกในการประกอบศาสนาพิธี
ในจริยศาสตร์ คุณค่าของชีวิตนี้กลายเป็นมาตรฐานของการปฏิบัติ และในศาสนสังคม สิ่งนี้กลายเป็นศูนย์กลาง
กลางที่ชักนำให้สังคมนั้นคงอยู่รวมกันได้

นักศึกษาคควรสนใจในรูปแบบต่าง ๆ เหล่านี้เพื่อวิเคราะห์ถึงวิธีที่รูปแบบเหล่านี้ เข้ามามีบทบาท
ต่อศาสนานั้น ๆ เพลงที่ร้องหรือเรื่องราวที่กล่าวถึงนั้นเกี่ยวกับอะไร มีพิธีกรรมอย่างไร ? และจริยศาสตร์
ที่เกิดขึ้นอยู่ในลักษณะใด ? จริยศาสตร์นั้นมีบทบาทสำคัญอย่างไรต่อศาสนา ?

ปัญหาเรื่องศาสนสังคม ออกจะสลับซับซ้อน ในลักษณะหนึ่งศาสนาเป็น " สิ่งที่มีมนุษย์ปฏิบัติตาม
คำสั่ง " แต่ศาสนาก็ไม่เคยอยู่ตามคำสั่งได้โดยสมบูรณ์ เพราะสังคมยังมีศาสน พิธีที่ปฏิบัติ เพื่อแสดงออกถึง
ศรัทธารวมกันสังคมนี้มีลักษณะอย่างไร ? มีพิธีปฏิบัติกันอย่างไร ? และมีความสำคัญอย่างไร ? สังคมนี้มี
ความสัมพันธ์อย่างไรกับโลกภายนอก ?

สำหรับทางศาสนา ศาสนาสังคมคือสังคมทั้งหมดที่มีศาสนพิธีร่วมกัน เพื่อแสดงออกถึงศรัทธา
ของคน เช่นศาสนาในเมโสโปเตเมีย หรือกรีกโบราณ แต่ในบางกรณี ศาสนาสังคมแยกตัวออกไปต่างหาก
จากโลกภายนอกใจชีวิต เป็นนักพรต นักบวช ศาสนาสังคมบางกลุ่มสนใจในงานเผยแผ่ศาสนาของตนสู่โลกภายนอก
นอก เช่น พุทธ คริสต์ อิสลาม แต่ในทุกรณี โครงสร้างทางสังคมวิวัฒนาการ และความสัมพันธ์กับศาสนา
เป็นเรื่องที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง สมควรที่จะได้สนใจศึกษา

ความหลุกพ่น

อาจกล่าวได้ว่าประสบการณ์ศาสนาคือ เรื่องราวของปัญหาที่มนุษย์มีอยู่และหาแก้ไข คำว่า
" บาป " และ " ความหลุกพ่น " ถ้าจะใช้ในความหมายทั่วไปโดยไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาคริสต์ และ ยิว
แล้ว อาจกล่าวได้ว่า สิ่งที่มีมนุษย์ทำผิดไปและการแก้ไขให้ถูกต้อง ถ้าในความหมายนี้ ศาสนาทุกศาสนาจะ
ต้องเกี่ยวข้องกับ " บาป " และ " ความหลุกพ่น " ทั้งสิ้น เพราะทุกศาสนาเชื่อว่า มนุษย์เรามีปัญหาที่จะ
ต้องแก้และมีบาปที่มนุษย์พยายามหาทางหลุกพ่น หรืออาจจะกล่าวอีกลักษณะหนึ่ง โดยเฉพาะตามแบบของชาว
พุทธ ที่ถือว่ามนุษย์เรามีโรคอยู่แต่ละคนต้องหาทางวิเคราะห์และรักษาโรคของตัวเอง ดังนั้นเราจึงอาจกล่าว
ได้ว่า ศาสนาคือทางนำไปสู่ทางหลุกพ่น แต่รายละเอียดปลีกย่อยที่หลุกพ่นจากอะไรไปสู่อะไรนั้น เป็น เรื่อง
ความแตกต่างของแต่ละศาสนา

ปรัชญาพุทธศาสนา

ปรัชญาในพุทธศาสนาจะขอนำมากกล่าว โดยสังเขปคือ

- ๑. คัมภีร์หรือหนังสือหลักอัน เป็นที่มาของคำสอนในพุทธศาสนาแบ่ง เป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ คือ
 - ๑.๑ พระไตรปิฎก หมายถึง ถ้อยคำ หรือคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยตรง แบ่ง เป็น ๓ หมวด

หมวดพระวินัย กล่าวถึงระเบียบการปฏิบัติของสงฆ์ มี ๒๗ ข้อ

หมวดพระสุตฺต เป็นคำสอนทวารระหว่างพระพุทธเจ้ากับสาวกชั้นต่ำ ส่วนใหญ่เป็นไปใน

ทางจริยธรรม

หมวดพระอภิธรรม บรรจุหลักปรัชญาของพระพุทธศาสนา

๑.๒ อรรถกถา คือหนังสือที่อาจารย์แต่งขึ้นเพื่ออธิบายข้อความในพระไตรปิฎก ตั้งใจจะช่วยให้เขาเข้าใจคำสอนของพระพุทธองค์ได้ง่าย แจ่มแจ้ง กว้างขวางและลึกซึ้ง ผู้แต่งเรียกว่า พระอรรถกถาจารย์

๑.๓ ฎีกา อาจารย์บางท่านเห็นว่าแม้อรรถกถาก็ยังยากเกินไปสำหรับบางคน จึงเขียนฎีกาขึ้นเพื่ออธิบายข้อความในอรรถกถาอีกครั้งหนึ่ง ผู้แต่งเรียกว่า พระฎีกาจารย์

๑.๔ อนุฎีกา อาจารย์บางท่านเห็นว่าแม้ฎีกาก็ยังยากเกินไปสำหรับบางคน จึงเขียนอนุฎีกาขึ้นเพื่ออธิบายข้อความในฎีกาอีกครั้งหนึ่ง ผู้แต่งเรียกว่า พระอนุฎีกาจารย์

๑.๕ โยชนา หรือ อรรถโยชนา หมายถึงคัมภีร์ที่อธิบายความหมายของศัพท์ และความสัมพันธ์ของคำในประโยค ซึ่งช่วยในการแปลอรรถกถาและฎีกา

๑.๖ คัมภีร์ หมายถึงคัมภีร์ที่อธิบายข้อความบางตอนในพระไตรปิฎก

๑.๗ ปกรณวิเศษ หมายถึงคัมภีร์ที่อธิบายธรรมบางข้อ พุทธศาสนสุภาษิตศาสนประวัติ สาวกประวัติ พุทธประวัติ และที่เกี่ยวกับวิชาการประพันธ์ ไวยากรณ์ และอื่น ๆ

๒. ข้อสังเกตเบื้องต้นเกี่ยวกับพุทธศาสนา ควรสังเกตแต่แรกว่า พระพุทธเจ้าและศาสดาศาสนาต่าง ๆ ทั่วไปไม่สนใจสอนระบบปรัชญาโดยตรง ไม่พยายามพิสูจน์ว่า อะไร เป็นความเป็นจริงขั้นสุดท้าย

(Untimed Goal) แต่มุ่งจะสอนแนวปฏิบัติหรือจริยธรรมเพื่อประโยชน์ทางจิตใจเป็นประเด็นสำคัญ หากจะอ้างถึงปรัชญาก็มักจะใช้ เป็นเครื่องมืออธิบาย " ธรรมะ " ตามที่เห็นว่าผู้ฟังจะสนใจ ปรัชญาจึงมักจะเอามาจากระบบที่นิยมกันในหมู่ผู้ฟังศาสนาสอนพระธรรม เช่น พระพุทธเจ้าทรงชี้แจงให้เราทราบว่า เราเกิดมาท่ามกลางวัตถุนิยมของเราคนละคนอยู่กับวัตถุรอบ ๆ ตัวเราตั้งแต่เกิดจนตาย คนเรามีทุกข์อยู่ท่ามกลางกองวัตถุ พระองค์ถอนขมูลจากประสพการณ์อัน เป็นพฤติกรรมที่ยอมรับกันที่สิ่งที่พระองค์ทรงสอนพระทัยสั่งสอนก็คือ ทำอย่างไรจึงจะพ้นทุกข์และมีสุขอย่างแท้จริง ถ้าเรากำจัดทุกข์ออกได้อย่างเด็ดขาด เราก็จะมีความสุข แต่เรื่องอะไรที่ไม่เกี่ยวกับการเข้าใจทุกข์และวิธีดับทุกข์แล้ว พระองค์ไม่สนพระทัยสอน

ครั้งหนึ่งมีคนทูลถามพระองค์ว่า โลกนี้เป็นนิรันดรหรือไม่ โลกนี้เกิดมาจากไหน ใคร เป็นผู้สร้างสิ่งทั้งหลายในโลกนี้มีมาอย่างไร พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า เรื่องเหล่านี้รู้ไปก็ไม่เป็นประโยชน์ เพราะไม่เกี่ยวกับการเกิดและการดับของทุกข์

(เรื่อง เหล่านี้เป็นเรื่องของปรัชญาโดยตรง) พระองค์ทรงยกตัวอย่างว่า สมมุติเราเดินทางกลางป่า ถูกยิงด้วยธนู หน้าที่ของ เราที่พึงกระทำอย่างรีบด่วน ก็คือรีบเย็บยามาบาดแผลโดยเร็ว ไม่ต้องไปถามว่า ธนูนี้ยิงมาจากทิศใด ทนยิงสูงหรือต่ำเพียงไร มีวิธีอะไร เอาธนูมาจากไหน ความรู้ เหล่านี้ไม่ช่วยในการ แก้พิษธนูเลย โลกมาจากไหนไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่ว่าทำอย่างไรจึง ระวังทุกข์และมีสุข ได้อย่างแท้จริง

๓. ปัญหาแรกในพระพุทธศาสนาคือ "ทุกข์ เกิดขึ้นได้อย่างไร" ตอนนั้นต้อง เอาปรัชญาเขาร่วมด้วย เพื่อให้ชาวอินเดียในสมัยพระพุทธองค์ยอมรับเรื่องปัญหาและสนใจปัญหา เพราะการดับทุกข์ได้จำเป็นจะต้อง เห็นจริง เห็นจัง เสียก่อนว่าทุกข์ เกิดขึ้นได้อย่างไร เมื่อทราบสาเหตุแล้วจะได้แก้ที่สาเหตุทุกข์จะได้หมดไป ความจริงใคร ๆ ก็ยอมรับกันอยู่ทั่วไปในสมัยนั้นแล้วว่าชีวิตเต็มไปทั่วทุกข์ แต่ทำไมสนใจหาทางดับทุกข์ก็ เพราะไม่เชื่อว่าจะดับได้ด้วยตัวเอง จะให้คนอื่นอยากดับทุกข์ ก็ต้องพิสูจน์ให้เห็นจริง เห็นจัง เสียก่อนว่ามีทางดับได้ มิฉะนั้นคนเราก็จะสมัครใจหันทุกข์ไปวันละวันยิ่งกว่าจะค้นหาทางออกซึ่งมองไม่เห็น

พระพุทธเจ้าทรงชี้แจงสาเหตุแห่งการ เกิดทุกข์ โดยแยกความรู้ของเราออกเป็น ๒ ระดับ คือ ปัญญาและปรมัตถ์

ปัญญา คือ ความรู้ที่เรากำหนดขึ้นโดยอาศัยผัสสะหรือการ เคาอย่างผิวเผิน
ปรมัตถ์ คือ ความรู้ถึงความ เป็นจริงแท้ในวัตถุตามที่ เป็นจริงในตัวของมัน ซึ่งมีอยู่ ๔ อย่างด้วยกัน คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ รวมเรียกรวมหาญรูปทั้งสี่

ความทุกข์ของคน เราเกิดขึ้นจากการสำคัญผิด เราถือเอาปัญญาว่าเป็นความจริงแท้แทนปรมัตถ์ คือว่า สิ่งต่าง ๆ ทั้งหลายในโลกแม้ตัวเราเองแม้สิ่งหรือบุคคลที่เรารักที่สุด ความจริง เป็นเพียง ดิน น้ำ ลม ไฟ รวมกันในอัตราส่วนต่าง ๆ กันเท่านั้น ไม่มีอะไรนอกเหนือไปจากนั้น แต่เราเองปัญญาให้มัน เป็น บ้าน เป็นที่ดิน เป็นแก้ว แหวนเงินทอง แล้วเราก็ให้ความสำคัญกับความรู้ที่เรายึดถือขึ้น ที่คำมันจนเกินตัว พยายามมากับมันมาจนทำให้ได้ด้วยการทุ่มเทกำลังกาย กำลังใจ หรือได้มาแล้วกลับสูญเสียบไป ก็เกิดความ เสียหายระทมทุกข์

สรุปแล้ว สาเหตุของทุกข์ก็คือการรู้ เท้าไม่ถึงการณ์ หรืออวิชชา เมื่อรู้สาเหตุว่าอวิชชาทำให้เกิดทุกข์ การแก้ทุกข์ให้โดยลงมือทำลายสาเหตุ คือทำลายอวิชชา แต่อวิชชาเป็นแง่ปฏิเสธ เป็นการขาด เป็นความบกพร่อง ส่วนการทำลายในแง่ปฏิฐานนั้นไม่ใช่การทำให้อวิชชาหายไป แต่เป็นการสร้างสิ่ง ที่พึงมีให้มันขึ้น คือชวนขวนขวายหาความรู้ที่พึงรู้แต่ยังไม่รู้ นั้นเอง

๔. จะพ้นทุกข์ได้อย่างไร พระพุทธองค์ทรงแนะนำอริยสัจสี่ นี้แหละที่เป็นหัวใจของธรรม ของพระองค์ อาจจะถูกกล่าวได้ว่าคำสอนพุทธศาสนาทั้งหมดตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งอริยสัจสี่นี้เอง อันได้แก่

๔.๐ ทุกข์ คือ รู้ตัวว่ามีทุกข์ ใคร ไม่คิดว่าตัวมีความทุกข์ยอมไม่มีความต้องการ พุทธศาสนา
เช่นเดียวกับคนที่ไม่คิดว่าตัวมีบาปยอมไม่มีความต้องการ คริสต์ศาสนา ทั้งนี้นักเวทย์ที่นับถือตามประเพณีโดย
ไม่มีความเชื่อมั่นส่วนตัว พระพุทธเจ้าจึงทรงย้ำแล้วย้ำอีกให้เราตระหนักว่าเรามีทุกข์กันทุกคน ชีวิตเต็มไปด้วย
ทุกข์ที่มีแต่เราคิดมากคิดน้อยหรือไม่คิดเท่านั้น เช่นเดียวกับพระเยซูทรงเน้นให้ตระหนักว่า เราทุกคน
เกิดมาในกองบาป และมีชีวิตประจำวันอยู่ท่ามกลางบาป เมื่อเชื่อแน่ว่าชีวิตมีทุกข์จริง ๆ แล้วจะได้อยากพ้น
ทุกข์ ผู้ที่ไม่แน่ใจว่าตัวมีทุกข์ยอมเป็นไปไม่ได้ที่จะชวนชวายหาทางพ้นทุกข์

๔.๑ สมุทัย คือ สาเหตุแห่งทุกข์ เมื่อตระหนักว่ามีทุกข์และอยากพ้นทุกข์ ก็จำเป็นต้องค้นหาต้นตอ
หรือบ่อเกิดแห่งทุกข์จะใดก่าจกต้นตอเสียเสียทีเดียว ต้นตอคือกลาวัที่เราได้เห็นมาแล้วในข้อ ๒ ของบทนี้ว่า
เกิดการสำคัญผิดว่าบัญญัติเป็นปรมาัตถ์ ถ้าเรารู้ว่าอะไร เป็นปรมาัตถ์ อะไร เป็นบัญญัติแล้วเราหักใจเสียได้เพื่อ
คล้อยตามความเป็นจริงปรมาัตถ์ เราก็จะสบายใจไม่มีทุกข์ จะทำอย่างไร โปรดดูต่อไป

๔.๒ นิโรธ คือ การหลุดพ้น พ้นทุกข์ เด็ดขาดตั้งแตงยังมีชีวิตกับมันเมื่อไรก็จะเข้าสู่สภาพปรินิพ
พานทันที นี่เป็นจุดหมายของธรรมะ และเป็นจุดสุดยอดของธรรมะ การรู้จักจุดหมายก็เพื่อกระตุ้นให้ปฏิบัติ เพราะ
คนเราถ้าจะให้ปฏิบัติโดยไม่มีจุดหมายแล้วก็ไม่อยากจะทำอะไรทั้งสิ้น คนเราไม่ว่าจะทำอะไรยอมทำโดยมี
จุดหมายอะไรสักอย่าง

๔.๓ มรรค คือ ทางแห่งการพ้นทุกข์ เพื่อจะบรรลุถึงการพ้นทุกข์ โดยเข้าใจและทำใจให้คลาย
ตามปรมาัตถ์นั้นไม่ใช่ของง่าย ทั้ง ๆ ที่รู้แล้วยังทำใจคลายตามไม่ได้ก็มีมาก จำเป็นต้องฝึกปฏิบัติธรรมจน เป็น
นิสัยยิ่งฝึกได้มากเท่าไร ใจก็จะคลายตามปรมาัตถ์ได้ง่ายเท่านั้น แนวปฏิบัติที่สำคัญมีอยู่ ๘ ข้อ เรียกว่า
มรรค ๘

๕. ทำอย่างไรจึงจะพ้นการ เป็นทาสของตนเอง อันเป็นเหตุผูกพันตัว เองกับการสำคัญผิดจนไม่มีกำลัง
ใจเพียงพอสำหรับถอนตัวออกมาได้คือทั้ง ๆ ที่รู้ก็ยอมจมอยู่ในการสำคัญผิดนั้น

เราต้องรู้ส่วนประกอบของตัวเรา และนี่จะ เรียกได้ว่าจิตปรัชญาของพุทธศาสนา
ตัวเราประกอบด้วยชั้น ๕ โค้ด

ก. รูป คือ ร่างกายของคนเรา ตามปรมาัตถ์ที่ทราบมาแล้ว ประกอบขึ้นมาจากมหาภูตรูปทั้ง
๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ นอกนั้นเป็นบัญญัติ เช่น ความสวยงาม ความแข็งแรง ความคล่องแคล่วในการใช้
อวัยวะ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นบัญญัติไม่เที่ยงถาวร มีแต่ปรมาัตถ์เท่านั้นที่คงสภาพของตนเสมอ

ข. วิญญาณ คือ การรับรู้ หรือความรู้สึก ตอรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส และอารมณ์ วิญญาณ
ที่กล่าวถึงในชั้น ๕ นี้ไม่ตรงกับ Soul ในภาษาอังกฤษ แต่ตรงกับ Consciousness

(การรู้สำนึก) มากกว่า เพราะวิญญาณที่กล่าวถึงนี้เกิดและดับอยู่ตลอดเวลา คือเมื่อมีสิ่งเร้ามากระทบ

ประสาทภายนอก จะเป็นรูป สี กลิ่น รส หรือ สัมผัส หรือว่าอารมณ์กระทบประสาทภายใน แต่ละครั้งจะ
เกิดวิญญานขึ้นในใจของเราครั้งหนึ่ง เป็นวิญญานดวงหนึ่งที่เกิดขึ้น แล้วก็หายไปทันทีที่สิ่ง เราหรืออารมณ์
นั้นสิ้นผลการกระทำของมัน เมื่อมีการเร้าใหม่ก็เกิดวิญญานดวงใหม่ขึ้น ไม่ใช่วิญญานดวงเก่าทำงานใหม่ แต่
เป็นวิญญานดวงใหม่เกิดขึ้นตอบสนองสิ่งเร้า วิญญานดวง เก่านั้นดับไปแล้วพร้อมกับการเร้าที่ล่วงพ้นไป ในทำ
นองนี้แหละเราจึง เรียกว่าวิญญานเกิด - ดับ เกิด - ดับ อยู่ตลอดเวลา

ค. เวทนา คือ ความรู้สึก รับรองวิญญานที่เกิดขึ้นแต่ละดวงว่า ใจเราชอบหรือไม่ชอบหรือวาง
เฉย หรือเป็นการตัดสินใจเกี่ยวกับรสนิมิตส่วนตัวของเรานั่นเอง ถ้าชอบก็เรียกว่า สุขเวทนา ถ้าไม่ชอบก็เรียก
ว่าทุกขเวทนา ถ้าไม่ยินดียินร้ายหรือเฉย ๆ ก็เรียกว่า อุเบกขาเวทนา อาจจะเพิ่มได้อีก ๒ อย่างคือ
ถ้าชอบมาก ๆ ก็เรียกว่า โสมนัสสเวทนา ถ้าไม่ชอบเอามาก ๆ ก็เรียกว่า โทมนัสสเวทนา

ง. สัญญา คือ ความจำ จำการรับรู้และความรู้สึกที่เกิดขึ้นในอดีต จำความสัมพันธ์ระหว่าง
การรับรู้และความรู้สึกชอบไม่ชอบที่เคยผ่านมา จำได้มากใ้คนอยแล้วแต่ความสามารถของแต่ละบุคคลและแล้ว
แต่การฝึกฝนด้วย

จ. สังขาร คือ ความโน้มเอียงนำของ เดิมจนกลายเป็นนิสัย กอภีเล่ห์ขึ้นในตัว คือ วิญญาน
โคมันคาดสุขเวทนา (หรือโสมนัสสเวทนา) เราจำไว้ในสัญญา แล้วก็อยากจะให้เกิดวิญญานเช่นนั้นอีก
เพื่อจะได้รับเวทนาที่ชอบนั้น เมื่อไม่เกิดขึ้นเองก็แสวงหา ครั้นชินเข้าก็เป็นนิสัย เรียกว่า จมอยู่ในกองกิเลส
อยากไ้ร่าไป ยิ่งจมอยู่นานเท่าไรก็ยิ่งถอนตัวยากเท่านั้น ตรงข้ามถ้าเป็นวิญญานที่ทำให้เกิดทุกขเวทนา
(หรือโทมนัสสเวทนา) ใจเราอยากหลีกเลี่ยง เช่น การบุญ การเสียสละ ที่สุใจเราก้เคยชิน เป็นคน
เห็นแก่ตัว ไม่รู้จักเมตตาสงสารใคร ครั้นจะฝึกขึ้นภายหลัง ก็ต้องหักใจเป็นการใหญ่

นิสัยชั่วในแง่อัตวิสัย (Subjective) แบ่งได้เป็น ๓ ประเภทคือ

- ก. โลก ใ้แก่การโลก หรือ อะโมภอยากไ้ปัจจัยอันเราคิดว่าจะบันดาลให้ เกิดสุขเวทนา
หรือโสมนัสสเวทนา
- ข. โมหะ ใ้แก่ ความหลง หรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และทึษฐืออยู่ในความหลงผิดนั้น ไม่ยอมแก้
ไข เห็นไปว่าเป็นการเสียหาย เสื่อมเกียรติ
- ค. โทสะ ใ้แก่ความโกรธ หรืออารมณ์ฉุนเฉียวรุนแรง เมื่อไม่สบใจ คิดว่าทั้งโลกมีหน้าที่จะ
บำเรอตัวเราแต่ผู้เดียว

นิสัยชั่วในแง่วัตถุวิสัย (Objective) คือมุ่งพิจารณาวัตถุที่กิเลสหรือนิสัยชั่วนั้นต้องการ อาจแบ่งได้
เป็น ๓ ประเภท

- ก. กามตัณหา อยากรู้อยากเห็นเฉพาะหน่วย (Particular) เช่น ของสิ่งนี้ คนคนนี้
- ข. ภวตัณหา อยากรู้อยากเห็นสาธาณะ (Universal) เช่น อยากรู้อยากเห็นเป็นประธานาธิบดี

ค. วิวาทตัณหา อยากรู้อยากเห็นการหลุกหลนหรือสภาพปรินิพพาน

เมื่อแจ่มแจ้งมาถึงขั้นนี้แล้วก็พอจะตอบปัญหาที่หัวข้อได้ว่า จะพ้นการเป็นทาสของตนเอง ได้ก็ต่อเมื่อตัดความอยากหรือกิเลส หรือตัณหาในแง่อัตวิสัยต้องตัดทั้ง โลภะ โมหะ โทสะ ทั้งสามประเภท ในแง่วัตถุวิสัยต้องตัดกามตัณหาและภวตัณหา คง เหลือไว้แต่วิวาทตัณหาซึ่งจะไม่ทำให้จิตใจไม่พ้นเวรวายแต่ประการใด แต่ตรงข้ามเป็นการกระตุ้นให้มีความเพียรพยายามมุ่ง เข้าสู่จุดหมายสูงสุดของชีวิต เมื่อ เป็นเช่นนี้ใจของเรา ก็จะ เป็นอุเบกขาต่อวิญญานทุกดวงที่เกิดขึ้น สัญญาจะไม่สนใจจำสิ่งที่ก่อให้เกิดความวุ่นวายในใจ ใจจะมองแผ้วถางนิโรธ

๖. วิญญาน เกิด คับ ควางใหม่เกิดขึ้นเสมอ ๆ ไม่มีอะไรต่อเชื่อมโยงกันบ้างหรือ

พระเจ้ามีลิตทศรสถามขอของพระทัยว่า ถ้าเช่นนั้น คนที่ชำนาญ ก. ตายกับคนที่ถูกตำรวจจับจะเป็นคนเดียวกันหรือ

พระนาคเสนตอบว่า ถึงวิญญานจะคับ แต่มีสื่อติดต่อกัน เหมือนมะม่วง เราเอาเมล็ดไปปลูก เกิดต้นใหม่ (เปรียบเหมือนวิญญานดวงใหม่) ผลใหม่ไม่ใช่ผลเก่า ต่อเนื่องกันเรื่อยไปด้วยประการฉะนี้

๗. นิพพาน คืออะไร เป็นเรื่องถกเถียงกันไม่รู้จบ จบ อรรถกถาจารย์แสดงไว้ว่า นิพพาน เป็นธรรมชาติที่พึงรู้แจ้ง เฉพาะรู้แทนกันไม่ได้ คือต้องถึงสภาพนั้นด้วยตนเอง จึงจะรู้ว่า เป็นอะไร เขาพูดขมขมไม่รู้แจ้ง ไม่ได้แต่พูดขณะที่ เป็นนักปรัชญาที่คอยถามไม่ได้ จึงพยายามตีความเอาเขียงพูด เพราะนักปรัชญาอยากรู้อยากเห็นอย่างแรงกล้าหาที่มิ เพราะถือว่ามี เพื่อรัก

พระอภิธรรมกล่าวถึงนิพพานไว้ดังนี้

นิพพาน	ปรม	สุข	พระนิพพานสูงที่สุด
นิพพาน	ปรม	สุข	พระนิพพานสุขที่สุด
นิพพาน	สันติลักษณะ		พระนิพพานมีลักษณะสันติ
นิพพาน	อจ. จุตรส		พระนิพพานมีรสไม่รู้อย่าง
นิพพาน	อนิมิตตปัจจุပ္ปฐาน		พระนิพพานมีผลไม่รู้อย่าง
นิพพาน	ราควิราโค		พระนิพพานคือการสิ้นกำหนัด
นิพพาน	ตณฺหกข โย		พระนิพพานคือการสิ้นตัณหา

พอจะสรุปได้เล่า ๆ ว่า ปรีนิพพาน เป็นสภาพของจิตที่ไร้กิเลสตัดเหาททุกอย่าง สูญสิ้นความอยากทุกอย่าง
ที่เราไปขุ่นทั้งหลายเกิดออกแล้วอยู่ เป็นสภาพถาวร ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่มีที่สิ้นสุด เป็นสภาพที่สงบ ไร้กังวล ไร้
ความปั่นป่วนวุ่นวายแม้เล็กน้อย เทาน้อย ในเมื่อปราศจากทุกข์แม้สักขยอโย เรณุน้อยอม เป็นสภาพที่มีสุขอย่างยิ่ง
สำหรับผู้บรรลุดังผู้ที่บรรลุดึงยอมเข้าใจได้แจ่มแจ้งดีกว่านักปรัชญา เรื่องนี้ท่านผู้อ่านพึงทราบไว้ เพียงปัญหา
สำหรับประทับปัญญา ส่วนการรู้อัจจะ เห็นจริงจำต้องปฏิบัติจนบรรลุดึงด้วยตนเอง

สรุปแล้วอาจกล่าวได้ว่า พุทธศาสนาในแง่ประ เภทความคิดควรจัดอยู่ในประ เภทจิตนิยม

(Idealism) * เพราะมีหลักความจริงแน่นอนซึ่ง เรียกว่า ธรรมะ และมีสภาพสมบูรณ์ของจิตซึ่ง เป็น
อุดมการณ์ของปัญญามนุษย์ คือปรีนิพพาน ปรีนิพพาน เป็นจุดสุดยอดของธรรมะ จะถึงปรีนิพพานได้ต้อง เติงตาม
หลักธรรมะ จะหลีกเลี่ยงมิได้ จึง เป็นเรื่องของความตายตัวแน่นอน แม้พุทธศาสนาจะไม่กล่าวถึง The Absolu
(ผู้สูงสุด) โดยตรง แต่ก็จะกล่าวได้ว่า ธรรมะนั้นเองแหละ คือ The Absolute เพราะ The
Absolute ในความทางปรัชญากว้างกว่าพระ เจ้าในศาสนาใดศาสนาหนึ่ง หรือกล่าวอีกอย่างก็คือ
The Absolute กินความถึงสิ่งสูงสุดที่เข้าใจกันในศาสนาและระบบปรัชญาทั้งหลายนั่นเอง เป็นความมก
พร่องของปัญญาของมนุษย์เราเอง ที่เข้าใจกัน ไปต่าง ๆ นานาถึงกับขัดแย้งกันใบบางแง่ก็มี เหมือนดวงอาทิตย์
กอนสมัยวิทยาศาสตร์ ต่างคนต่าง เข้าใจกัน ไปต่าง ๆ นานา จน เป็นเรื่องราวมากมาย แต่พระอาทิตย์ก็ยัง เป็น
ดวง เดียวกันทุกเมื่อ เชื้อวันจนตรวย เทาทุกวันนี้ หาได้กลายเป็นหลายดวง ไปตามความคิด เห็นต่าง ๆ ของมนุษย์
เราไม่

คริสต์ศาสนา

เมื่อเริ่มต้นพุทธศาสนา เราได้กล่าวถึง คัมภีร์อันเป็นที่มาของคำสอน ในที่นี้ก็จะเช่นกัน เราจะสำรวจ
ดูที่มาของคำสอนของคริสต์ศาสนา เพื่อว่าเมื่ออ้างอิงถึง เล่มใด จะได้ทราบได้พอเล่า ๆ ว่ามีคุณค่าในชั้นไหน
หนังสือที่เป็นหลักคริสต์ศาสนามีดังนี้

๑. ไบเบิล (Bible) แบ่ง เป็น ๒ ตอน ตอนแรกรับมาจากศาสนายิว กล่าวถึง เรื่องราว
ตั้งแต่สร้าง โลกมาจนถึง กอนพระ เยชูประสูติ มีเหตุการณ์และคำสอนคำสั่งต่าง ๆ เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง
พระ เจ้ากับมนุษย์รวบรวมพระ พินัยของผู้ เลื่อมใสศรัทธาต่อพระ เป็น เจ้าในหมู่ชาวยิวหลายท่านด้วยกัน คริสต์
ศาสนารับมา ก็เพราะพระ เยชูทรงรับรองภาคนี้ เรียกว่าพระ ธรรมเก่า (The old Testment)

อีกภาคหนึ่ง เรียกว่า พระ ธรรมใหม่ (The new Testment) รวบรวมเรื่องตั้งแต่พระ เยชู
ประสูติจนถึง อัครสาวกถึง มรณกรรมหมดทุกองค์ จึง เป็นประมวลพระ กฤษฎีกาคำสอนของพระ เยชู และอัครสาวก
ของพระองค์ นักประพันธ์มีหลายท่านเช่น

๒. ปิตถกา (Patrology) ผู้ประพันธ์เรียกว่า ปิตาจารย์ (Father of the church) ประพันธ์ขึ้นโดยผู้กริษาคอคริสตศาสนาจากสาวกของพระเยซู ส่วนมากเป็นนักบวช จุดหมายเพื่ออธิบายไบเบิลให้เข้าใจง่ายและกระจ่างแจ้งขึ้น

๓. สัญลักษณ์ (Symbols) หรือพระสูตร เป็นประมวลข้อเชื่อจากการประชุมสังคายนา หรือจากองค์ประชุมสูงสุดของศาสนา (พระสันตปาปา) ที่สำคัญที่สุดได้แก่สัญลักษณ์ของอัครสาวก (The Apostles Creed) สัญลักษณ์แห่งสังคายนาไนซีน (The Nicene Creed) ซึ่งถือเอาประมวลแก่นคำสอนของคริสตศาสนา

๔. เทววิทยา (Theology) คือการนำเอาคำสอนมาเรียงลำดับเรื่องตามเหตุผล เพื่อให้คำสอนทุกข้อมีเหตุผลสัมพันธ์กัน พร้อมทั้งพิสูจน์ไปด้วยทุก ๆ ข้อโดยอ้างจากแหล่งทง ๓ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แล้วลงท้ายสนับสนุนด้วยเหตุผลทางปรัชญา ผู้ประพันธ์เรียกว่านักเทววิทยา (Theologians)

๕. อรรถถา (Exegesis) คือการอธิบายไบเบิลด้วยความรู้ที่ตนคว่าได้ในสมัยใหม่จากสาขาวิชาการต่าง ๆ เป็นต้น วิชามนุษยวิทยา โบราณคดี ภาษาศาสตร์ เป็นต้น

๖. ปกรณ (Apologetics) คือการยกป้หาที่สมมติว่ามีผู้ข้องใจเกี่ยวกับคำสอนในศาสนาแล้วหาเหตุผลแก้เป็นเรื่อง ๆ ไป มาจากคำ Apology (ข้อแก้ตัว)

๗. เทวปรัชญา (Theodicy, Natural Theology, Philosophical Theology) เป็นการศึกษาความเป็นมาของ เนื้อหาของศาสนาด้วยสายตาศาสตร์ ข้อนี้แหละที่เป็นความสนใจของเราในขณะนี้

เช่นเดียวกับที่กล่าวไว้แล้วในตอนต้นของพระพุทธรศาสนาว่า เราไม่กังวลถึงความเลื่อมใสศรัทธา แต่จะพยายามเข้าใจด้วย เหตุผลและพิจารณาด้วย เหตุผลของผู้ที่ใดตกลง ไว้แล้ว ทั้งฝ่ายที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ความเลื่อมใสเป็นเรื่องส่วนตัวของผู้เขียนและผู้อ่านแต่ละท่าน แต่จะศรัทธาหรือไม่ศรัทธาหรือไม่ศรัทธา ศาสนาเป็นปรากฏการณ์เด่นในประวัติศาสตร์ของมนุษย์ มีปรัชญาชน เป็นต้นนักปรัชญาจะมองข้ามเสียมิได้ จะต้องสนใจอยากเข้าใจในระดับ เหตุผลปรัชญาเป็นธรรมดา อย่าลืมนิทานองเดียวกันว่า " เราอยากรู้เพื่อรักสิ่งที่ตั้งงาม"

ข้อสัง เกตุเบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาในคริสตศาสนา เช่นเดียวกับพระพุทธรเจ้า พระเยซูไม่ทรงตั้งพระทัยจะสอนระบบปรัชญา แต่ในคำสอนของพระองค์จำต้องมีปรัชญาแทรกในฐานะ เป็นอุปกรณ ช่วยให้ผู้ฟัง เข้าถึงธรรมะโดยสะดวก จึงใช้ปรัชญาตามโอกาสและจำกัดเขตอยู่ในขอบข่ายของปรัชญาที่ถกกันนั้นขณะนั้น ประเด็นสำคัญในคำสอนของพระเยซู คือ ความรอด (Salvation) โลกนี้ไม่สามารถให้ความสุขแก่เราได้ทั้งในค่านปริมาณและเวลาพระองค์ทรงชี้ให้เห็นว่าเราจะบรรลุถึงสภาพแห่งความสงบสุขแท้ันไม่ทุกข์ได้

เรียกว่าความสุขแห่งสวรรค์ อุปสรรคคือบาปสูงสุด (The Absolute) หรือที่เรียกตามภาษายิวว่าพระ
 เยโฮวาห์ (Jehovah) และคริสตชนเรียกว่า พระเป็นเจ้า (God) ที่มีทรงพระทัยคืออยากให้เรา
 ได้สภาพนั้น ขอให้สำนึกบาปกลับใจมาประพฤติดี มีสรูปเป็นหัวข้อย่าง ๆ ว่า "จงรักพระเป็นเจ้าด้วยสิ้นสุด
 ใจและรักมนุษย์ เหมือนรักตนเอง" ใครปฏิบัติได้ เช่นนี้เรียกว่าสมบุรณ์ที่สุด เรียกว่าเป็นนักบุญ (Saint)
 ใครที่ปฏิบัติให้สมบุรณ์ที่สุด ไม่ใ้แก่ให้พยายามทำเท่าที่สามารถแล้วไว้ในพระเจ้า พระองค์จะช่วยให้บรรลุนิ
 สภาพความเป็นสุขแห่งสวรรค์ตามอัธภาพ

แม้พระเยซูไม่ได้ตั้งใจ แต่เราก็พูดสรุปได้ว่าปรัชญาของพระองค์เป็นแบบจิตวิทยา (Idealism)
 คือถือว่ามีความเป็นจริงที่คงตัวแน่นอนซึ่งได้แก่พระเจ้า (God) สิ่งทั้งหลายในโลกนี้มีความเป็นจริงอยู่ได้
 ก็โดยอาศัยพระเจ้า

พระเยซูทรงมีความเห็นเหมือน พระพุทธเจ้าที่ว่าเราเกิดมาในกองทุกข์ ปัญหาเฉพาะหน้าจึงมี
 อยู่ว่า "ทำอย่างไรจึงจะพ้นทุกข์" พระเยซูทรงแก้ปัญหาวา ทุกข์เกิดจาก "บาป" บาปคือการกระทำผิดต่อแนว
 ทางของพระเป็นเจ้า บาปนำความทุกข์มาสู่มนุษย์ ? บาปทำให้มนุษย์มัวมัว มองไม่เห็นทางแก่ทุกข์อันถูก
 ต้อง จึงมัวแต่หมกมุ่นอยู่ในความสุขอันชั่วแล่น ซึ่งมีแต่เพิ่มทุกข์ให้ ทางแก่ทุกข์จึง เริ่มด้วยการรู้ความจริง เหมือน
 กันที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ แต่มาถึงตอนแถลงว่า "ความเป็นจริงคืออะไร" สองศาสดาทรงสอนต่างกัน

พระพุทธเจ้าทรง เมื่อหนายการปฏิบัติศาสนากิจของพวกพราหมณ์และทรง เห็นว่าศาสนาพราหมณ์
 ไม่เป็นทางนำไปสู่การพ้นทุกข์ได้ จึงทรงปฏิเสธเสียทั้งหมด เกี่ยวกับความ เชื่อถือ เรื่องพระเจ้าและศาสนาพิธี
 กรรมของพราหมณ์ ทรง เก็บไว้แต่หลักปรัชญาเรื่อง ปรมัตถ์ บัณฑิต เพราะทรงเห็นว่า เป็นประโยชน์ในการ
 อธิบายเรื่องทุกข์

ส่วนพระเยซู แม้จะทรงตำหนิการ เลยเถิกในทางปฏิบัติของศาสนายิว เดิม แต่พระองค์ก็ยังทรง
 รักษาความเชื่อถือไว้อย่าง เดิม ยิ่งกว่านั้นพระองค์ทรงประกาศว่า พระองค์จะทรงทำให้ความเชื่อถือของศา
 สนายิวถึง เดิมครบถ้วนบริบูรณ์เสียที ในศาสนายิว เดิมมีการตั้งหนารอคอยพระเมสไซอาห์ (ซึ่งอาจเทียบ ได้กับ
 การรอคอยพระศรีอาริย์ในพุทธศาสนาิกายมหายาน) พระเยซูทรงประกาศว่าพระองค์เองแหละคือพระเมส
 ไซอาห์ซึ่งพระ เป็นเจ้าได้ทรงสัญญาว่าจะให้มากอบกู้มนุษยชาติให้พ้นจากทุกข์สู่ทางแห่งความรอด คือความสุข
 อันแท้จริง ยิ่งกว่านั้นพระเมสไซอาห์มิใช่ เป็นเพียงมนุษย์ แต่ เป็นพระเจ้าที่แมงอากาศมา เกิด เป็นมนุษย์ เพราะ
 ความรักต่อมนุษย์

อวิชาสำหรับพระเยซูจึงอยู่ที่การ ไม่รู้จักพระเป็นเจ้า ไม่รู้จักพระเมสไซอาห์ซึ่ง เป็นพระเจ้ามา
 เกิด เป็นมนุษย์ เพื่อนำมนุษย์ ไปสู่ความรอดจากกองทุกข์

มรรค อันจะนำไปสู่ความพ้นทุกข์คือ "รักพระเป็นเจ้าด้วยสิ้นสุดจิตใจ และรักเพื่อนมนุษย์เหมือนรักตนเอง" การฟังคำสอนและบุญบารมีของพระเยซูเป็นวิธีช่วยให้การปฏิบัติมรรคให้สัมฤทธิ์ผลได้ง่ายและแน่นอนขึ้น ทั้งนี้ได้หมายความว่าผู้ที่ไม่รู้จักพระเยซูและคำสอนของพระองค์แล้วจะไม่มีทางรอด พระเยซูตรัสว่าพระองค์มีไคมาเพื่อแก้ไขกฎ แต่ทรงทำให้กฎสมบูรณ์ขึ้น หมายความว่ากฎที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติและในปรัชญาต่าง ๆ นั้น พระองค์มีไคยกเล็กหรือเป็นปฏิภาค แต่ทรงรับรอง สัมสนุน และเสนอวิธีปฏิบัติให้สมบูรณ์และสูง เกินขึ้นไป

ปรัชญาศาสนาอิสลาม

คัมภีร์ของศาสนาอิสลามชื่อ โคอหฺร่าน หรือ กุระอาน แปลว่า การอ่าน การท่องบ่น เป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ รวบรวมคำสั่งสอนของพระนะมีมหะหมัด ผู้ได้รับทั้งเทพโองการ มาจากมหาราชกาเบร์บริวารของพระอ้อหลา ประธานโดยตรงมายังพระนะมี

พระนะมี มหะหมัด เมื่อยังมีชีวิตอยู่ ได้สั่งสอนคนอาหรับไว้อย่างไร ปรากฏความอยู่ในโคอหฺร่านทั้งหมด ขนบประเพณีของชาวอาหรับโบราณซึ่งท่านนะมี มหะหมัดยอมรับแล้ว ก็ปรากฏอยู่ในคัมภีร์นี้

ตอนสำคัญจากคัมภีร์อัลกุระอาน

๑. ความหมายของพระผู้เป็นเจ้า ทรงอยู่เหนือคำจำกัดความใด ๆ

๖ : ๑๐๔ "บรรดาสายตาหาซึ่งไม่ถึงพระองค์ (เพราะพระองค์ทรงอจินไตย" และพระองค์ทรงหยั่งถึงซึ่งการเห็นทั้งหลาย และพระองค์เป็นผู้ทรงละเมียด ผู้ทรงตระหนัก"

๒. ผู้ทรงบันทึกลงบริหาร

๘๗ : ๑ - ๓ "จงกล่าวคำบริสุทธิ์ที่สุดคือพระนามของพระผู้อภิบาลของเจ้า ผู้ทรงสูงสุดยิ่ง ผู้ทรงสร้าง แล้วทรงทำให้สมบูรณ์ และผู้ทรงกำหนด แล้วทรงนำทาง"

๓. ความหมายและความสำคัญของพระศาสดา หมายถึง การศรัทธาในพระศาสดา นบี หรือทูต

๔ : ๑๕๐ - ๑๕๒ "แท้จริงบรรดาที่ปฏิเสธอัลลอฮ์ และรสูล (ทูต) ของพระองค์ และปรารถนาที่จะแบ่งแยก (ในการศรัทธา) ระหว่างอัลลอฮ์ และการศรัทธาในรสูลของพระองค์ และพวกเขากล่าวว่า "เราศรัทธาบางคน และปฏิเสธบางคน" และปรารถนาที่จะเอาทางในระหว่างนั้น เหล่านี้พวกเขาเป็นผู้ปฏิเสธโดยแท้จริง และเราได้เตรียมการลงโทษอันอับยสำหรับผู้ปฏิเสธ และบรรดาผู้ศรัทธาในอัลลอฮ์ และรสูลของพระองค์ และไม่ได้แบ่งแยกผู้ใดในระหว่างพวกเขา (คือบรรดา รสูล - ทูต) เหล่านี้ในไม่ช้า พระองค์จะทรงประทานรางวัลของพวกเขา และอัลลอฮ์เป็นผู้ทรงอภัยผู้ทรงเมตตาเสมอ"

๔. ปัญหาเรื่องกำเนิดและการสิ้นสุดของโลกและจักรวาล

๔.๑ เป็นไปตามกฎแห่งการกำหนดสภาวะ

๕๔ : ๔๔ "แท้จริงทุก ๆ สิ่งเราได้สร้างมันตามกำหนด (ของกฎแห่งการกำหนดสภาวะ)"

๒๕ : ๒ "และพระองค์ทรงสร้างทุกสิ่ง แล้วทรงกำหนดมันตามกฎแห่งสภาวะ"

๔.๒ โลกแยกออกจากดาวเคราะห์ในจักรวาล

๒๑ : ๓๐ "พวกปฏิบัติเสขความจริงมิเห็น (คือพิจารณา) ดอกหรือว่า (แตกอน
นี้) ชั้นฟ้าและแผ่นดินคางรวมกัน (คือ สรีรจักรวาล ซึ่งเป็นกลุ่มดาวใหญ่) แล้วเราได้แยกทั้งสองออก
และเราได้ทำจากน้ำซึ่งทุกสิ่งมีชีวิต (น้ำเป็นส่วนสำคัญในการยังชีวิต) สู้เจ้ายังไม่เชื่ออีกหรือ"

๓๕ : ๓๐ "และแผ่นดิน (คือโลก) พระองค์ได้ทรงเหวี่ยงมันออกจากนั้น
(คือจากฟ้าจักรวาล)

๔.๓ มีอวสาน

๔๖ : ๓ "เราได้สร้างชั้นฟ้า และแผ่นดิน และที่อยู่ระหว่างทั้งสอง
(คือระบบจักรวาลทั้งหมด) เพื่ออื่นใดเว้นแต่เพื่อความจริง (คือมีวัตถุประสงค์ ไม่ใช่เล่น ๆ) และ
เวลาที่ถูกกำหนดไว้ (เมื่อมีการเริ่มต้น ก็ยอมมีอวสาน)"

๕. มนุษย์คืออะไร?

๕.๑ มีจิต ๓ ชั้น คือ ชั้นเคี้ยวจางาน ชั้นมนุษย์ ชั้นทศสวรรค์

๑๒ : ๕๓ "แท้จริง จิต (มนุษย์) นั้นกระเถิบทางข้าง (สิ่งทำ) ความชั่ว
(เนื่องจากความมักค่า)"

๓๕ : ๒ "จิตซึ่งขม (ไม่ไหวตัว)"

๔๘ : ๒๗ "โอ้ จิตซึ่งสายแล้วเอ๋ย"

๕.๒ มีจุดหมายในการดำรงชีวิต

๓๕ : ๓๖ "มนุษย์คิดหรือว่า เขาถูกปล่อยให้หลงหน โดยไร้จุดหมาย"

๕๐ : ๔ - ๑๗ "โดยแน่นอนยิ่ง เราได้บังเกิดมนุษย์ให้เผชิญความลำบาก
เขาคิดกระนั้นหรือว่าไม่มีผู้ใดมีอำนาจเหนือเขา? เขากล่าวว่า ฉันได้สิ้นสมบัติไปมากแล้ว เขาคิด
กระนั้นหรือว่าไม่มีผู้ใดเห็นเขา เรามิได้ให้แก่เขาซึ่งนัยน์ตาสองดวงดอกหรือ? และสิ้นและริมฝีปาก
สองดอกหรือ และชี้ทางแก่เขาซึ่งทางหลวงสองทางดอกหรือ ๆ (คือทางดีและทางชั่ว) แต่เขาไม่พยายาม
ขึ้นทางชั้น (ทางยาก) และอันใดเล่าจะแจ้งแก่เจ้าว่าทางชั้นนั้นคืออะไร? (นั่นคือ) การปล่อยทาส
หรือการให้อาหารในวันซึ่งหิวโหย (กัณฑ์การ) คือ เด็กกำพร้าที่ใกล้ชีวิต หรือ คนชกสนที่คลุกฝุ่น (เพราะ
ยากไร้) แล้วเขาคือผู้อยู่ในหมู่ผู้ศรัทธา และตักเตือนกันและกันในชั้นศิขรรวม และตักเตือนกันและกัน
ในเมตตาศรรวม"

๖. ชีวิตหลังจากความตาย

๖.๑ ทุกชีวิตต้องตาย

๒๑ : ๓๕ "ทุกชีวิตต้องชิมความตาย และเราทดลองผู้เจ้าด้วยความทุกข์และความสุข โดยการทดลอง และยิ่งเราที่ผู้เจ้าต้องกลับมา (ในภายหลังเพื่อรับการตอบแทนกรรมดีและกรรมชั่ว)"

๖.๒ ตายแล้วอยู่ในสภาพบิวรีชัคเจียบสงบ แล้วจึงถึงการเกิดใหม่

๒๓ : ๔๔ - ๑๐๐ "จนกระทั่งความตายได้มายังผู้หนึ่งผู้ใดในหมู่พวกเขา เขากล่าวว่า "โอพระผู้อภิบาลของฉัน โปรดส่งฉันกลับไป (ให้มีชีวิตในโลก) อีก เพื่อว่าฉันจะได้ประกอบสิ่งซึ่งฉันได้ละทิ้งไว้ ไม่ใช่อะไรอย่างแน่นอน? นั่นเป็นเพียงถ้อยคำที่เขากล่าว และเบื้องหลังของเขาคือ บิวรีชัค จนกว่าจะถึงวันที่เขาจะลุกขึ้น"

๗. ความดีสูงสุดคืออะไร?

ความดีสูงสุดคือการสำรวมตนไม่ทำความชั่ว ทำแต่ความดี

๒ : ๑๕๗ "เพราะแท้จริงระเบียบที่ดียิ่ง คือการสำรวมตน"

๓ : ๒๖ "อารมณ์แห่งการสำรวมตนนั้นดียิ่ง นั่นคือ (หนึ่ง) จากสารของอัลลอฮ์ เพื่อผู้เจ้าจะได้รำลึก"

๓ : ๔๑ "ผู้เจ้าจะไม่บรรลุถึงคุณธรรม จนกว่าผู้เจ้าบริจาคนิสัยที่ผู้เจ้ารัก และอันใดที่ผู้เจ้าบริจาคนิสัยใดก็ดี อัลลอฮ์ ทรงรอบรูมันดี"

๘. ความชั่วสูงสุดคืออะไร?

ความชั่วสูงสุด คือการตั้งหุ้นส่วนเทียมเทียมอัลลอฮ์ เช่น บูซาเจวิด เชื้อโซกลาง ฯลฯ

๔ : ๔๘ "แท้จริง อัลลอฮ์ มีทรงอภัย การตั้งหุ้นส่วนต่อพระองค์ และพระองค์ทรงอภัยอื่น จากนั้นที่พระองค์ทรงประสงค์ (เมื่อมนุษย์กลับตัว ๑๓ : ๑๑๖) และผู้ใดตั้งหุ้นส่วนต่ออัลลอฮ์ คำนั้น แนนอน เขาได้ปลอมการบาปอันมหันต์ เพราะมนุษย์เป็นผู้ปกครองแผ่นดิน (๒ : ๓๐) และอัลลอฮ์ได้ทรงบังเกิดสรรพสิ่งให้อยู่ใต้อำนาจของมนุษย์ และอำนาจประโยชน์แก่มนุษย์ ๔๕ : ๑๓"

๙. สภาวะสูงสุดของอัลลอฮ์

๑๓ : ๑๑ "แท้จริงอัลลอฮ์ มีทรงเปลี่ยนแปลงสภาพของประชาชาติใด จนกว่าพวกเขาเปลี่ยนแปลงสภาพตัวของพวกเขาเอง"

ในส่วนที่เป็นปรัชญาศาสนาอิสลามนั้น นักปราชญ์ทางศาสนอิสลามได้ให้ข้อคิดไว้คือ พลังทางค่านความคิดนั้น เป็นพลังที่มีคุณค่ายิ่ง ซึ่งเราไม่สามารถจะประมาณค่าได้ ในเมื่อเรานำเอามาใช้เพื่อประโยชน์สุขเกี่ยวกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ แต่ในขณะที่เดียวกัน มันก็ไม่อาจจะก่อให้เกิดประโยชน์อันใด ในเมื่อมันได้ถูกนำไปใช้ในหนทางแห่งอบายมุข หรือใช้ในการเพ้อฝัน และการวาดมโนภาพจนเกินความพอดี ซึ่งขอเท็จจริงประการนี้มีปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ ทั้งเมื่อครั้งอดีตและในสมัยปัจจุบัน

สำหรับสังคมมุสลิมก็มีสภาพเช่นเดียวกัน กับสังคมอื่นคือ มีความต้องการที่จะใช้พลังความคิดในการจรรโลงสังคมและโลกนี้ให้เจริญก้าวหน้า ตลอดจนเชื่อเสริมสร้างสันติสุข ในขณะที่เดียวกัน ก็จำเป็นจะต้องระมัดระวังมิให้พลังค่านความคิดตองตกเป็นทาสของวัตถุนิยม ลัทธิประเพณีที่ไม่ดีงาม และอารมณ์ฝ่ายต่ำ ทั้งนี้เพราะว่า จำเป็นที่มนุษย์จะต้องเป็นนายของสิ่งเหล่านั้นมิใช่ตกเป็นทาสของมัน และหน้าที่ของมนุษย์ในโลกนี้ก็คือ การสร้างสรรค์พัฒนาโลกนี้ให้เจริญก้าวหน้า และเสริมสร้างความผาสุกให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้

สิ่งที่เราควรจะนำมากล่าวในที่นี้ก็คือ แนวความคิดทางค่านปรัชญามีส่วนผลักดันให้มนุษย์พัฒนาตัวเอง และในขณะที่เดียวกันแนวความคิดทางค่านปรัชญาก็เป็นสาเหตุประการสำคัญ ที่เป็นสาเหตุก่อให้เกิดการพิพาทกันทางค่านความคิด และทางค่านลัทธิความเชื่อถือ (Ideology) ภายในโลก แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ถ้าหากว่าแนวความคิดทางค่านปรัชญาเป็นรูปการณ์ที่เหมาะสมสอดคล้องกันกับความ เป็นอยู่ของมนุษย์ และมีความสามารถในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในสังคม พร้อมทั้งสามารถเสริมสร้างความผาสุกให้กับเขาเหล่านั้นแล้ว แนวความคิดทางค่านปรัชญาแนว นั้น ก็จะได้รับคามนิยมจากมหาชน จะแพร่หลายออกไปอย่างกว้างขวาง และจะมีอิทธิพลเหนือแนวความคิดทางปรัชญาสาขาอื่น

เป็นที่น่าสังเกตว่า แนวความคิดทางค่านการปรับปรุงสังคมในยุคปัจจุบันนี้ มิได้ตั้งมั่นอยู่บนแนวความคิดทางปรัชญาที่สูงส่ง จึงทำให้แนวความคิดดังกล่าวไม่อาจจะแก้ไขปัญหาค่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในสังคมมนุษย์ได้ ยิ่งไปกว่านั้นยังต้องประสบกับความล้มเหลวในที่สุด (ดังเช่นปรัชญาทางค่านวัตถุนิยม และแนวปรัชญาทางค่านจิตนิยม ฯลฯ) ด้วยเหตุนี้ บรรดาเจ้าของแนวความคิดทางค่านปรัชญา จึงหันไปใช้วิธีการโฆษณาชวนเชื่อ เพื่อใช้เป็นเครื่องมืออมเมาประชาชน โดยอาศัยข้อพิสูจน์ทางค่านตรรกวิทยาแบบกำปั้นทุบดิน และการใช้คำพูดที่ยอกย้อน วกไปวนมา เพื่อทำให้ผู้อื่นหลงเชื่อ ในคำพูดของตน

และเนื่องจากความไม่เข้าใจถึงข้อเท็จจริงแห่งอิสลามของบรรดามุสลิมโดยทั่วไปประการหนึ่ง และการมีใจอคติของบรรดาศัตรูของอิสลามอีกประการหนึ่ง จึงเป็นเหตุให้บุคคลโดยทั่วไปกล่าว

วิจารณ์ว่า "ไม่มีปรัชญาอยู่ในอิสลาม"

"อิสลามมิได้ประมวลไว้ซึ่งแนวความคิดในการจรจรโลงสังคม ไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในสังคม และไม่สามารถที่จะพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้าได้"

สำหรับคำว่า "ปรัชญาอิสลาม" ดังที่ปรากฏแพร่หลายอยู่ในโลกขณะนี้นั้น มีปรัชญาที่มีหลักฐานมาจากอิสลาม หากแต่เรา ได้รับอิทธิพลมาจากปรัชญากรีก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วรรณคดีของ อริสโตเติล (Aristotle) และเพลโต (Plato) เออร์เนสต์ เรนาน (Ernest Renan) ยิ่งไปกว่านั้น นักปราชญ์บางคนยังกล่าวว่า "หลักฐานของปรัชญาอิสลามนั้น บรรดาผู้ศรัทธาได้คัดลอกมาจากปรัชญาตะวันออก หรือปรัชญาตะวันตก"

อิทธิพลของปรัชญากรีกที่มีอยู่ในโลกอิสลาม

หลังจากที่อาณาจักรอิสลามได้แผ่ขยายไปอย่างกว้างขวางในระหว่างศตวรรษที่ ๑ - ๒ แห่งฮิจเราะห์ โดยที่ดินแดนทางภาคตะวันออก จรดแคว้นสินธุของอินเดีย ภาคตะวันตกจรดมหาสมุทรแอตแลนติก ภาคเหนือจรดดินแดนทางตอนใต้ของฝรั่งเศส และภาคใต้จรดมหาสมุทรแปซิฟิก การแผ่ขยายดินแดนนี้ เป็นผลให้ผู้ที่นับถือศาสนายิว ศาสนาคริสต์ ศาสนาไซโรอิสเตอร์ ฯลฯ บางคนเข้ารับนับถือศาสนาอิสลาม และอีกบางคนก็ได้ดำรงตำแหน่งสูง ๆ ในอาณาจักรอิสลาม เนื่องจากการเป็นมุสลิมของบุคคลเหล่านั้น มีส่วนทำให้ปรัชญากรีก ปรัชญาตะวันออก ตรรกวิทยาอริสโตเติล แพร่ขยายเข้ามาในสังคมของมุสลิม นี่เป็นสาเหตุประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งที่ยังคงมีความสำคัญเช่นเดียวกันได้แก่ ความตื่นตัวทางการแปลคำร่าต่าง ๆ จากภาษากรีก ภาษาเปอร์เซีย และภาษาอื่น ๆ ให้เป็นภาษาอาหรับ เช่น คำร่าทางการแพทย์ ของจูเลียโนสและอัมครอติส คำร่าเรขาคณิต ของยูคลิด คำร่ากลศาสตร์ ของอาร์คิมิดีส คำร่าปรัชญาการเมืองของเพลโต คำร่าตรรกวิทยา ธรรมชาติวิทยา อภิปรัชญา และจริยศาสตร์ ของอริสโตเติล

อีกประการหนึ่ง นักปราชญ์ของมุสลิม ได้ทำการศึกษาวิชาปรัชญา ตรรกวิทยาอย่างกว้างขวาง และได้แต่งคำร่าทางปรัชญา และตรรกวิทยาของตนขึ้นโดยเอกเทศ โดยเหตุนี้จึงได้มีศัพท์คำว่า "ปรัชญาอิสลาม" และ "วิชาภาษาวิทยาศาสตร์ (วิชาว่าด้วยการศึกษาในพระเจ้า การรู้จักอาคัมมัน และคุณลักษณะของพระองค์ โดยใช้ตรรกวิทยาของอริสโตเติลเป็นเครื่องมือ)" เกิดขึ้น ซึ่งความจริงวิชาทั้งสองนี้ ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับศาสนาอิสลาม จะมีก็เพียงส่วนน้อยเท่านั้น

ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับปรัชญาอิสลาม

จากบทความในตอนต้นทำให้เราทราบว่า การที่บุคคลหนึ่งได้เรียกวิชาปรัชญากรีก ซึ่งแพร่

หลายอยู่ในโลกอิสลามว่า "ปรัชญาอิสลาม" หรือการเรียกนักปราชญ์มุสลิมที่มีความเชี่ยวชาญในปรัชญา
กรีกว่า "นักปรัชญามุสลิม" เป็นความคิดที่ผิดพลาด ทั้งนี้เนื่องจากว่า "ปรัชญาอิสลามจะต้องตั้งมั่นอยู่
กับแนวทางแห่งอัล - กรอาน และสุนนะห์ของท่านรอซูล และนักปรัชญามุสลิมก็จำเป็นจะต้องยึดถือ
อัล - กรอาน และสุนนะห์เป็นทางนำ มิใช่ยึดเอาทฤษฎีของอริสโตเติล หรือเพลโต หรือบุคคลอื่นๆ
เพราะพระองค์อัลลอฮ์ได้ตรัสรับรองอัล - กรอานไว้แล้ว

ความว่า "แท้จริงอัล - กรอานนี้ จักนำไปสู่หนทางที่เที่ยงตรงยิ่ง และจะบอกข่าวดีแก่
ผู้ที่ศรัทธา ซึ่งประกอบความดีว่า เขาเหล่านั้นจะได้รับการตอบแทนอย่างใหญ่หลวง" ซูเราะห์อัลอิสรอ์
โองการที่ ๕ อัล - กรอานได้ประมวลไว้ซึ่งสรรพศาสตร์ ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ได้ตรัสไว้ว่า

ความว่า "และเราได้ประทานคัมภีร์ (อัล - กรอาน) มายังเจ้า (มุฮัมมัด) โดยได้ประ-
มวลไว้ถึงทุกสิ่ง เป็นทางนำ เป็นความโปรดปราน และเป็นการบอกข่าวดีแก่ชาวมุสลิม"
ซูเราะห์ อันนะหฺล โองการที่ ๘๘

ณ ที่นี้ เราจึงสามารถที่จะประยุกต์ปรัชญาอิสลามที่บริสุทธิ์ โดยตั้งอยู่บนหลักการดังต่อไปนี้
คือ

- ๑. จำเป็นที่ปรัชญาอิสลาม จะต้องตั้งอยู่บนหลักมูลฐานแห่งอัล - กรอาน และสุนนะห์
ของท่านรอซูล คืออัล - มิไซฮาศัยแนวทางของโสกราตีส เพลโต อริสโตเติล คีคาร์ค คานท์
เฮเกิล รัสเซด มาร์กซ์ เองเกล ฯลฯ
- ๒. จำเป็นจะต้องพิจารณาปัญหาในแบบครอบคลุมและรัดกุม
- ๓. ยึดถือแนวทางของนักปราชญ์มุสลิม เพื่อเป็นแนวทางในการวินิจฉัยปัญหา มิใช่ยึดถือ
เป็นแนวทางในการวินิจฉัยปัญหา มิใช่ยึดถือเป็นแบบท เพื่อนำมาเป็นหลักฐานในการวินิจฉัยปัญหา
เพราะว่า แบบทในการวินิจฉัยปัญหาต่าง ๆ ของมุสลิมนั้น ขึ้นอยู่กับอัล - กรอาน และสุนนะห์ของ
ท่านรอซูล คืออัล - มิไซฮาศัยหนังสือหรือคำสอนของนักปราชญ์คนหนึ่งคนใดไม่
- ๔. ยึดถือตรรกวิทยาของอิสลามเป็นแนวทางในการวิจัยเหตุการณ์ ซึ่งได้แก่
 - ๔.๑ พิจารณาอัล - กรอานและสุนนะห์
 - ๔.๒ การพิจารณาปัญหา
 - ๔.๓ การรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ
 - ๔.๔ การสมมติวิธีการแก้ไขปัญหา
 - ๔.๕ คัดเลือกวิธีที่ดีที่สุดเพื่อนำไปแก้ไขปัญหา

ขอบข่ายของการศึกษาปรัชญาอิสลาม

เนื่องจากอัล - กอรานได้ประมวลไว้ซึ่งสรรพศาสตร์ โดยเหตุนี้ ปรัชญาอิสลามจึงครอบคลุมไปถึงศาสตร์ในแขนงต่าง ๆ ทั้งในส่วนที่เป็น ปรัชญาสังคม อภิปรัชญา ปรัชญาวิทยาศาสตร์ ปรัชญาประวัติศาสตร์ ปรัชญาศาสนศาสตร์ ปรัชญาการเมือง ฯลฯ

นี่คือปรัชญาอิสลามที่เที่ยงตรง บริสุทธิ์ปราศจากการเจือปนของปรัชญาตะวันออก ปรัชญาตะวันตกและอื่นใดทั้งสิ้น

ปรัชญาการเมือง

การวิเคราะห์ประสบการณ์ของมนุษย์ในเรื่องที่เกี่ยวกับจริยธรรมนั้น ทำให้เรารู้ว่าคุณค่ามีความหมายอย่างไร และพยายามพิสูจน์ให้เห็นว่า หลักจริยศาสตร์ที่เฝ้ามองรับว่าค่านิยมทางจริยธรรมมีความเป็นจริงในตัวของมัน เป็นการยากที่จะอธิบายประสบการณ์ในเรื่องจริยธรรมได้ แต่ในปรัชญาการเมืองจะอธิบายเกี่ยวกับจริยศาสตร์ด้วยเพราะวัตถุประสงค์ของจริยศาสตร์นั้น ตามความเห็นของนักปรัชญากรีก ต้องการที่จะสอนว่าชีวิตของปัจเจกชนที่มีค่านั้นเป็นอย่างไร ส่วนทฤษฎีการเมืองมุ่งหมายที่จะกำหนดลงไปว่า ชีวิตของประชาคมที่ประกอบไปด้วยปัจเจกชนนั้น อยางไรจึงจะเรียกว่าดีหรือมีค่า แต่นักปรัชญาทั้งหลายเห็นว่า จริยศาสตร์กับทฤษฎีการเมืองแยกกันไม่ออก ซึ่งเนื่องมาจากสาเหตุคือ

๑. เพราะชีวิตที่ดีของประชาคมอันประกอบไปด้วยปัจเจกชนคือ รัฐนั้น จะเป็นที่พึงปรารถนาก็ต่อเมื่อนำไปสู่ชีวิตที่ดีของปัจเจกบุคคล โดยนัยนี้ การเมืองจึงเป็นส่วนหนึ่งของจริยธรรม

๒. เพราะชีวิตที่ดีสำหรับคนก็คือ ชีวิตที่ดีของคนในฐานะเป็นพลเมือง ชีวิตที่ดีจะมีอยู่ได้ ด้วยความร่วมมือกันกับผู้อื่นในสังคมเท่านั้น โดยนัยนี้ การเมืองจึงเป็นส่วนหนึ่งของจริยศาสตร์ และชีวิตดีงามของแต่ละคนจะเป็นไปไม่ได้ ถ้าหากไม่มีความสัมพันธ์กับผู้อื่นในสังคม

๓. เพราะว่าเป็นหน้าที่ของนักกฎหมายที่ฉลาด ที่จะวางกฎต่าง ๆ ทั่วไป เพื่อให้สมาชิกแห่งประชาคมนั้นมีชีวิตที่ดี เพื่อจะพัฒนาจิตใจของพลเมือง โดยการศึกษาจากคอมเพลกซ์นิส โดยให้การฝึกอบรมพวกเขาให้มีชีวิตอยู่โดยปรารถนาชีวิตแบบนั้น โดยนัยนี้ ศิลปะของรัฐบุรุษตามที่อริสโตเติลเรียกว่า ศิลปะอันสูงสุด โดยที่กำหนดว่าความสุขของชุมชนคืออะไร นี่ก็หมายความว่า เป็นหน้าที่ของรัฐบุรุษที่จะตัดสินใจว่าอะไรเป็นสภาพชีวิตที่ดีสำหรับปัจเจกบุคคล ข้าพเจ้าจะได้วิจารณ์แนวความคิดข้อนี้ในตอนที่ต่อไป โดยย่อ ๆ ซึ่งเป็นข้อสรุปของอริสโตเติล เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างจริยศาสตร์และการเมือง ในตอนนี้ข้าพเจ้าจะว่าด้วยปรัชญาการเมืองโดยพยายามชี้ให้เห็นว่ากิจกรรมทางการเมืองนั้น มุ่งไปสู่ถึงจุด

ความลึกลับปลายอันใด

ประการแรก ข้าพเจ้าจะอธิบายว่า ตามสภาพที่เป็นอยู่ขณะนี้ นโยบายของรัฐมุ่งผลบั้นปลายอะไร และจะพยายามชี้ให้เห็นว่า ผลเหล่านี้น่าพึงปรารถนาหรือไม่พึงปรารถนาอย่างไร ประการที่สอง ข้าพเจ้าจะกล่าวถึงจุดหมายต่าง ๆ ซึ่งนักการเมืองถือเป็นหลักแห่งแนวนโยบาย และจะแสดงให้เห็นว่าจุดหมายเหล่านี้ไม่ตรงกับจุดหมายอันแท้จริงดั้งเดิม มันเป็นเพียงจุดหมายที่ยึดเอาว่าเป็น มากกว่าที่จะเป็นจุดหมายได้บรรลุถึง ซึ่งเมื่อไคว้เคราะห์เหตุแล้ว จะเห็นว่าอะไรเป็นค่าที่แท้จริง ประการสุดท้าย ข้าพเจ้าจะพิจารณาว่า อะไรเป็นค่าทางสังคม และจะแสดงว่าค่าทางสังคมอันเกี่ยวข้องกับคุณค่าทางจริยศาสตร์ คือ ความสุข ความดี ความงาม ความจริง อันเป็นสิ่งซึ่งพลเมืองแต่ละคนอาจแสวงหาเอาได้ ถ้าหากทำได้สำเร็จทั้งประสงค์ ก็จะแสดงให้เห็นว่ารัฐเป็นวิถีที่จะทำให้บรรลุถึงคุณค่าทางจริยศาสตร์ได้

จุดหมายซึ่งเป็นที่ต้องการของประชาคมนั้น ไม่น่าพึงปรารถนา

อะไรคือจุดหมายที่รัฐต้องการ และซึ่งนักการเมือง ข้าราชการ ที่วางแผนนโยบาย และดำเนินนโยบายของรัฐถือว่ามีความหมาย มีอยู่มากมาย แต่ในที่นี้เราจะกล่าวถึงเพียง ๓ ประการ คือ อำนาจ เกียรติ และความมั่งคั่ง

๑. อำนาจในฐานะเป็นจุดหมายของรัฐ

รัฐทั้งหลายปรารถนาอำนาจ การได้ครอบครองจักรวรรดิ ถือกันว่าเป็นของดี การสูญเสียจักรวรรดิไปเป็นความชั่ว รัฐที่มีจำนวนพลเมืองมากเป็นรัฐที่มีกำลังอำนาจ การสูญเสียพลเมืองไปจึงเป็นความชั่ว เมื่อนักการเมืองพูดถึง "ภาระอันศักดิ์สิทธิ์" "ผลประโยชน์ของชาติ" หรือ "สิ่งที่จะจารึกในประวัติศาสตร์" ก็หมายความว่า เขามีภาระที่จะให้ใครมาซึ่งอาณาจักร นั่นก็คือ เพื่อจะเพิ่มพูนอำนาจ เพราะผลประโยชน์ของเขาก็คือ ต้องการแผ่อำนาจ และคำว่า "จุดหมาย" ไม่ว่าจะแฝงในนามของพระเจ้า หรือกระบวนการ ประวัติศาสตร์ หรือแรงกระตุ้นของอัจฉริยภาพ ล้วนแล้วแต่ต้องการขยายอาณาเขตทั้งสิ้น

อำนาจคืออะไร

อำนาจคือ ความสามารถที่จะกำหนดความตั้งใจของตัวเองเหนือผู้อื่น โดยวิธีการลงโทษผู้นั้น ถ้าผู้นั้นไม่ยอมรับอำนาจเรา อำนาจจะมีอยู่หลายแบบด้วยกัน อำนาจเงิน อำนาจในตำแหน่งหน้าที่ อำนาจในชาติกำเนิด และอำนาจการเรียนรู้ สำคัญก็คือ อำนาจของผู้มีพลังเหนือกว่า ไม่ว่าอำนาจจะปรากฏในรูปหนึ่งรูปใด ย่อมมีสิ่งร่วมกันอยู่สิ่งหนึ่ง คือ ถ้ามีผู้ต่อต้านหรือถูก ผู้กุมอำนาจก็อาจจะบันดาล

ให้เขาผู้นั้นต้องประสบชะตากรรมถึงให้ออกจากงานก็ได้ (อำนาจเงิน) ไม่เลื่อนตำแหน่งได้ (อำนาจในหน้าที่) ไม่เชิญเขาและภริยาไปในงานเลี้ยง (อำนาจในชาติกำเนิดและสายโลหิต) หรือช่วยวีรกรรมง่าย ๆ ปรบิ จำกัดบริเวณ หรือลงโทษ) (อำนาจของผู้มีพลังเหนือกว่า) เมื่อรัฐใดรัฐหนึ่งมีนโยบายที่จะขยายอาณาเขต จะด้วยการรบชนะ หรือด้วยการล่าอาณานิคมก็ตาม สิ่งที่ต้องการก็คือ เพื่อให้อาณาภายใต้อการครอบครองของตนเพิ่มขึ้น ความจริงก็คือ รัฐปรารถนาที่จะกำหนดความตั้งใจของตนเหนือพลเมืองที่ยังไม่เจริญเหนืออาณาเขตเหนือชนชั้นกรรมมาชีพ หรือเหนือเผ่าพันธุ์ที่โง่เขลา การบังคับผู้นั้นนี้อาจก่อให้เกิดการขัดขึ้นหรือจวน ถ้าเป็นการขัดขึ้นก็ต้องใช้อำนาจ แต่การใช้อำนาจยังคงคลุมที่ปรารถนาจะเป็นอิสระ ไม่นับได้ว่าถูกต้องทางจริยธรรม แต่ถ้าพวกเขาเต็มใจรับ ก็ไม่จำเป็นต้องใช้อำนาจ

ในบางครั้งประชาคมหนึ่งใช้อำนาจอย่างไม่เป็นธรรมต่ออีกประชาคมหนึ่ง โดยอ้างว่าประชาคมนั้น ๆ จำต้องถูกลงโทษหรือเพราะประชาคมนั้นไม่เจริญ จะต้องได้รับความคุ้มครองและทำให้มีอารยธรรม ตัวอย่างเช่น นาซีกรุกรานพวกยิว เพราะถือว่ายิวชั่วร้าย การไม่ลงรอยกันระหว่างพวกนิกายคาทอลิกกับโปรเตสแตนต์ ก็เพราะพวกแรกเห็นว่า พวกหลังนอกรีตนอกรอย หรือการที่อังกฤษเข้าครอบครองประเทศที่ไม่เจริญ ก็อ้างว่าเพื่อทำประโยชน์ให้แก่ชาวพื้นเมืองที่โง่เขลา แต่

๑.๑ ถ้าแม้ว่าพลเมืองชาติอื่นจะโง่เขลาเพียงใด ก็ไม่ใช่หน้าที่ของพลเมืองในอีกประเทศหนึ่งจะไปลงโทษ

๑.๒ ความเห็นที่ว่าพลเมืองในแหล่งที่ต้องพัฒนา ควรจะได้รับการพัฒนานั้น ก็ยังเป็นปัญหา ชาวเกาะทะเลใต้ อาจจะมีความสุขอยู่ก่อน และที่แน่นอนก็คือคนพวกนี้ภาคภูมิใจในความเป็นอยู่ของตนอยู่แล้ว ก่อนที่อารยธรรมตะวันตก จะเข้าไปในรูปของคณะสอนศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ลินคัฟายราคาถูก ๆ วิทย์และอาหารกระป๋อง

๑.๓ ไม่มีใครที่จะตัดสินได้ว่าความเป็นอยู่ของคนสูงส่งกว่าผู้อื่น แล้วบังคับผู้อื่นโดยกำลังความเจริญทางวัตถุ เช่น ถนน สะพาน สถานพักผ่อน การชลประทาน การขนส่ง ผลิตภัณฑ์เหล่านี้คือสิ่งที่พลเมืองซึ่งเจริญกว่าให้แก่พลเมืองซึ่งคนถือว่าด้อยกว่า แต่เราจะเห็นได้จากประวัติศาสตร์ว่า ความเจริญทางวัตถุเหล่านี้เขาจะไม่ได้รับเลย ถ้าหากว่าดินแดนของเขาไม่อุดมสมบูรณ์ และไม่มีทรัพยากรธรรมชาติ หรือไม่มีแรงงานราคาถูก

๑.๔ รัฐบุรุษของประเทศ ก. มักจะเน้นถึงประโยชน์ที่พลเมืองประเทศ ข. ได้รับจากการที่ตนปกครองอยู่ ทั้ง ๆ ที่ประมุขของประเทศ ข. มิได้เคยร้องขอ จักรวรรดิก็ดี อาณานิคมก็ดี ผู้แสวงหาอาณานิคมได้มาด้วยความไม่เต็มใจของผู้ถูกปกครองและผู้อยู่ในอาณานิคม ถึงแม้ว่าประชาชน

ประเทศ ข. จะไม่ได้รับประโยชน์ใด ๆ เลย ประเทศ ก. ก็พยายามหาเหตุจนได้

๑.๕ ในบรรดาสິงที่ยั่ววนใจทั้งหลาย อำนาจยั่วใจได้มากและรวดเร็ว อำนาจสามารถเปลี่ยนแปลงอุปนิสัย และทำให้การพิจารณาไม่เที่ยงแท้ ทำให้คนซึ่งมีความเมตตากรุณากลายเป็นคนโหดร้าย คนซึ่งเคยเป็นคนดีชอบวยโอกาส และคนที่อ่อนแอมีความเชื่อมั่นความเห็นของนักปรัชญา เรื่องผลของอำนาจ จะอ่านได้จากตอนที่ว่าควย ทรราช บทที่ ๕ เรื่อง อุตมรัฐ ที่เปิดโตแต่ง และคามความเห็นของลอร์ด แอ็คตัน ที่ว่า "อำนาจมักทำลายตัวเอง และอำนาจสูงสุดทำลายตัวที่สุด"

ข้าพเจ้าสรุปว่า อำนาจไม่มีอะไรดีในตัวของมันเอง ไม่ว่ามันจะเป็นที่ตองการของรัฐหรือของปัจเจกชน อำนาจดีหรือเลว ขึ้นอยู่กับว่าใช้อำนาจอย่างไร และมีผลต่อผู้นำไปใช้อย่างไร และได้รับประโยชน์จากอำนาจอย่างไร โดยความจริงแล้ว อำนาจ ถ้าจะมีความดีก็ตรงที่ใช่เป็นวิถีทางนำไปสู่สิ่งอื่น

๒. เกียรติในฐานะเป็นจุดหมายของรัฐ

เกียรติยอมขึ้นอยู่กับความเกรียงไกรของกองทัพ นี่คืความเห็นของรัฐบุรุษอย่างเช่น มุสโสลินี ซึ่งเป็นแบบของการเมืองที่ถืออำนาจเป็นใหญ่ เขากล่าวว่า "เกียรติของประเทศชาติจะวัดได้จากความรุ่งเรืองในค่านทหารและกำลังทัพ" อันที่จริง ความยิ่งใหญ่ของกองทัพเกือบจะเป็นมาตรการที่แพร่หลายที่สุด ในบรรดามาตรการต่าง ๆ ที่นักประวัติศาสตร์และนักการเมืองใช้เป็นเครื่องประมาณคุณค่าของรัฐ แต่ความยิ่งใหญ่ของกำลังทหารขึ้นอยู่กับการมีประสิทธิภาพในการฆ่าคน และก็เพราะเหตุนี้เอง รัฐ ๆ หนึ่งจึงบังคับรัฐอื่นได้ วิธีนี้ไม่ได้ผิดไปจากอำนาจคนพาลที่จะบังคับผู้อื่น กล่าวได้อีกอย่างก็คือเป็นการหักหลัง ไม่เป็นสิ่งที่น่าชื่นชมนัก และไม่ใช่อะไรที่ลดยตามความเห็นของพระเยซู ศาสนาของชาวตะวันตกไม่ช้าหรือเร็ว รัฐซึ่งมีอำนาจทางทหารก็จะรุกรานรัฐอื่น ประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่า การรุกรานทางทหารนั้น ไม่ช้าก็จะทำลายประเทศของตัวเอง กรีกทำสงครามกันเองจนไม่อาจจะรวมกันได้ และต้องตกอยู่ในความครอบครองของพวกมาเซดอน ประวัติศาสตร์สมัยคาร์เทจ ในยุคที่ประสบความสำเร็จในทางทหารมากที่สุด ในบั้นปลาย แสดงให้เห็นความหายนะของคาร์เทจ และฮันนิบาลซึ่งเป็นนักรบที่ยิ่งใหญ่ของคาร์เทจก็คืผู้ทำลายที่ยิ่งใหญ่ จะเห็นได้จากประวัติศาสตร์ว่า กองทัพที่ประสบชัยชนะและมีพลเมืองที่ขอบรุกราน เฉพาะอย่างยิ่งถ้ามีผู้นำที่เก่งกาจ มักจะประมาณซำกึกของตนผิด หลอกหลวงตัวเองว่าสงครามเล็ก ๆ น้อย ๆ จะทำให้ชนะได้ในที่สุด ไม่คิดถึงเรื่องเวลาในระยะยาว คาคผิดแล้ว คาคผิดอีกจนกระทั่ง ถ้าเราอ่านประวัติศาสตร์อย่างถูกต้องแล้ว การสร้างความสามารถทางทหารเป็นภัยพิบคืออย่างหนึ่งซึ่งเกิดแก่นมนุษย์ เช่น นโปเลียนก็เป็นผู้นำหายนะมาให้แก่ฝรั่งเศส ทำให้พลเมือง

ฝรั่งเศสลดคนอยุ่ลง หมกมืธรรมและพอกพูนหนี้สินให้ ทำให้ผู้หญิงฝรั่งเศสว่าเหวและประสมความทุก
อย่างสาหัส และทำให้ผู้ชายประสมความเจ็บปวดทรมาน ถ้าเช่นนั้นควรจะถือว่าการศึกษาที่รัฐมีความ
สามารถผลิตคนออกไปได้ เป็นความดีแล้วหรือ ไม่ทราบว่าจะตอบอย่างไรเหมือนกัน

ข้าพเจ้าสรุปได้ว่า เกียรติทางทหารในตัวเองแล้วไม่มีอะไรดี จะต้องพิจารณาว่าเกียรตินั้น
ได้มาโดยวิธีใด และเกียรตินั้นขึ้นอยู่ด้วยอะไร เราคงถามด้วยว่า เกียรติทางทหารสนับสนุนความ
อันไหน และช่วยเหลือให้เกิดอะไรขึ้น และมีความมุ่งหมายที่จะใช้ทำอะไร และต้องถามด้วยว่า
เกียรติใช้อย่างไร เกียรติก็เช่นเดียวกับอำนาจ ถ้าหาก เป็นสิ่งที่ดีก็เพราะเป็นวิธีนำไปสู่สิ่งอื่น

๓. ความมั่งคั่งในฐานะเป็นจุดหมายของรัฐ

คนบางคนต้องการแสดงว่าตนเป็นคนรวย พอ ๆ กับที่ต้องการเป็นคนรวยจริง ๆ แต่ในที่
นี้เราจะไม่พูดถึงคนที่อยากเป็นคนรวย เราจะพูดถึงการเป็นคนรวยคือการเป็นเจ้าของทรัพย์สิน ความ
มั่งคั่งมีอยู่ในตัวของมันเองหรือ คนโลกเท่านั้นที่จะถือว่าความมั่งคั่งมีความคืออยู่ในตัวของมันเอง คน
ส่วนมากต้องการเงินที่จะซื้อหา บางทีเราก็คต้องการมันเพราะเงินเป็นเครื่องวัดความนับหน้าถือตา
จากผู้อื่น ถ้าหากเราใช้เงินเพื่อเพิ่มพูนความสุขและเพื่อเปิดหูเปิดตา เพื่อช่วยเหลือคนยากจนและ
ขัดสนเพื่อช่วยคนที่ยากลำบาก เพื่อการอุปถัมภ์โดยไม่หวังผลตอบแทน หรือหวังว่าจะมีคนมารับใช้
ก็นับได้ว่าความมั่งคั่งของเขาถูกใช้ไปในทางที่ถูกยิ่งยั้ง อย่างไรก็ตามถ้าเราใช้ความมั่งคั่งเพื่อแลก
กับการเป็นเจ้าของเช่นเดียวกัน คนอเมริกันและนักธุรกิจวัดค่าความเป็นคนจากรายได้ และถ้าหาก
เราเป็นทุกข์เป็นร้อนที่จะหารายได้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ความมั่งคั่งก็ถูกใช้ไปในเชิงสนองความ
ภูมิใจและสนับสนุนความพอใจของเราเอง

คนทั้งหลายถือว่าความมั่งคั่งมีค่า เพราะเงินยังทำให้เขามีอำนาจเหนือผู้อื่นอีกด้วย แต่
การได้มาหรือเป็นเจ้าของเงินนั้นไม่ใช่ของดี ย่อมได้มาสองวิธีคือ โดยมรดกตกทอดหรือไม่ก็หาได้
ด้วยน้ำพักน้ำแรงของเราเอง การมีเงินถึงงานไว้ให้ นับว่าเป็นโชคมากกว่าจะเป็นความสามารถ
พอเกิดมาก็ได้แล้ว การหาเงินได้เก่งแสดงว่าท่านมีความสามารถเหนือคู่แข่งของท่าน แต่ความเป็น
คนฉลาดมีเดห์เหลี่ยม การมองเห็นการขโมย หรือความสามารถของนักการพนันหรือความเป็นนักแสดง
เหล่านี้อาจจะเป็นของมีประโยชน์ แต่ก็ไม่มีค่าทางศีลธรรม มิฉะนั้นการมีเงินก็ขึ้นอยู่กับความเป็นผู้มีโชค
มีความสามารถเป็นพิเศษ มีเสียงไพเราะ มีใบหน้าสะสวย มีวาจาหลักแหลม มีหูตาไว และมีความเก่ง
กาจในกีฬา แต่คุณสมบัติเหล่านี้ถึงจะมีค่าแก่เจ้าตัวเท่าใด ก็ไม่ถือว่าเป็นคุณสมบัติที่ดีทางจริยธรรม ถ้า
ความต้องการเงินมีมากเหนือสิ่งอื่นใดแล้ว มนุษย์ก็อาจยอมสละทุกสิ่งทุกอย่างที่จะได้ เงินมากการเสียสละ

ทุกสิ่งทุกอย่างที่จะได้เงินมาก็เป็นการมองอะไรในวงแคบ ซึ่งในตัวของมันเองแล้ว ไม่เป็นคุณสมบัติที่ดี ข้าพเจ้าสรุปว่าการเป็นเจ้าของเงิน และมีอำนาจเงิน ไม่ว่าเงินนั้นจะเป็นมรดก หรือหามาได้ในตัวของมันเอง ไม่มีความดี การที่เงินเป็นของดี ก็เพราะเงินเป็นวิถีทางนำไปสู่สิ่งอื่น ไม่ใช่เป็นจุดหมายปลายทางในตัวของตัวเอง

ข้อเสียของประชาคมซึ่งถือว่าความมั่งคั่งมีค่า

เรื่องนี้จะเห็นได้ชัด เมื่อเราออกจากเรื่องความมั่งคั่งของปัจเจกชน มาสู่ความมั่งคั่งของรัฐ เพราะว่าเราจะได้เห็นความเหลื่อมล้ำของสังคมสมัยใหม่ กล่าวคือ การไม่เท่าเทียมกัน ในการกระจายความมั่งคั่ง กอนสตราม สหราชอาณาจักรอังกฤษมั่งคั่งที่สุดในโลก แต่ความมั่งคั่งของอังกฤษหาได้กระจายไปทั่ว ๆ กันไม่ รายงานของเซอร์จอห์น ออร์ คีพมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๓๔ กล่าวว่า พลเมือง ๒๒,๕๐๐,๐๐๐ คน ในอิงก์แลนด์และเวลส์ ต้องมีชีวิตในระดับที่ต่ำกว่ามาตรฐานที่ต่ำสุดในการดำรงชีวิต และอีก ๔ ล้าน ๕ แสนคนอยู่ใต้วัยรายได้ ๑๐ ชิลลิงต่อสัปดาห์ โดยจ่าย ๔ ชิลลิง เป็นค่าอาหาร

ข้าพเจ้ามิได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับการเมือง ข้าพเจ้าเขียนหนังสือเกี่ยวกับปรัชญา จึงไม่ขอสรุปว่าควรหรือไม่ประการใดในแง่ของการเมือง ข้าพเจ้าสนใจเรื่องคุณค่า ซึ่งข้าพเจ้าได้พยายามอธิบายไว้ในบทก่อน ๆ ว่า เป็นจุดหมายสุดยอกของชีวิต จากทัศนะนี้ระบบการกระจายความมั่งคั่งในปัจจุบันมีข้อเสีย ๒ ประการ

๑. คนชั้นสูง คนรวย มักให้ค่าแก่เงิน ถือว่าเงินเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอด คั้งนั้นเขาจึงอุทิศพลังกายส่วนใหญ่ให้แก่การหาเงิน ผลก็คือ

๑.๑ เขาไม่ทราบระบบของคุณค่าที่แท้จริง จึงละเลยสิ่งที่มีค่าอย่างอื่น เช่นความงามและความรู้

๑.๒ เขาไม่มีทั้งเวลาและพลังงาน ที่จะติดตามหาคุณค่าที่แท้จริง แต่อุทิศทั้งชีวิตเพื่อแสวงหาคุณค่าจอมปลอม ซึ่งเป็นการทำลายทั้งความสามารถและความตั้งใจ ที่จะติดตามหาคุณค่าที่แท้จริง เพราะธรรมชาติของมนุษย์ ถ้ามุ่งแต่จะหาเงิน ก็จะกลายเป็นเงิน และนิสัยที่ให้ค่าแก่เงินและอำนาจ ทำให้ความสนใจในความงามลดลง และทำให้หมดความกระตือรือร้นในเรื่องน้ำใจที่มนุษย์มีต่อกัน ผลเหล่านี้ เห็นได้ชัดที่สุด จากวิธีที่คนรวยใช้เวลาว่างของเขา ตัวอย่าง นักธุรกิจที่ออกจากงานแล้ว โดยที่ตลอดเวลาแห่งชีวิตเขายุ่งอยู่กับการทำงานหาเงิน เพื่อว่าในวันหนึ่งออกจากงานแล้ว เขาจะได้หาความสุขจากเงินที่สะสมไว้เมื่อถึงกำหนดออกจากงาน และพ้นจากความเคยชินกับงานหนัก เขาพยายามที่จะมีชีวิตอยู่โดยเล่นกีฬา ไปงานเลี้ยง ไปงานเต้นรำ ชมการแข่งรถ มหรสพ และ

ไปพบว่าพรอคตามชายหาดทรายทางใต้ของฝรั่งเศส เมื่อเบื่อกจากสิ่งเหล่านี้แล้ว เขาก็จะหันไปล่าสัตว์
ของเที่ยวความทะเลทราย ปืนเขา หรือทำงานที่เสี่ยงอันตราย เขาสามารถชักชวนคนอื่นให้รวมไปด้วย
โดยจ่ายเงินตอบแทนให้คัมค่า และนั่นคือ เขาพบว่าเขาไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้โดยปราศจากงานหนัก
ที่เคยคร่ำเคร่งอยู่ตลอดวัยหนุ่ม

๒. คนชั้นต่ำ คนจน ส่วนมากก็ไม่สามารถจะมีชีวิตที่ดีได้ด้วยเหตุ ๔ ประการ

๒.๑ คนชั้นต่ำหมกมุ่นแต่การทำงาน ไข่แรงงาน เพื่อหาเครื่องยังชีพ ทำให้โลกของ
เขาขาดชีวิตชีวา

๒.๒ เขาใค้งานที่ไม่ส่งเสริมให้เกิดจินตนาการ เป็นงานที่ไม่ก่อให้เกิดความคิด ไม่
ใช้เหตุผล จำต้องกลายเป็นคนที่คอยพัฒนา ยิ่งกว่านี้ เขาทำงานกับเครื่องจักร ประศุดแห่งจิตใจถูกปิด
ทำให้เขาคิดเหมือนเด็ก เมื่อเด็กถามเราว่า "เครื่องจักรนี้เดินอย่างไร" เราพอเข้าใจแต่ผู้ใหญ่
ถามอย่างนี้ก็เขย่น้อย เพราะผู้ใหญ่ควรสนใจ ความมุ่งหมายของมัน แทนที่จะถามถึงการทำงานของมัน

๒.๓ เขาใค้รับการศึกษามากพอ ไม่อาจแสดงความสามารถที่อาจจะมียู่ในตัวได้ ไม่
สามารถทำตนให้เขาสูงจุดสูงสุดของคน เช่น ไม่เข้าใจศิลปะ วรรณคดี เท้าที่ควร

๒.๔ ชีวิตของคนชั้นต่ำ ถูกจำกัดอยู่ในวงแคบ ๆ มีกิน มีพอกมี มีบ้านอยู่สบายมีงานที่
มันคง มีหลักประกันเมื่อเจ็บป่วย และเมื่อออกจากงานไค้ไปเที่ยวเมืองชายทะเลในประเทศ หรือชม
ภาพยนตร์เป็นครั้งคราว เหล่านี้ พวกเขาดือเป็นจุดหมายปลายทางที่ดีแล้ว

มนุษย์เราส่วนใหญ่ที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ ก็ไม่เคยบรรลุถึงสิ่งเหล่านี้ด้วยซ้ำไป ฉะนั้นจึงไม่น่า
แปลกใจเลยที่เขาเหล่านี้เกิดมาแบบนี้ จะเห็นสิ่งเหล่านี้ว่ามีค่าที่สุดสำหรับเขา

น่าจะได้หมายเหตุไควว่า เครื่องจักรกล และเครื่องมือเครื่องใช้ รวมทั้งวิทยาศาสตร์ประยุกต์
และผลงานของวิชาเทคนิค วิศวกรนั้น นักปรัชญาที่ยิ่งใหญ่สองคน คือ เปลโต และอริสโตเติล ไม่เคย
เห็นด้วยเลย เพราะมันจะแย่งเวลาว่างของมนุษย์ไปเสียจนเขาไม่ไค้ใช้ส่วนที่ดีที่สุดของร่างกายและ
จิตใจ มนุษย์ทำอะไรมาก ๆ ก็ทำให้กลายเป็นสิ่งนั้นไป ไม่มีจินตนาการอะไร ๆ เป็นแบบนี้ไปหมด

จึงสรุปไควว่า ประชาคมที่เห็นว่าความมั่งคั่งคือจุดมุ่งหมาย คือประชาคมที่มีพลเมืองโง่เขลา
ไม่รู้จุดหมายที่แท้จริงของชีวิต และไม่รู้ว่าควรจะใช้ชีวิตอย่างไร เขาแทบไม่รู้จักศิลปะในการมีชีวิตอยู่
หรือร่น้อยมาก พวกเขามักยุ่งอยู่กับการหาทางที่จะทำให้ชีวิตดำรงอยู่ไค้ดังนั้นจึงเสียสละจุดมุ่งหมายที่ดี
ให้แกการแสวงหาหนทางนั้น

ข้าพเจ้าไค้ยกตัวอย่างจุดมุ่งหมาย ๓ ตัวอย่างซึ่งประชาคมถือว่ามีค่า คืออำนาจ เกียรติและ

ความมั่งคั่ง และอธิบายให้เห็นว่าค่าทั้งสามประการนี้หาใช่จุดมุ่งหมายที่ถูกต้องของมนุษย์ไม่ เพราะ
คุณค่าเหล่านี้เป็นสิ่งที่ดี ก็เพียงเพราะเป็นวิถีที่จะนำไปสู่สิ่งอื่นที่อยู่พ้นตัวมันออกไป

สิ่งที่ประชาคมถือเป็นจุดหมายนั้นเป็นเพียงวิถี

สิ่งเหล่านี้มีมากมายหลายชนิด แต่ที่ขอสรุปไว้ว่าเป็นนิสรภาพหรือการหลุดพ้น ๔ ประการ
ของกฎบัตรแอตแลนติก ซึ่งมีการพ้นจากความกลัว การพ้นจากความขาดแคลนนิสรภาพจะแสดงออก
และนิสรภาพที่จะนับถือศาสนา ข้าพเจ้าขอกล่าวซ้ำอีกครั้งว่า ข้าพเจ้าไม่ได้เขียนเรื่องการเมือง แต่
จะวิเคราะห์ความคิดทางการเมือง ว่าเกี่ยวกับเรื่องคุณค่าอย่างไรในที่นี้ข้าพเจ้าไม่อธิบายหมด จะ
ขอกล่าวเพียง ๓ ประการเท่านั้นคือ ความเป็นธรรมในสังคมเสรีภาพ และการศึกษา

ความเป็นธรรมในสังคม

ความเป็นธรรมในสังคมนี้ รวมความไปถึงการพ้นจากความขาดแคลน การกระจายความ
มั่งคั่งของประชาคมอย่างยุติธรรมกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และการให้สิทธิแก่พลเมืองทุก ๆ คนที่จะได้
แสดงอัจฉริยภาพของตนเพื่อประโยชน์แก่ตนเองและแก่ประชาคม มีจุดมุ่งหมายสูงสุดสองประการ ซึ่ง
แตกต่างกัน และต้องแยกกันอธิบายการพ้นจากความขาดแคลนเป็นวิถีที่เข้าใจกันว่าหมายรวมถึง "การ
อยู่ดีกินดี" ค่าจ้างที่เป็นธรรม งานที่มั่นคง หลักประกันสำหรับตัวเอง และครอบครัวยามเจ็บป่วย หรือ
ยามออกจากงาน บ้านนาอยู่ มีที่ว่างนิตหนอยสำหรับทำสวน มีเวลาพักผ่อนเพียงพอ ถนนหนทางสว่าง
ไสวและราบเรียบ ระบบสุขภาพ ระบบโรงพยาบาลและอื่น ๆ คราวนี้ขอถามว่า สิ่งเหล่านี้ในตัวของ
มันเองเป็นสิ่งที่ดีหรือ ข้าพเจ้าคิดว่าไม่ จะเป็นสิ่งที่ดีสำหรับผู้ที่ขาดมัน หรือกับคนที่สิ้นสมกับมันหรือสำหรับ
ผู้ที่ต้องดิ้นรนให้ไถ่มันมา หรือคนที่มิสิ่งเหล่านี้อยู่แล้วอย่างไม่เต็มที ตัวอย่าง เช่น สุขภาพ คนที่สุขภาพ
ดียอมถือว่าสุขภาพเป็นของธรรมดา แต่สำหรับคนที่ เป็นโรคที่ซึ่งหายใจแต่ละครั้งยากลำบากและเจ็บ
ปวด จึงจะถือว่าสุขภาพเป็นสิ่งที่ดี นอกนั้นสิ่งหนึ่งจะมีค่าหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับว่าแต่ละคนได้มายากง่าย
เพียงไร พระมหากษัตริย์ จักรพรรดิ กษัตริย์ สุลต่าน ชนชั้นผู้ดี นักธุรกิจ แมแต่คนชั้นกลาง จะไม่ถือว่า
สิ่งที่กล่าวมาแล้วดีแท้หากถือว่าเป็นสิ่งธรรมดาที่ทุกคนยอมได้ สำหรับคนชั้นสูง และคนชั้นกลางใน
อังกฤษสมัยพระนางวิกตอเรียแล้ว การมีเงินไขข้อ มีความปลอดภัย มีหลังคาพอกุมหัว และมีความอบ
อุ่นเพียงพอภายในห้อง มีการสุขภาพที่สะอาด และมีอาหารกินวันละ ๔ มื้อ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งธรรมดา
ที่พวกเขาจะต้องไคร้บ และเขาจะถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีค่าไปกว่าที่เขามีโอกาสสำหรับหายใจ และเช่นเดียว
กันสำหรับมนุษย์ที่มีความเป็นอยู่ตามธรรมชาติง่าย ๆ และปลอดภัย ถ้าจะถือว่าสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งที่ดี
เพราะมีค่าเป็นเพียงหนทางนำไปสู่สิ่งอื่น ๆ ถ้าไม่มีส่วนประกอบเหล่านี้ สิ่งอื่น ๆ ก็จะอยู่เกินเอื้อม

ถ้ามนุษย์ครุ่นคิดถึงแต่งงานของเขาตลอดเวลา เขาจะไม่มีเวลาพอสำหรับภวีนิพนธ์ ถ้าเขาหนาวและหิวโหย เขาจะไม่นำพากับเสียงดนตรี ถ้าเขากลับ เขาจะเอาใจที่ไหนคิดค้นวิทยาศาสตร์และปรัชญา ถ้าเขามัวแต่ระแวงระวังเพื่อนของเขาในฐานะคู่แข่งในวงงานแล้ว เขาย่อมไม่เห็นค่าของมิตรภาพ

ข้าพเจ้าสรุปว่า สิ่งที่ดีต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว รวมทั้งความเป็นธรรมในสังคม อันประกอบด้วยการพ้นจากความขาดแคลน เป็นแต่เพียงวิถีทางนำไปสู่ชีวิตที่ดีได้ แต่ไม่ใช่สิ่งดีในตัวเองถ้าหากไม่มีสิ่งเหล่านี้ เราจะไม่สามารถชื่นชมกับชีวิตที่ดี หรือถ้าจิตใจของเราหมกหมุ่นอยู่กับมัน เราจะสามารถคิดตามสิ่งซึ่งมีความดีในตัวเองได้หรือไม่

ความเป็นธรรมในสังคมนั้น มีอีกอย่างหนึ่ง คือความเสมอภาค เมื่อมนุษย์ต้องการความเสมอภาค ความต้องการในที่นี้ไม่ได้หมายความว่า เขาตีความมนุษย์ทุกคนเท่าเทียมกันถึงแม้ว่าความหมายของมันจะถูกใช้อย่างผิด ๆ เสมอ จากนักนิยมความเสมอภาค ว่าความเสมอภาคของมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่มิโดยธรรมชาติ ตัวอย่าง เช่น คำประกาศอิสรภาพของสหรัฐอเมริกา ในย่อหน้าที่ ๒ "มนุษย์ทุกคนเกิดมา มีอิสรภาพเท่าเทียมกัน" ตัวอย่างนั้นแล้วอะไรคือสิ่งที่กฎบัตรหมายถึงข้าพเจ้าขอเสนอขอความร่วมมือ ๓ ประการดังนี้

- ๑) มนุษย์ทุกคนมีความสำคัญเท่าเทียมกันในสายตาของพระเจ้า เพราะวามมนุษย์เป็นสัตว์โลกและบุตรของพระเจ้า
- ๒) มนุษย์ทุกคนมีความสำคัญเท่าเทียมกัน
- ๓) ผลตามข้อ ๑) และข้อ ๒) ดังกล่าว รัฐเท่านั้นสามารถบังคับกาลให้ได้

ถ้ารัฐให้โอกาสแก่พลเมืองโดยเท่าเทียมกัน ในการพัฒนาตัวเอง กล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า รัฐต้องปฏิบัติต่อพลเมืองเสมือนหนึ่งว่า พลเมืองมีความสำคัญต่อรัฐเท่าเทียมกัน

ความเสมอภาค โดยตัวของมันเองแล้วไม่มีอะไรดี หากเป็นวิถีทางและเป็นวิถีทางที่สำคัญที่จะนำไปสู่สิ่งอื่น เช่น โอกาสของพลเมืองที่จะได้พัฒนาตัวเอง ในฐานะที่เป็นพลเมือง

อิสรภาพและการศึกษา

เรื่องนี้เราไม่จำเป็นต้องอธิบายให้ละเอียด เราก็จะสรุปได้ทำนองเดียวกับที่เราพูดถึงเรื่องความเป็นธรรมในสังคม เสรีภาพในการพูด ในการกระทำ ในการอ่านและเขียนเหล่านี้เรารู้ได้ว่า ไม่ใช่สิ่งมีค่า นอกจากเราไม่มีสิ่งเหล่านี้เท่านั้น ในชั่วสมัยของข้าพเจ้าถือว่าเป็นสิ่งธรรมดาที่ทุกคนยอมรับ ถ้าจะยกตัวอย่างจากข้อความที่คัดลอกมาจากหนังสือเรื่อง "History of freedom in thought" ของศาสตราจารย์เบอร์รี เขียนไว้เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๑๓ ว่า "การต่อสู้ระหว่างเหตุผลกับ

อำนาจ ยุติลงด้วยชัยชนะของเสรีภาพ ประเทศที่เจริญและก้าวหน้าที่สุด ยอมรับว่าอิสระในการถกเถียง เป็นหลักและรากฐานสำคัญ" เพราะว่าเราถือว่าอิสรภาพเป็นสิ่งธรรมดาที่ทุกคนยอมได้ จึงมิได้ตระหนักว่าเป็นสิ่งที่ได้มาด้วยความยากลำบาก และเสี่ยงต่อการที่จะรักษาไว้ ลัทธิฟาสซิสต์ได้ลวงเราและทั่วทั้งยุโรปทุกวันนี้ว่าต้องการอิสรภาพ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทรราชปฏิบัติเสมอ อย่างไรก็ตาม อิสรภาพไม่ตีในเชิงบวก แต่ตีในเชิงลบ เหมือนกับสุขภาพหรืออากาศ เราจะเห็นว่าสุขภาพมีค่าต่อเมื่อเรามีร่างกายไม่แข็งแรงหรือกำลังจะฟื้นไข้ขณะที่ยังจำคอนป่วยได้ เช่นเดียวกับอากาศ เราจะเห็นค่าของมันก็ตอนที่ถูกเอาอากาศไปจากเรา (คอนหายใจขัด ๆ) และมันจะยิ่งมีค่ามากขึ้น คอนใกล้จะตาย เว้นไว้แต่มันได้ถูกนำกลับมาให้เรา ดังนั้นมนุษย์จะเห็นค่าของอิสรภาพต่อเมื่อเขาถูกปฏิเสธ และการไม่มีอิสรภาพนี้ เป็นการทำให้เราสูญเสียสิ่งต่าง ๆ ซึ่งมีค่าในชีวิต จิตของนักโทษหรือของขออิสรภาพ เหมือนกับปอดของมนุษย์ที่กำลังจะหมดลมหายใจร้องขออากาศอิสรภาพนั้นที่จริงก็คืออากาศของจิต ทั้งอากาศและสุขภาพเป็นวิถีทาง ทำให้ร่างกายเคลื่อนไหวเป็นอิสระ แต่เราอาจจะใช้ร่างกายที่เป็นอิสระและเคลื่อนไหวใต้น้ำที่บดบังบรรยากาศของเรา หรือตีหัวคนอื่น หรือช่วยเด็กออกมาจากบ้านที่กำลังถูกไฟไหม้หรือเรือที่กำลังอัปปาง ยิ่งร่างกายมีอิสระมากเพียงใด การดีและการช่วยก็มีประสิทธิภาพมากขึ้นเท่านั้น อิสรภาพเป็นเพียงวิถีที่ทำให้มีจิตใจที่ฉับไว เป็นอิสระ และมีประสิทธิภาพเท่านั้น แต่เราคาดหมายอันฉับไว จิตใจที่ฉับไว เป็นอิสระ และมีประสิทธิภาพนี้ อาจจะเข้าไปในทางแค้น เพื่อจะติดตามความทะเลาะเถียงอันไม่รู้จบ เพื่อประคองเครื่องทรมาน หรือเข้าไปในทางการเสาะหาทฤษฎีความสัมพันธ์ก่อตั้งและคำจรรยาที่กำลังอดอยากหิวโหย หรือนฤมิตชิมนิพนธ์หมายเลข ๕ ของเบโซเฟนโคห์ลไม่ว่า เราจะเห็นจุดของมันชัดเจนแค่ไหนที่ว่า อิสรภาพคืออิสรภาพที่จะคิดบางสิ่งบางอย่าง วางแผนการบางอย่าง ประคองของบางอย่าง สร้างบางสิ่งบางอย่าง หามาซึ่งบางสิ่งบางอย่าง หรือติดตามบางสิ่งบางอย่าง และอิสรภาพของเราจะมีค่าเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับค่าของ "บางสิ่งบางอย่าง" เหล่านี้ สิ่งสำคัญที่จะคงคิดในเรื่องอิสรภาพนั้นคือ เราจะใช้มันอย่างไร

เรื่องการศึกษา ก็เช่นเดียวกัน จ้าใจที่ได้รับการศึกษาเป็นที่ยอมรับกันว่าสามารถทำอะไรให้สำเร็จได้ดีกว่าจิตที่คอยการศึกษา แต่ทำอะไรให้สำเร็จแล้ว คนที่ได้รับการศึกษาทำอันตรายได้มากกว่ากับคนที่ไม่มีการศึกษา หรือที่จริงแล้วทำได้มากกว่า และเราก็อทำอะไรได้ดีกว่าด้วย คุณค่าของการศึกษาขึ้นอยู่กับว่าจะศึกษาเพื่อไปทำอะไร การศึกษาเป็นวิถีทางไปสู่อะไร ในตัวมันเองแล้วการศึกษาไม่มีค่า
วัตถุประสงค์ของการปฏิบัติทางการเมือง

สวัสดิภาพของสังคมก็คือ ความยุติธรรมในสังคมก็คือ และสิ่งที่ตั้งมากมายอันรวมถึงสุขภาพบ้านเรือน การมีงานทำ หลักประกันยามเจ็บป่วย และเมื่อเกิดอุบัติเหตุไม่ใช่สิ่งที่มีค่าในตัวมันเอง ซึ่งก็

เหมือนกันกับความชอบธรรม ในสังคมการศึกษาล้วนแต่มีสิ่งที่ดีในตัวเอง สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ดี เพราะว่า เป็นวิถีทางนำไปหาสิ่งอื่น ๆ "สิ่งอื่น ๆ" ก็คือผลที่บุคคลได้รับจากการมีสิ่งเหล่านี้ ถ้าจะกล่าวให้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า สิ่งเหล่านี้อาจจะถือว่าเป็นสิ่งที่ดี สิ่ง เป็นหนทางนำไปสู่อิสรภาพบางอย่าง กล่าวคือสิ่งเหล่านี้ทำให้คน เป็นอิสระ สวัสดิการทางสังคมทำให้มนุษย์ ปราศจากความกลัวต่อความยากจน ความยุติธรรมของสังคมเป็น เครื่องประกัน ความซื่อสัตย์ในความไม่เท่าเทียมกัน และการมีสิทธิต่าง ๆ ความมีอิสระทำให้มนุษย์พ้นจากการถูกรบกวน ทั้ง เรื่อง เวลาและทรัพย์สิน การศึกษาทำให้มนุษย์หมดความรู้สึกลังเลในสังคม และหลุดพ้นจากการ คอยพัฒนาทาง ความรู้ความสามารถ

แต่ว่าอิสรภาพมีความหมายเป็นเชิงลบ ค้วย เป็นเงื่อนไขที่จะให้เกิดสิ่งที่ดี มากกว่าที่เป็นสิ่งดีเสียเอง เพราะเราต้องถามเสมอว่า จะใช้อิสรภาพอย่างไร

เราสรุปได้สองข้อ ข้อแรก วัตถุประสงค์ของการปฏิบัติการทางการเมือง ก็คือการ ก่อให้เกิดผล บางอย่างแก่ปัจเจกบุคคล ข้อที่สอง ผลเหล่านี้ต้อง เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการพ้นจากเครื่องกีดขวาง

ปัญหาข้อต่อไปก็คือพ้นจากเครื่องกีดขวาง เพื่อไปหาอะไร มีคำตอบอยู่สองข้อ ข้อแรก เพื่อหาความสุข ข้อที่สอง เพื่อที่จะพัฒนาธาตุแท้ของตัวเอง เท่าที่จะ เป็นไปได้ พยายามตัวเองแ่งไหนละ ทุก ๆ คำนี้ใช้ใหม่ เห็นได้ชัดเจนว่าไม่ใคร่มีใครที่จะ เห็นว่าจุดประสงค์ของการที่รัฐมีกฎหมายนั้น รัฐมุ่งหวังที่จะให้ปัจเจกบุคคลมีอิสระ ได้ทำให้ เขากลายเป็นคนที่มีความต้องการ โดยไม่มีขอบเขตมากจนน่าเกลียด และเบียดเบียนยิ่งขึ้น ฉะนั้นจึงเห็น ได้อย่างชัดเจนว่า ธาตุแท้บางด้าน เท่านั้นที่ควร ได้รับการพัฒนา และควร ได้รับการสนับสนุนจากกฎหมาย เรา จึงสรุปได้ดังนี้ว่า วัตถุประสงค์การปฏิบัติทางการเมือง ก็คือการ จัดหาเงื่อนไขที่จะทำให้ปัจเจกชนมีอิสระที่จะ ได้รับความสุข และจะได้พัฒนาสิ่งที่ดีที่สุดในตัวของ เขา เหตุใดรัฐจึงต้องรับภาระ อันนี้ เราตอบเห็น ได้จาก ประวัติศาสตร์ของปรัชญาการเมืองก็คือ เพราะว่าคนเราแต่ละคนย่อมมี " ความชอบธรรม " ที่จะได้รับความ สุข และ " ความชอบธรรม " ที่จะได้พัฒนาตัวเอง เพื่อจะชี้ให้เห็นความสำคัญของคำกล่าวอันนี้ ข้าพเจ้าจะ ต้องพูดสั้น ๆ ถึงพื้นฐานของสิทธิซึ่งบางครั้งมีผู้ เรียกว่าลัทธิ "สิทธิโดยธรรมชาติ"

ทฤษฎีสัญญาประชาคมและลัทธิสิทธิโดยธรรมชาติ

ลัทธินี้มีความ เกี่ยวพันกันมาแต่ดั้ง เดิมกับทฤษฎีเรื่องบ่อเกิดและความมุ่งหมายของสังคม นักปรัชญา มักถามกันว่า ประชาคมมีไว้เพื่ออะไร ในการตอบคำถามข้อนี้ นักปรัชญาหลายคนในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ และ ๑๘ ได้เสนอทฤษฎีนี้ เรียกกัันว่า ทฤษฎีสัญญาประชาคม ว่าค้วยบ่อเกิดของสังคม ตามความเห็นนี้ เนื่องจาก มนุษย์มีชีวิตแต่ เดิมในสภาพอนารยะและเพราะว่าเป็นสภาพที่ไม่ปลอดภัย และประสบความสำเร็จจนทนไม่ไหวมนุษย์จึงมารวมกัน เพื่อสร้างสังคม และเพื่อจะได้มีจุดหมายปลายทางร่วมกัน

ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะได้รับความปลอดภัย ได้รับความคุ้มครอง และได้รับความยุติธรรม ทั้งนี้ เพราะสังคมนั้นตั้งขึ้นมาด้วยความประสงค์ดังกล่าว และคงยินดีที่จะอยู่ในสังคมนั้น

นักปรัชญาหลายคนเห็นด้วยกับความคิดอันนี้ ขอแย้งอันหนึ่งก็คือว่า ลัทธิอันนี้ยอมรับความเห็นว่าการที่เราจะทราบว่าสังคมมีอยู่เพื่ออะไรนั้น ต้องความันเกิดขึ้นมาอย่างไร

ขอแย้งขออื่น ๆ ก็คือ เป็นที่สงสัยได้ว่า มนุษย์เคยมีอยู่ก่อนสังคมหรือไม่ เปลโค และอริสโตเติลเริ่มจากการสมมุติให้มนุษย์ เป็นสัตว์สังคมและสัตว์การเมือง ถ้าเช่นนั้นเราย่อมต้องคิดเสมอว่า มนุษย์ต้องอยู่ในสังคมแบบใดแบบหนึ่ง เสมอมา ไม่ว่าจะ เป็นสังคมแบบลาหลังอย่างไรก็ตาม

ยิ่งกว่านั้น ถ้าเราพิจารณาคำว่า " ลักษณะของสิ่ง " ตามความหมายในบทที่ ๕ แล้ว เราจะเห็นได้ว่า ธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายนั้น จะเข้าใจไม่ได้จากการพิจารณาขอ เกิดของมันแต่คงพิจารณาว่ามันพัฒนาไปได้ถึงไหน ฉะนั้นตามความเห็นนี้ เราต้องยอมรับว่า ในฐานะที่มนุษย์ เป็นสัตว์สังคมเท่านั้น ที่เขาจะพัฒนาความสามารถในตัวเขาได้ถึงขีดสุด จึง เป็นหน้าที่ของสังคมที่จะสร้างปัจจัยต่าง ๆ ขึ้นเพื่อให้เกิดการพัฒนาเป็นผล ฉะนั้นลัทธิอันชอบธรรมจะเป็นอย่างไรนั้น อยู่ที่จุดมุ่งหมายในการทรงตัวของสังคม มากกว่าจะอยู่ที่คนกำเนิดของสังคมนั้น จุดมุ่งหมายของสังคมและการ เมืองคือทำอย่างไรจึงจะให้ผล เมืองพัฒนาตัว เขาเอง ได้สูงสุด เราอาจสรุปได้ดังนี้

- ๑) มนุษย์มีความชอบธรรมที่จะพัฒนาตัวเอง ความชอบธรรมนั้นก็ถือการ ผลักดันสิ่งที่ดีที่สุดในตัว เขาออกมาให้ปรากฏ
- ๒) การพัฒนาตัวเองนี้ ต้องมุ่งที่จะบรรลุสิ่งที่มีความบางประการ
- ๓) สังคมมีหน้าที่ประกัน " ความชอบธรรม " นี้

การพิจารณาถึงความหมายของ " ความชอบธรรม " ตามที่กล่าวนี้ ทำให้เราต้องย้อนกลับไปถึงปัญหาทางจริยศาสตร์ที่เราได้กล่าวมาแล้ว คือปัญหาที่ว่า อะไร เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของมนุษย์ ที่มนุษย์ควรที่จะบรรลุถึง

จุด มุ่ง ห ม า ย อ น แ ท้ จ ริ ง ข อ ง ก า ร เ מ็ อ ง

สรุป

เราได้เห็นแล้วว่าเพื่อที่จะค้นหารากฐานของสิ่งที่เราเรียกว่า " ความชอบธรรม " ของปัจเจกชน เราจะต้องไม่ดูจากคนกำเนิดของสังคม แต่จะต้องดูที่จุดมุ่งหมาย หรือวัตถุประสงค์ที่สังคมแสวงหา กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การที่จะเข้าใจ " ความชอบธรรม " เราจะอ้างคนกำเนิดไม่ได้ แต่จะต้องอ้างถึงจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ จุดมุ่งหมาย เหล่านี้จะบรรลุถึงขีดสุดก็คือเมื่อธรรมชาติในตัวของแต่ละคนอำนวยให้เท่านั้น ถ้าเราจะกล่าวว่า จุดมุ่งหมายมีอยู่ว่า โดย " ธรรมชาติ " เราจะต้องเข้าใจว่า " โดยธรรมชาติ "

ในขั้น หมายถึง ผู้ใดบรรลุจุดหมายแล้วเท่านั้น และเรายังกลัวว่า ส่วนหนึ่งของมนุษย์ เท่านั้นที่ควร ได้รับความ
พัฒนาคงนั้น มนุษย์มี "ความชอบธรรม" ที่จะพัฒนาตน เพื่อจุดหมายบางประการ และความชอบธรรมนี้ควร ได้รับความ
การคุ้มครองจากประชาคม และถ้าเรากลัวเพิ่มเติมว่า มนุษย์ก็มีสติที่จะมีความสุข เราก็จะคงสรุปว่าจุดหมาย
หมายของการ เมือง ก็คือการสร้างความผาสุกให้แก่พลเมือง และช่วยให้ประชาชนพัฒนาสิ่งที่ดีที่สุดในตัว เขาให้
ถึงขีดสุดยกออก

ป ริ ช ย า ชี วิ ต

เมื่อท่านเรียนปรัชญาหลายหัวข้อแล้ว ท่านก็จะสังเกตเห็นได้จากแนวความคิดของนักปรัชญาต่าง ๆ ว่า
แตกต่างกันไปคนละแบบ นี่คือนักปรัชญาทั้งหลายก็เหมือนกับเราซึ่งมาจากตระกูล ฐานะ และสิ่งแวดล้อมที่ต่างกัน
ฉะนั้นนักปรัชญาจึงมีแนวโน้มและความคิดเห็นต่างกันไป แม้แต่การสงสัยในสิ่งเดียวกันแต่ก็คิดสงสัยไปคนละม
เช่น นักปรัชญาบางท่านสงสัยในเอกภพ ว่าเอกภพ คืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร ส่วนนักปรัชญาบางท่านอาจสงสัย
ในเอกภพเหมือนกัน แต่ต้องการรู้ว่าใครสร้าง เอกภพ สร้างเมื่อไร และที่ใดก่อนนักปรัชญาที่ให้ความหมายชีวิต
ก็เหมือนกัน บางท่านมาจากตระกูลมีอันจะอยู่จะกิน ว่ารวยไม่รวยแต่ความหวังว่ามีสชาติ นักปรัชญาประเภทนี้เขา
จะให้ความหมายของปรัชญาชีวิตหรือให้ความหมายของชีวิตในแง่ที่ว่ารวยหรือจะพูดอีกอย่างก็คือจะ เทอคทุนระบบ
ศักดินา ึ่งตรงกันข้ามกับนักปรัชญาบางคนซึ่งมาจากตระกูลที่ยากจน ลำบาก จึงมองชีวิตในอีกแง่หนึ่งต่างหาก

ปรัชญาชีวิตที่ข้าพเจ้ากำลังจะกล่าวถึงนี้ได้ เขียนขึ้นตามแนวทางชีวิตของคนไทยและก็ได้ถือว่าเป็น เพียง
แนวทางหรือปรัชญาชีวิตของผู้เขียนก็แล้วกัน แต่คิดว่าคงจะช่วยชี้ทางชีวิตให้ผู้คนนักศึกษาไม่มากนักน้อย

"ชีวิตเราเปรียบเสมือนบ้านหรือเรือนที่เราสร้างขึ้น เมื่อเราสร้างบ้านเสร็จแล้ว ถ้าเราไม่พอใจหรือ
และสร้างใหม่ และถ้าเราสร้างเสร็จแล้วไม่พอใจแล้วหรือและสร้างใหม่อีก จนเนื้อไม้ชำไปหมด แม้ภายหลังจะ
ปลูกได้รูปดี แต่เนื้อไม้ก็ชำจนเกินงาม การสร้างชีวิตก็เช่นกันควรมีแปลนของชีวิตว่าเราจะสร้างหลอหลอมชีวิต
ของเราให้เป็นอย่างไร จะได้เริ่มเดินในทางที่ถูกเสียแต่ต้น ๆ โดยไม่ต้อง เสียเวลาสร้างชีวิตมากเกินไป หรือ
จะได้ไม่ต้อง เสียใจว่า พอรู้ว่าเดินทางถูกก็สายมากเสียแล้วเราไม่จำเป็นจะต้องสร้างอย่างที่คนอื่น เขาสร้างกัน
เราสร้างตามแบบของเรา ความที่เราพอใจแต่ให้สำเร็จเรียบร้อยและเป็นความสุขของเราเหมือนเราเลือกบ้าน
ที่เราพอใจ แบบของชีวิตก็เช่นกัน"

ก า ร เ อ า ช น ะ ชี วิ ต - ช น ะ โ ล ก

การที่จะเอาชนะชีวิตและชนะโลกได้นั้นให้วางระลึกลงถึงชีวิตของมนุษย์เราก่อนว่า ชีวิตมนุษย์เรานั้นก็
แตกต่างอะไรกับสัตว์ที่แหวกว่ายอยู่ในทะเลอันกว้างใหญ่ คั้งนั้นก็จะเห็นได้ว่า "ทะเลชีวิต" ของมนุษย์เรานั้น
ช่างเป็นทะเลที่ทำให้มนุษย์เราแตกต่างกัน เป็นทั้งทะเลแห่งความดีใจ นำใคร นำปรารถนา แต่ในอีกส่วนหนึ่ง

ของชีวิตมนุษย์ชาว เป็นทะเลแห่งความทุกข์ระทมใจความสมหวัง - ผิดหวัง ทะเลแห่งน้ำตาและน้ำตา "มนุษย์ จะต้องถูกคลื่นแห่ง โลกัคตสาครยุดตลอดเวลา ต้องแหวกว่ายอยู่ในสายธารแห่งโลกอย่าง เห็นคเห็น้อย ระวังระอา แม้มนุษย์เราจะขาดสิ่งใดไปบ้าง แต่ทุกคนก็มั่งคั่งร่ำรวยไปด้วยทุกข์ จะต่างกันก็ เป็นแต่เพียงปริมาณและลักษณะ ของมัน เท่านั้น

ยิ่งในโลกสมัยปัจจุบันนี้ การบีบบังคับทั้งทางด้านการ เมือง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษาเหมือนว่าชาว มียุทธาเป็นหัวหน้า จะมีใครสักกี่คนในโลกนี้ที่สามารถเอาชนะโลกชนะชีวิต เพราะพวกเราส่วนใหญ่ล้วนเป็น ผู้พ่ายแพ้โลกพ่ายแพ้ชีวิตกันอย่างยับเยิน มีรอยชอกช้ำมีแผลหัวใจกันคนละมาก ๆ เรามองเห็นชีวิตคนอื่นดู เหมือนเป็นผู้ชนะ ก็เพราะเราไม่รู้จักชีวิตจริงของเขาหรอก ถึงซาฟเจ้าเองก็เออะ ถ้าหากรู้จักจิตใจของซาฟเจ้า จะทราบว่า ซาฟเจ้ามีความว่าเหวอย่างลึกซึ้งอยู่เพียงใด ทางชีวิตเหมือนทางเดินเข้าป่าใหญ่ กว่าจะถึงจุด หมายปลายทางก็ถูกเหวหนามชุกเกี่ยวไม่เว้นแต่ละวัน ป่าใหญ่ป่าแห่งชีวิตป่าแห่งความรักความหลงจากที่กล่าว มาจะเห็นได้ว่า อย่างน้อยเราถูกพ่ายแพ้ตัวเอง - พ่ายแพ้อารมณ์ของเราเอง ก่อนที่จะไปแพ้คนอื่นนั้น เราได้ พ่ายแพ้ตัวเองไปไม่รู้จักครึ่งก็หนแล้ว ถ้าเราสามารถเอาชนะตัวเอง ชนะอารมณ์รักอารมณ์โกรธ อารมณ์หลง ของเราได้ เราก็สามารถชนะคนอื่นได้ทั้งโลก เพราะการที่เอาชนะอารมณ์เหล่านี้ได้ เราก็จะไม่ตกอยู่ในความ เสرف้าโศกเสียใจ สิ่งความเสرف้าโศกเสียใจนี้เองจะทำให้คนเราหมกมุ่นกำลังใจในการจะทำสิ่งต่าง ๆ เช่น ในแง่ความรัก คนที่มีความสมหวังในชีวิตในเรื่องความรัก เขาก็มองเห็นว่าความรักนั้นสามารถบันดาลได้ทุกอย่าง แต่ทางตรงข้าม คนที่ไม่สมหวังในความรักหรือออกหักก็อาจจะมองรักในแง่หนึ่งอีกต่างหาก เพราะผลลครักนี้เอง เขาอาจจะฆ่าตัวตายหรือหมกมุ่นใน ชีวิต ผู้แพ้ในความโกรธหรือหลงระเวริงมากเกินไปจนล้มตัว ก็ เป็นเหตุ ให้ท้อคอาลัยในชีวิต และมอง โลกในแง่ร้ายเล่นกัน ฉะนั้นในฐานะที่ท่านเรียนปรัชญา ปรัชญาในชีวิตของเรา เราเองต้องลิดชีวิตคือทำเอง จะให้ชีวิตเราเป็นไปในแบบใด และต้องเตรียมพร้อมเสมอ ในการที่แก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตเรา มิฉะนั้นแล้ว เราจะต้องพ่ายแพ้อยู่ร่ำไป

ท่านคงจะเคยได้ยินคำพูดที่นักปราชญ์ชาว เอเชีย ท่านให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับปรัชญาชีวิตและกนิใจมาก ที่สุดนั่นก็คือ ตัวเราเอง เป็นครูที่ดีที่สุดในการที่จะสอนหรือรู้ทางลั้วของเราเอง เพราะไม่มีใครที่จะ เป็นครูและ สามารถสอนตัวเราเองได้เหมือนตัวเราเอง ฉะนั้นผู้ชนะตัวเราเอง เป็นผู้ชนะสูงสุด และเชื่อว่าชนะสงครามที่ชนะ ได้ยาก - สงครามชีวิตซึ่งยากยิ่งกว่าสงครามใด ๆ ไม่เคยมีสงครามโลกหรือสงครามจักรวาลใดก็ยาก ยิ่งเหมือน และเราก็มักจะแพ้เสมอ แพ้อย่างโคกเคี้ยวเคี้ยวคาย ไม่มีใครรวมแพกับเราด้วย แต่เมื่อเราชนะจะมีคนพลอยชนะกับเราด้วย สงครามชีวิตมันว่าเหวอย่างนี้แหละ นิสิต นักศึกษาคง เคยได้ยินคำนี้ละ

"When you laugh all the world laugh with you,
When you weep you weep alone"

(เมื่อท่านหัวเราะ โลกทั้งหมกก็พลอยหัวเราะกับท่านด้วย แต่เมื่อท่านร้องไห้ ท่านต้องร้องไห้คนเดียว

ในอ้อมอกแม่

เมื่อจะกล่าวถึงอ้อมอกแม่ว่ามีความสำคัญแก่ชีวิตว่าเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นแก่การสร้างปรัชาชีวิตมากน้อยแค่ไหนเพียงไร ขอให้เหล่านักศึกษาคืออย่างวิจารณ์

"บ้านหนึ่ง เป็น เสมือนหนึ่งอ้อมอกแม่ เป็น ไถ่ทั้งสวรรค์และนรก แต่ท่านจะมองบ้านว่าเป็นสวรรค์และนรกอันนี้แล้วแต่ความรู้สึกและสิ่งแวดล้อมในบ้านนั้น บ้านที่เรียบง่ายไม่มีเรื่องจุกจิกระหองระแหง มีความกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่าง พ่อ - แม่ และ ลูก ๆ จะหาความสุขใจ ๆ ในชีวิตของมนุษย์ในโลกนี้ ให้เสมอเหมือนความสุขและความอบอุ่นในบ้านนั้นยากนัก

จากคำกล่าวนี้พอจะเห็นได้ว่า ในกิจการประจำชีวิตของมนุษย์เรา แม่จะได้รับความเห็นดีเห็นชอบ เมื่อปลุกหรือความกตัญญูใจมาจากแห่งใด ถ้ามาถึงบ้านแล้วได้รับความสุขความอบอุ่นคนเราก็มีพลังที่จะต่อสู้ในชีวิต เพื่อลูก เพื่อภรรยา เพื่อพ่อแม่ และ เพื่อเกียรติคุณประดับชีวิต ถ้าคนเราหาความสุขในบ้านไม่ได้ ชีวิตก็กลมเหลวท้อ ๆ นอกจากบ้าน ถ้าสามารถให้ความสุข ความเพลิดเพลินแก่มนุษย์ได้ ส่วนมากก็มักจะเป็นสถานที่อันชักนำไปสู่ความเสื่อม ทั้งทางทรัพย์สินและทางจิตใจ ฉะนั้นบ้านจึงนับว่าเป็นแหล่งเพาะกำลังกาย กำลังสมอง และกำลังใจอย่างแท้จริง แต่ตามบ้านน้อยอยู่ในลักษณะที่เรียกว่า "บ้านแตกสาแหรกขาด" แล้วจะกลายเป็นสถานที่ทำลายกำลังกาย กำลังสมองและกำลังใจอย่างร้ายแรง คนที่หาความสุขในบ้านไม่ได้ จึงมักออกแสวงหานอกบ้านและความสุขชนิดนั้น เจือด้วยอวยมุข เสียด เป็นส่วนใหญ่

ในแง่ของนิสิต - นักศึกษาในฐานะที่ยังอยู่ในวัยรุ่น ลูก ๆ บางคนมักไม่ค่อยรู้ ความหวังโยเขานั้นก่อความทุกข์ทรมานแก่พ่อแม่เพียงไร จะมีอะไรอีกเล่าในโลกนี้ที่พ่อแม่จะรักและหวังโยเท่าลูกมนุษย์เรามีนิสัยรักและถนอมสิ่งที่สร้างขึ้นเองทำเอง คอยดูแลความเจริญเติบโตมาแต่เริ่มตอนลูกเป็นสมมติขึ้น เข้มแข็งที่พ่อแม่ได้สร้างขึ้นจึงรักและหวังแทนเท่าชีวิตหรือยิ่งกว่า แต่ลูกหาไคร่รู้ความจริงข้อนี้อย่างแจ่มแจ้งไม่ จนกว่าสักวันหนึ่งที่เขาต้องตกอยู่ในฐานะเป็นพ่อเป็นแม่เอง เมื่อนั้นแหละเขาจึงได้รับความรู้โดยตรง และเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งว่าความรักความหวังโยของพ่อแม่เป็นอย่างไร

ฉะนั้นในฐานะที่เราเป็นลูกเราก็ควรปฏิบัติตามคำแนะนำของพ่อแม่และคิดไตร่ตรองตัดสินในว่าเราจะมุ่งเสริมชีวิตของเราเป็นอย่างไร โดยยึดแนวความคิดเห็นของ พ่อแม่ และของเราเอง เป็นเครื่องพิจารณาตัดสินเอง เพราะสังคมมนุษย์เราทุกวันนี้ มีมนุษย์เพิ่มขึ้นมาก เมื่อมนุษย์เพิ่มขึ้นมาก แต่สถานที่ที่พวกเรอาศัยอยู่มีเท่าเดิมปัญหาคง ๆ ทั้งการ เมือง เศรษฐกิจ สังคม ฯลฯ ก็เกิดขึ้นตามมา มนุษย์จึงกลายเป็นคนเห็น

แก้ตัว จึงพากันมองมองแต่ประโยชน์ที่เขาจะได้รับใหม่มากที่สุด แต่เสียของที่สุด ปัญหาที่ตามมาคือ "สัตว์เล็ก เป็นเหยื่อสัตว์ใหญ่ คนโง่ เป็นเหยื่อคนฉลาด" ฉะนั้นท่านจะยึดหลักปรัชญาชีวิตวิถีใด ก็ขอให้เริ่มตัดสินใจและทำเอง เพราะชีวิตเรา เราคงลิขิตเอง

สำคัญที่ใจ

ท่านพอจะสังเกตได้ชัดแล้วว่า วิชาปรัชญาเป็นเรื่องการศึกษาถึง "ความคิด" ของบุคคลในแง่ต่าง ๆ ทั้งในด้านการคิดสร้างสรรค์ ประดิษฐ์สิ่งใหม่ รวมทั้งการจะเอาชนะธรรมชาติได้โดยวิถีทาง จะอย่างไรก็ตาม "จิตใจ" นั้นเองนับว่าเป็นสิ่งสำคัญในการที่จะคิดสิ่งต่าง ๆ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างมาจากใจ ใจเป็นผู้คิดแล้วก็ทำ เช่น การที่คนเราเป็นทุกข์เพราะใจไม่รู้จักพอในสิ่งที่เขามีอยู่ ถ้าเมื่อใดใจรู้จักพอสิ่งที่เรามีอยู่ก็จะเป็นที่พอใจ สำหรับคนในสมัยปัจจุบันนี้ พอพูดถึงจิตใจก็ดูเหมือนว่าจะไม่ค่อยสนใจเท่าไรนัก เพราะความเจริญทางด้านวัตถุท่วมท้น แต่จิตใจรู้สึกว่าจะเสื่อมลงจึง เราจะสังเกตเห็นได้จากปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยนี้เห็นว่าสลับซับซ้อนมาก ฉะนั้นการรู้จักฝึกหัดความคิด หักห้ามจิตใจ จึงถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นมากในปัจจุบันนี้ จะอย่างไรก็ตามข้าพเจ้าอยากจะแนะนำนิสิต - นักศึกษาทั้งหลายให้ทำจิตใจบริสุทธิ์และคิด โดยมีเหตุผล การคิดให้มีเหตุผลและทำจิตใจไม่ให้ขุ่นมัวนั้นจะทำได้โดยวิธีการ คือ "เลิกวิตกกังวลในสิ่งที่ไร้สาระ ระวังสมอง หักมองคนอื่นในแง่ดี และเห็นอกเห็นใจเขา และถ้ามีอุปสรรคทางใด พยายามลบล้างมันออกทันที หายไปโดยให้คิดว่า ทางเดินของคนมิได้มีทางเดียว" สิ่งข้าพเจ้าจะได้อธิบายต่อไป

อย่าท้อใจในอุปสรรค

มีคนเป็นจำนวนมากที่ท้อใจในอุปสรรคของตัวเอง แล้วไม่ยอมหาทางเอาชนะอุปสรรคนั้น ซึ่งตามจริงแล้วทุกคนต่างก็มีอุปสรรคกันทุกคนแต่ก็อย่าลืมทางเดินของคนมีโชคมีทางเดิน เมื่อเราค้อยในทางนี้ก็หาทางเดินทางอื่นได้ เรื่องการทำอุปสรรคให้หายหรือลบอุปสรรคนั้น เราก็ทำได้หลายวิธี และหลายอย่างซึ่งคนเราแต่ละคนมีต่างกัน ให้ท่านลองสังเกตอีกครั้งว่า "คนเราจะหนีอะไรก็หนีได้ แต่จะหนีตนเองหรือความรู้สึกรู้ใจของตนเองไม่ได้เลย" นั้นจริง เป็นความจริงคนส่วนมากไม่อาจหนีความน้อยเนื้อต่ำใจซึ่งกระทบหน้าลงบนชีวิตของเขาครั้งแล้วครั้งเล่า แต่นั่นก็เป็นเรื่องของสังคม สังคมมนุษย์ที่มีชีวิต - สูงต่ำนั้นก็เพราะการเปรียบเทียบ การที่เรารู้ว่าเราจนก็เพราะไปเปรียบเทียบกับคนรวย รู้ว่าตนค่าเพราะไปเทียบกับคนสูง รู้ว่าเราไม่สวยเพราะไปเปรียบเทียบกับคนที่สวยกว่า สังคมมนุษย์จะวางเว้นจากการเปรียบเทียบไม่ได้เลย

เมื่อท่านรู้ว่าทางเดินมีมากอุปสรรคแล้วขอท่านจงพยายามสู้ - สู้ไปจนกว่าเราจะเอาชนะอุปสรรคนั้นได้ เพื่อชีวิตและอนาคตของเรา "แม่อะไร ๆ จะสูญสิ้นไปแล้ว แต่อนาคตยังอยู่ อนาคตยังเป็นของเรา จงทำใหม่ สร้างใหม่" นี้ก็เป็นแนวคิดในปรัชญาชีวิตอีกแง่หนึ่ง แต่ยังมีวิธีการอีกหลายวิธีที่จะเป็นบทเรียนให้ท่านวาง

ปรัชญาชีวิตของท่านใด

ศิลปะการดำรงชีวิต กับคนสมัยใหม่

มีเหตุผลอีกข้อหนึ่งว่า เหตุใดข้าพเจ้าจึงให้นักศึกษาวรรีกเป็นบุคคลที่หาช่างคนแทนที่จะเป็นคนในสมัยของเรา สำหรับข้าพเจ้า คนสมัยใหม่มีความรู้เพียงเล็กน้อย เกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของชีวิต ว่าอะไร เป็นสาระสำคัญของการมีชีวิตอยู่เราจะรู้มากไปได้อย่างไรในเมื่อเราใช้เวลาส่วนใหญ่ในท่าของชีวิต แสงหามรรควิถีเพื่อทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ ศิลปะของการดำเนินชีวิตเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในบรรดาข้อปะทั้งหลาย เราต้องอุทิศจิตใจ พลังงาน อันแสนเห็นคเห็น้อยในแต่ละวันให้แก่การหาปัจจัยในการที่จะดำรงชีวิต ฉะนั้นเมื่อเราหยุดงาน โดยมีเวลาว่างอย่างเต็มที่ ที่จะพักผ่อนได้ เรากลับไม่รู้ว่าใช้เวลาอย่างไรดี และคนส่วนมากไม่ต้องการอะไรมากไปกว่าจะได้ออกไปทำงานเมื่อครบกำหนดพักผ่อนแล้ว

เมื่อเรามีอิสระในชีวิตตามที่เราปรารถนา และเริ่มฝึกศิลปะของการดำเนินชีวิตนั้น เราจะมีความคิดวนเวียนอยู่เพียง ๒ ประการ คือความคิดที่จะใช้เงินและความคิดเกี่ยวกับการเคลื่อนไหว ความคิดเกี่ยวกับการใช้เงิน ก็คือเราจ่ายเงินให้คนใดคนหนึ่ง เพื่อทำความบันเทิงให้เรา ในสิ่งที่เราทำเองไม่ได้ เวลาเราหย่อนเหรียญลงในช่องใส่เหรียญของ เครื่องอัตโนมัติแล้ว เบียดเสียดกัน เข้าไปในที่แห่งหนึ่ง หรือนั่งอยู่ในที่มโหฬารของภาพที่กำลังพูดและร้องเพลง เรากำลังสำรวจภาพโดยทางอ้อม ว่าเราขาดศิลปะที่จะดำเนินชีวิต ส่วนความคิดที่เกี่ยวกับการ เคลื่อนไหวนั้น เป็นเรื่อง เกี่ยวกับร่างกายของเราเป็นส่วนใหญ่ ก่อนสงคราม การ เคลื่อนไหวไปไหน ๆ ย่อมถือกันว่าการกระทำดังกล่าวมีค่าในตัวของมันเองอยู่แล้ว คนรุ่นหลังมักจะคิดว่าที่ไหน ๆ ก็ตาม เมื่อไปถึงแล้วต้องดีกว่าที่อยู่ในปัจจุบัน และพยายามทำทุกอย่างที่จะประหยัดเวลา ทั้ง ๆ ที่ไม่รู้ว่าจะเมื่อไปถึงแล้ว จะเอาเวลามาทำอะไร

ในการที่คน ๆ หนึ่ง เคลื่อนไปที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ด้วยการเคลื่อนไ้ไปนั้น มีความหมายน้อยมาก เพราะวาระนับเริ่มจะถูกรุกรานโดยคนรุ่นหลัง ๆ ไม่มีความง่วงตามธรรมชาติเหลืออยู่ และไม่อาจรักษาความง่วงงาม ึ่งเคยมีมาแต่กาลก่อน อังกฤษ เป็นประเทศที่มีการ เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ความสะดวกสบายที่จะเคลื่อนที่จากที่หนึ่ง ไปยังอีกที่หนึ่งมีเพิ่มขึ้นแต่ในเวลาเดียวกัน ความหมายแห่งสถานที่ที่ต้องการไปนั้นกลับลดลง นอกจากนั้น การ เคลื่อนไหวของสิ่งอื่นที่มีไรตัวตนของเรามีรูปร่างและขนาดต่าง ๆ กัน มักจะมีรูปกลม ถูกตีถูกฉีก ถูกเตะ ไปในทิศทางที่ถูกต้อง ด้วยความเร็วที่ถูกต้อง ด้วยไม่ที่มีรูปร่างต่าง ๆ กัน เรียกว่าแรงกดดันบ้าง คลับบ้าง นี่คือนิสัยที่มนุษย์สมัยใหม่ชอบ ไม่ลงมือเองก็ชอบคุยผู้อื่นทำ

การศึกษาของคนสมัยใหม่

การที่นักธุรกิจที่หยุดงานไปพักนอน เป็นตัวอย่างที่ดี ที่แสดงว่าในปัจจุบัน แม้มนุษย์จะสามารถสร้าง เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ได้ก็เพียงไรก็ตาม แต่เขาก็ขาดความรู้ เกี่ยวกับคุณค่าของชีวิต แะวลิต นักเขียน ความเรียงโลกดาราว่า "แน่นอน อายุที่ยืนนานนั้นน่าเบื่อ เพราะต้องหาเรื่องจุกจิกมารบกวนให้เวลาหมดไป" การที่เราไม่สามารถจะอยู่เฉย ๆ โดยไม่จ่ายเงิน หรือไม่เคลื่อนไหวนั้น เกิดจากการศึกษา กล่าวคือ การศึกษา ส่วนใหญ่ เป็นไปในทางที่จะให้เกิดความชำนาญในวิชาช่าง วิทยาศาสตร์หรือวิชาชีพ โดยเฉพาะการศึกษา ให้ความรู้เฉพาะด้านเป็นพิเศษ ในแนวใดแนวหนึ่ง เป็นการจำกัด เขตของความคิด เห็นของมนุษย์ การศึกษาทำให้คน มีความรู้ เฉพาะด้านเทคนิค แต่ไม่ได้ทำให้เขามีความเข้าใจอย่างกว้างขวางต่อสิ่งอื่นซึ่งมีความสำคัญ ไม่ได้ให้ แนวทางแก่เขาเกี่ยวกับ เรื่องชีวิตและระดับค่า ๆ ของคุณค่า สิ่งจะเป็นเครื่องวัดการกระทำทั้งหลาย ความคิด เห็นและบุคลิกภาพของช่าง เทคนิค วิศวกร และช่างกล เป็นผลของการศึกษาแบบนี้ ทั้งอริสโตเติลและเพลโต เห็นพ้องต้องกันว่าการศึกษาแบบ "เสรี" คือการที่ทำให้คน เป็นอิสระ สมนาม คือให้พ้นจากพันธนาการทางกายและให้ จิตใจรักความสงบ คือให้บังเกิดความสุขทางกาย และให้จิตใจได้รับความบันเทิงของจิตของตนอยู่ใต้อำนาจ ของการกระทำ การละเล่น เพื่อแก่เมื่อ นั้นว่าก็ถือว่าเป็นหาสของก้นหาอย่างตลอดเวลา เพลโตและอริสโตเติล เห็นว่า "ผู้ดี" คือผู้ที่มีเวลาว่าง ไม่ต้องห่วงหาเหวี่ยงเหินเหินจึงสามารถเข้าถึงศิลปะของการดำรงชีวิต และ พัฒนาจิตใจได้ ตอนเช้าพเจ้าจะหันกลับไปพูดถึงปัญหาที่ว่า อะไรคือสิ่งที่ดีที่สุดในตัวเรา และอะไรคือสิ่งที่มีค่า ในตัวเอง

ลักษณะพิเศษของมนุษย์ตามทัศนะของอริสโตเติล

อริสโตเติล อธิบายไว้ในหนังสือเรื่อง จริยศาสตร์ ว่า ความสำคัญหรือความดีของสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่ที่ความสามารถในการที่สิ่งนั้นจะกระทำหน้าที่เฉพาะตัวของมันได้ ทั้งนี้ หน้าที่ของตาคือเห็น และความสำคัญ หรือความดีของดวงตาก็อยู่ที่ว่ามันจะตอมอง เห็นได้ก็ หน้าที่ของ เบี้ยโนคือบรรเลง และความสำคัญหรือข้อดี ของ เบี้ยโนอยู่ที่ว่ามันจะตอมบรร เลงได้ไพเราะ โดยวิธีการแบบเดียวกันนี้ ความสำคัญหรือความดีของมนุษย์ จะปรากฏอยู่ในการแสดงออกอย่างถูกต้องของหน้าที่เฉพาะของเขา กล่าวคือ ไม่ใช่อยู่ที่การ เติบโต ซึ่งพืชผักก็ เติบโตได้เช่นกัน หรืออยู่ที่การ เลี้ยงดูหรือการมีคู่ ซึ่งคนกับสัตว์ก็ดำเนินไปอย่าง เดียวกัน แต่เป็นชีวิตในแบบ ซึ่งมนุษย์ เท่านั้นจะมีได้

สิ่งนั้นคืออะไร คำตอบของอริสโตเติลก็คือ ปัญญาหรือเหตุผล และเหตุผลนั้นมีหน้าที่วางแผนและชี้ ทาง มนุษย์สามารถกำหนดหลักเกณฑ์ คือ จุดมุ่งหมายและวางแผนการ เพื่อให้บรรลุถึงจุดหมาย ดังนั้น ชีวิตที่ดี จึงต้อง เป็นชีวิตที่อยู่ในลักษณะ เช่นนี้ ปัญญาคือความสามารถพิเศษที่มนุษย์ เท่านั้นจะมีได้ ฉะนั้น มนุษย์ต้องดำเนิน ชีวิตตามแนวปัญญา

เพียงเท่านั้นยังไม่ทำให้เราเข้าใจได้พอ เรามีอะไรจะพูดถึงความสามารถพิเศษของมนุษย์ได้อีก เราสามารถกล่าวได้ ๒ ประการ ประการแรก มนุษย์ เป็นสัตว์สังคมและสัตว์การ เมือง มนุษย์อยู่ในสังคม และในสังคมเท่านั้นที่เขาจะทำความสามารถในตัวเขาให้ปรากฏออกมาได้ ประการที่สอง เราสามารถไขปัญหา อย่างไม่เห็นแก่ตัว เพื่อคนทั่วความรู้ทางวิชาการ ชื่นชมศิลปะ และไตร่ตรองหาความจริง ขอให้เรานำมา แยกพิจารณาเป็นเรื่อง ๆ ไป

ก. สิ่งประเสริฐของมนุษย์ในฐานะที่เป็นพลเมือง

อริสโตเติลไม่เคยคิดว่าในฐานะที่เป็นปัจเจกชน มนุษย์จะสามารถบรรลุสิ่งที่สำคัญสำหรับมนุษย์ได้ ทั้ง นี้มีเหตุผลสองประการคือ ประการที่หนึ่ง ต่อเมื่อมีการติดต่อกันเท่านั้น มนุษย์จึงจะสามารถพัฒนาความสามารถ โดยกำเนิดของเขาได้ ประการที่สอง ถ้าชุมชนนั้นได้รับการปกครองแบบเลว ๆ มนุษย์จะไม่มีโอกาสพัฒนาตัว เองเลย ไม่ว่าจะในแง่ใด ดังนั้นจึง เป็นหน้าที่ของชุมชน ที่จะประกันรากฐานของสังคม เพื่อให้ความคิดและ จิตใจของพลเมือง เป็นอิสระที่จะกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดไปตามหน้าที่เฉพาะของมนุษย์ได้

๑) เพลโตกับอริสโตเติลยืนยันเสมอ ว่ามนุษย์จะพัฒนาตัวเองได้ ก็ต่อเมื่อเขาเป็นพลเมืองใน สังคมใดสังคมหนึ่งเท่านั้น ลองพิจารณาคุณโรบินสันครุโซ ผู้ซึ่งเติบโตขึ้นโดยไม่ได้พบกับคนอื่น ๆ ไม่มีใคร เอาใจ ใส ไม่มีใครจะเกลียด ไม่มีโอกาสที่จะเห็นแก่ตัว และไม่มีโอกาสเลยที่จะไม่เห็นแก่ตัว ไม่มีข้อผูกพันและหน้า หน้าที่ ไม่มีโอกาสหลอกลวง ดังนั้นจึงไม่มีโอกาสที่จะปลูกฝังนิสัยรักความสัตย์จริง และความซื่อตรง โดยที่เขาไม่ เคยพบปะกับใครไม่ได้แลกเปลี่ยนทัศนะกับใคร ไม่ได้อ่านหนังสือ ไม่ได้ถกเถียง ปรัชญาหรือ หรือแม้แต่จะพูด ปัญญา จริยธรรม และสัญชาตญาณของเขาจึงอยู่ในสภาพความนิ่ง ตัวอย่างนี้ไม่ชัดเจนพออีกหรือ ที่จะแสดงว่า มนุษย์อย่างนี้ไม่สมควรจะได้รับตำแหน่ง "มนุษย์" เลย เพราะถือได้ว่าไม่สมบูรณ์

กำลังจำเป็นเพียงไรในสังคม

๒) ถึงแม้จะเป็นความจริงว่าสังคมเป็นสิ่งจำเป็นในการพัฒนาธาตุแท้ของมนุษย์ แต่ก็มีไต่ถามหา ความว่ามนุษย์จะสามารถพัฒนาตัวเองในสังคมที่ ยุติธรรม หรือเต็มไปด้วยการกดขี่ ตัวอย่างเช่น มนุษย์ไม่ สามารถพัฒนาได้ในค่ายกักกัน และข้าพเจ้าจากลาที่จะกล่าวไว้ในรัฐที่มีอำนาจเผด็จการ ถึงแม้ให้พลเมืองมี อิสระที่จะพูด ที่จะฟัง ที่จะเขียน อ่านและคิด มนุษย์ในสังคมนั้นก็ไม่สามารถจะพัฒนาตัวเองได้เหมือนกัน

ตัวอย่างเช่น ความกลัว ผู้นิยมลัทธิสัญชาตญาณประชาคม เชื่อว่ามนุษย์อยู่ในสังคมอย่างไม่เต็มใจ ที่ ปฏิบัติตามกฎหมายนั้น ก็เพราะความเกรงกลัวเท่านั้น ถ้ามนุษย์อยู่ในสังคมอย่างเต็มใจ จะไม่มีความจำเป็น เลยที่จะสร้างระบบกฎหมาย (ซึ่งทุกสังคมได้สร้างขึ้น) และแสดงความรู้สึกดีหรือของกฎหมายโดยอำนาจของ คำว่าวจและตะราช เหตุใดจึงบังคับประชาชนให้ทำสิ่งซึ่งโดยธรรมชาติแล้ว เขาต้องการจะทำ

ทัศนคติที่ปรากฏอยู่ในคำกล่าวของ โกลคอนและอเคอแมนดัส ในตอนต้นแห่งบทที่สองของอุดมรัฐ

คำตอบข้อนี้ก็ถือ อำนาจเป็นสิ่งจำเป็นในสังคม ไม่ใช่เพราะประชาชนส่วนใหญ่ปฏิบัติตามกฎหมายอย่างไม่เต็มใจ โดยกลัวผลที่จะได้รับ ถ้าหากซัดขึ้น และแล้วถูกจับได้แต่เพราะในทุกสังคมมักจะมีคนจำนวนน้อยพวกหนึ่งซึ่งทำตน เป็นปฏิปักษ์กับสังคม การกระทำของคนพวกนี้ทำให้ชีวิตของผู้อื่นได้รับอันตราย อำนาจเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับต่อต้านเหล่าโจร สิ่งที่มีค่าจะสูญ เสียไป เพราะการกระทำอันไม่มีค่า นักปรัชญาไม่สามารถทนทานความจริงได้ในขณะที่เพื่อนบ้านกำลังตีกรรยาของเขา นักดนตรีไม่สามารถแต่งบทเพลง ขณะที่พวกหัวไม่กำลังขโมยซอนของเขา หรือพวกพอดอาจจะทำธุรกิจของตนอย่างสงบสุข ไม่ได้ถ้าหากกลัวพวกโจรทำร้ายในท้องถิ่น เสรีภาพของการพูด ก็เช่นกัน บรรพบุรุษของเราได้ค้นพบว่า ถ้าพวกโจรมีอิสระในการพูด ในที่สุด คนอื่นก็จะไม่มีเสียง แม้แต่ในการ เขียนและการอ่าน ก็ต้องขึ้นอยู่กับเสียงที่รบกวนวาทันักปราชญ์กำลังทำในตอน เขาจะถูกทำลายโดยเสียงรบกวนของ เครื่องทำความสะอาด เสียงจากวิทยุในห้องที่ติดกัน เสียงเครื่องยนต์ สันดาปหรือเสียงร้องไห้ของ เด็ก ๆ เหตุนี้อำนาจจึงจำเป็นสำหรับสังคม ไม่ใช่เพราะว่าประชาชนส่วนมากพากัน เป็นปฏิปักษ์ต่อสังคม แต่เพราะว่าส่วนน้อย เป็นเช่นนั้น และการกระทำของผู้ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อสังคมส่วนน้อยนี้แหละ ที่ชักชวนการกระทำของคนส่วนใหญ่ในสังคมความจำเป็นที่จะยับยั้งพวกก่อกวนสังคม เป็นตัวอย่าง : เพียงอันเดียวที่แสดงให้เห็นว่า ความจริงที่ว่า การไร้สิ่งใดได้รับการพัฒนาสูงสุดในวัฒนธรรม จะ เป็นไปได้เฉพาะในสังคมบางแห่ง เท่านั้น

หลักซึ่งจะขาด เสียไม่ได้ในสังคมที่เจริญ

โดยทั่ว ๆ ไป อาจกล่าวได้ว่า ในระยะสองพันปีที่ผ่านมา มนุษย์เห็นพ้องต้องกันในหลักการบางอย่าง ซึ่ง เป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยพัฒนาอนาคตของชนใหญ่ สูงสุดได้หลักเหล่านี้คือ ข้อแรก ต้องเคารพความเป็นปัจเจก บุคคลในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคล คนมีสิทธิที่จะได้รับความสุขในโลกนี้ และมีโอกาสที่จะไปสู่สุคติในโลกหน้าในอันคับคอบไป รัฐไม่มีสิทธิและทำลายโอกาสอัน ข้อสอง รัฐมีไว้เพื่อมนุษย์ ไม่ใช่มนุษย์เกิดมาเพื่อรัฐ หน้าที่ของรัฐคือสร้างปัจเจกต่าง ๆ อันโล่งแก่ คำสั่ง กฎหมาย ความมั่นคงและความยุติธรรม เพื่อให้ปัจเจกชนสามารถดำเนินชีวิตตามที่เขาคองการ และให้เขาพัฒนาตัวเองได้ ข้อสาม ทุก ๆ คนมีสิทธิบางอย่าง เช่น เสรีภาพในการกระทำ คิด และพูด สิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองจากการทำร้าย ได้รับความคุ้มครองในทรัพย์สิน และสุขภาพ และ เขามีสิทธิเท่าเทียมกับคนอื่น ๆ ที่จะได้รับการศึกษา ซึ่ง เหมาะกับตัวเขา เพื่อจะทำความสามารถตามธรรมชาติของเขา เป็นที่ปรากฏ และ เสนอความสามารถนั้นต่อชุมชนตามความเหมาะสมกับอัจฉริยภาพของเขา การประดิษฐ์ เครื่องพิมพ์และวิทยุ เป็นการทำให้เขามีสิทธิเพิ่มเติมที่จะได้รับข่าวสาร เกี่ยวกับเหตุการณ์ในปัจจุบัน และพ้นจากคำโฆษณาหลอกลวงของเจ้าหน้าที่ ข้อสี่ ปัจเจกชนควร

มีเสียงในการตัดสินใจเรื่อง เกี่ยวกับสังคมของเขา โดยการออกเสียงมาตัวหนึ่งได้รับเลือก เขาควรออกกฎหมายที่ปกครองเขาอยู่ และถ้าหากเขาไม่เห็นด้วยกับกฎหมายใด ควรมีสติชิตชักรวนเพื่อนของเขาให้มีจำนวนพอเพียงที่จะเปลี่ยนแปลงกฎหมายนั้น ข้อห้า บั๊จเจกชนไม่ควรถูกจับกุมนอกจากได้ทำผิด ตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายถ้าหากถูกจับกุม ก็ไม่ควรจะถูกคุมขัง โดยไม่ได้มีการพิจารณา และการตัดสินนั้น ก็ควรจะทำโดยอำนวยการ ซึ่ง เป็นอิสระ

เหล่านี้ เป็นหลักสำคัญใหญ่ ๆ ซึ่งข้าพเจ้าเสนอแนะว่า รัฐซึ่งเจริญแล้วควรจะได้ตระหนักถึง ว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุดที่จะคงสิทธิของพลเมือง เป็นสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองจากชุมชน "สิทธิ" นี้จะเป็นที่ยอมรับ ก็ต่อเมื่อเรายอมรับ "สิทธิ" อีกอันหนึ่งซึ่ง เป็นพื้นฐาน คือสิทธิของมนุษย์ ที่จะพัฒนาสิ่งที่ดีที่สุดในตัวเองให้ถึงขีดสุด หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่า สิทธิในการที่จะมีชีวิตที่ประเสริฐ

เราได้พูดกันมากพอแล้วถึงชีวิตที่ดีว่าอย่างน้อยต้องมีพื้นฐานทางสังคม และการเมืองอย่างไร ต่อไปนี้ ข้าพเจ้าจะได้พูดถึง เนื้อหาที่แท้จริงของเรื่องนี้

ชีวิตของรัฐบุรุษ

การที่อริสโตเติลถือว่าศิลปะแห่งการ เป็นรัฐบุรุษ เป็นศิลปะที่สูงที่สุด ก็เนื่องจากเขาเชื่อว่าความเป็นพลเมือง เป็นลักษณะพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ เขามักกล่าวว่าชีวิตของรัฐบุรุษเป็นชีวิตที่อยู่ในระดับสูงสุด เพราะว่าการพัฒนาความดีในตัวของ เราขึ้นอยู่กับโครงสร้างของสังคมที่ถูกครอง และถ้าการวางโครงสร้างของสังคมที่ถูกครอง เป็นหน้าที่ของรัฐบุรุษแล้วหน้าที่ของรัฐบุรุษก็คือ การที่เข้าไปประชาชนได้ประสบความสำเร็จในการพัฒนาตัวเอง และการพัฒนาตัวเองก็คือพัฒนาส่วนที่ดีที่สุดในตัวเรา

ดังนั้นรัฐบุรุษจึงต้องรู้ว่า จุดค่าสุดยอดของความเป็นคนคืออะไร และจะปรากฏในรูปใด จึงจำต้องรู้ต่อไปว่า อะไร เป็นชีวิตที่ดีที่สุดในมนุษย์ เพื่อจะได้สร้างข้อบังคับสำหรับสังคม ให้ประชาชนได้ใช้ชีวิตที่วางไว้เช่นนั้น

เราจะเชื่อตามที่อริสโตเติลกล่าวไว้หรือไม่ว่า รัฐบุรุษมีชีวิตในระดับสูงสุดในหมู่มนุษย์ข้าพเจ้าไม่เชื่อเช่นนั้นด้วยเหตุผล ๒ ข้อ ข้อที่สองนั้นก็ เป็นข้อที่อริสโตเติล เองได้อธิบายไว้ในบทความของหน้าหนังสือที่ตนเองแต่ง

อริสโตเติลมีความเห็นตรงกับเพลโตในข้อที่ว่า เป็นหน้าที่ของรัฐบุรุษที่จะกำหนดชีวิตที่ดีของประชาชน และเป็นผู้ให้การศึกษาดูแลฝึกฝนประชาชนจนบรรลุถึงชีวิตที่ดีด้วยตนเอง ด้วยเหตุที่รัฐบุรุษมีหน้าที่ที่จะกำหนดวิถีชีวิตให้แก่หมู่ประภอมอาชีพต่าง ๆ ในสังคม เช่น นักการศึกษา นักกฎหมาย นักเศรษฐกิจ ผู้ผลิต ไม่ว่าจะเป็นนายจ้างหรือลูกจ้างอัน เป็นวิถีชีวิตแบบที่พลเมืองต้องมีชีวิตอยู่ เพื่อประโยชน์ของสังคม อริสโตเติลจึงถือว่าศิลปะของรัฐบุรุษ เป็นศิลปะที่สูงที่สุดตามทัศนะนี้ คนที่อยู่ในระดับชีวิตที่เขาถึงความดีมีน้อยมาก (เพลโตว่ามี ๓ ประเภท

รัฐบุรุษจักกษประเภคังกล่าวและโดยการอบรม และการออกกฎหมาย ยอมก่อให้เกิดคนเช่นชน แต่คนในสมัย
ปัจจุบันไม่เชื่ออย่างนี้แล้ว ทั้งส่วนใหญ่อาจเป็นเพราะคำสั่งสอนของศาสนาคริสต์ และระบบประชาธิปไตย

อิทธิพลของคริสต์ศาสนา

ความคิดเห็นทางการเมืองของตะวันตกได้รับอิทธิพลจากพวกกรีกทางหนึ่ง และจากคริสต์ศาสนาอีกทาง
หนึ่งศาสนานี้สอนว่ามนุษย์ไม่เพียงแต่เป็นพลเมืองเท่านั้น แต่ยังเป็นอมตะที่ได้รับการสร้างขึ้นตามฉายาของพระเจ้า
โลกอันเป็นความพเคราะห์นี้ ไม่คงทนถาวรและโลกนี้ก็ เป็นเพียงประตูของ โลกอันแท้จริงอีกโลกหนึ่ง การ
มีชีวิตอยู่ในโลกนี้เป็นแต่เพียงการ เตรียมตัว เพื่อจะมีชีวิตอยู่อย่างแท้จริงในโลกหน้า ฉะนั้นมนุษย์ในฐานะ เป็นพล
เมืองมีความสำคัญน้อยกว่ามนุษย์ในฐานะ เป็นบุตรของพระเจ้าผู้ทรงไว้ซึ่งวิญญาณอันอมตะ ข้อแรกในหลัก ๕ ประ
การที่กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นได้ชัดว่าเป็นคำสั่งสอนแต่เดิมของคริสต์ศาสนามากกว่ากรีก เมื่อเป็นเช่นนี้ รัฐจะทำ
เกินหน้าที่ไป ถ้าหากจะไปกำหนดวิถีชีวิตให้แก่ปัจเจกชนตามทัศนะของคริสต์ศาสนานั้น ถ้ามนุษย์ปฏิบัติตนให้ เป็น
พลเมืองดี คือเคารพกฎหมายแล้ว เขามี "สิทธิ" ที่จะเลือกวิถีชีวิตเอง ในสมัยปัจจุบันนี้ชีวิตของพลเมืองดีไม่มี
ความแน่นอนเลยในยามสงบ เขาจะปฏิบัติตามกฎหมายเสียภาษีอากร เป็นพยานในศาลและออกเสียง เลือกตั้ง
ลงคะแนน ในยามสงบการ เป็นพลเมืองดีจะต้องทำอะไรมากไปกว่านี้หรือ ไม่มีอะไรมากกว่านี้ ถึงแม้ว่าเราจะ
คิดว่าควรมีการอบรมจริยธรรม การ เข้าถึงศิลปะและความงาม ความละเอียดลออของความรู้สึก ความเข้าใจ
และความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคม แม้แต่การหาเงินสิ่ง เหล่านี้ ตามทัศนะของประชาธิปไตย เป็นเรื่องของ
ปัจเจกชน ไม่ใช่เรื่องของรัฐ ถ้ารัฐเข้าไปยุ่ง เกี่ยวในเรื่องส่วนตัว เหมือนอย่างที่กระทำกันภายใต้ระบอบการ
ปกครอง เผด็จการ เราก็จะหว่ารัฐชอบแทรกแซงในเรื่องส่วนบุคคล เราไม่ต้องการตำรวจเข้ามาสืบสวน
เรื่องส่วนตัวของเรา ปฏิกริยาเช่นนี้ข้าพเจ้าถือว่าเป็น เรื่องธรรมดาของคนอังกฤษทั่ว ๆ ไป และความคิดเช่น
นี้ เป็นความคิดของคริสต์ศาสนามากกว่าพวกกรีก

อัจฉริยะและประชาชน

คริสต์ศาสนาได้คัดแปลงความคิดของพวกกรีก โดย เน้นให้เห็นความสำคัญทางปัญญาของปัจเจกชน เสียง
ของมโนธรรมคือเสียงพระเจ้า และเสียงของมโนธรรมนั้นอาจจะออกจากรากของคนที่เราไม่เคยคิดฝันมาก่อน
เลยว่าจะมีมโนธรรม และเมื่อคนเหล่านั้นได้พูดออกมา รัฐหากกล้ากำจัดเสียไม่ พวกแรกไม่มีวันจะเข้าใจ
ความคิดของพวกคริสต์ศาสนิก เราฟังและฟังอยู่กับความคิดของคริสต์ศาสนานานพอที่จะยอมรับหลักการ แม้ว่า
เราจะไม่ได้ปฏิบัติตาม

แน่นอน มติของปัจเจกชนที่จะปฏิบัติตามเสียแห่งมโนธรรมของเขา หรือตามศาสนาที่เขานับถือ ถ้า
รุนแรงเกินไปก็อาจกลายเป็นอนาธิปไตยได้ อย่างไรก็ตามเมื่อเราพูดถึงการพัฒนาทางจริยธรรม เรามักจะนึก
ถึงโสกราตีส พระเยซูขงยัน คอดสโตย อับเสน หรือฮอว์ และเมื่อพูดถึงความก้าวหน้าทางศิลปะ เรามักนึกถึง

ก็ออกโต เฆราน ปिकासโซ บัค เบโรเฟน วากเนอร์ ซึ่งล้วนแต่เป็นปัจเจกชนที่มีอัจฉริยภาพ ไม่ใช่เป็นเพราะความฉลาดของรัฐหรือของรัฐบุรุษ ประชาคมอาจจะคุ้มครองและรักษาความมั่นคงแห่งชีวิตของมนุษยชาติได้ แต่มนุษย์เป็นหน้บ่กกดเหล่านี้ในแง่ความเจริญ

คนที่อยู่ในรัฐประชาธิปไตย คงยอมรับว่าความเจริญทางจริยธรรม ศิลปะและทางการ เมือง เกิดจากปัจเจกชนที่เป็นอัจฉริยะ ดังนั้น เราจึงควรยอมรับว่าปัจเจกชนควรมีอิสระในการ เค้นตามแสงสว่าง เท่าที่เขาเห็น แนนอนเราตระหนักว่าในแง่จริยธรรม ในแง่การ เมืองในแง่หลักแห่งความงาม และในอาณาจักรของวิญญาน แสงสว่างอาจจะนำเขาไปสู่ที่ที่แปลกประหลาด ตามความเห็นของเขา และมีอยู่เสมอที่เขาจะคิดตามแสงสว่าง ซึ่งไม่ปรากฏอยู่ ณ ที่นั้น ยิ่งกว่านั้น เราต้องยอมรับว่า เราไม่อาจจะตัดสินใจเวลานั้นได้ว่า แสงที่กำลังให้ทางแก่เขานั้น เป็นแสงแห่งอัจฉริยภาพหรือเป็นแสงจอมปลอม กล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า คนที่เป็นอัจฉริยะมาแต่กำเนิด มักจะทำให้คนในสมัยเดียวกันตื่นตะลึง และคนในสมัยเดียวกันนั้นจะไม่สามารถแยกความแตกต่างระหว่างอัจฉริยภาพและความเป็นตัวตลอดได้ ที่สับสนที่สุดก็คือ คนคนเดียวกันนั้นอาจจะมีลักษณะทั้ง ๓ อยู่ด้วยกันอย่างกลมกลืน คือ ภาคนึง เป็นอัจฉริยะ อีกภาคนึง เป็นคนบ้า และอีกภาคเป็นคนโง่ เมื่อใครรู้จักสิ่งเหล่านี้แล้ว และในฐานะที่เป็นพลเมืองของรัฐประชาธิปไตยที่เจริญ ซึ่งหมายความว่าความถึงการ เป็นทายาทของความคิดอย่างอิสระมาหนึ่งศตวรรษครึ่งแล้ว เราก็ควรจะใคร่รู้จักและจดจำด้วยว่าปัจเจกชนนั้น เป็นวิญญานอมตะ ซึ่งถึงแม้ว่าจะอ่อนแอ โง่เขลาและบาปหนาเพียงไร แต่ในสายตาของพระเจ้าแล้ว ทุกคนมีค่าสูงสุด และฉลาดที่สุดเท่าเทียมกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ เราก็ควรคิดได้ว่า มนุษย์ทุกคนเมื่อมีอิสระที่จะมีชีวิตที่ติดตามที่เขาแลเห็น และโดยที่ปัจเจกชนนั้นแตกต่างกัน ชีวิตที่ดีจึงอาจมีได้มากมายหลายอย่างและเราจะปฏิเสธที่จะยอมรับความคิดของเพลโตและอริสโตเติลที่ว่า ชีวิตที่ดีมีอยู่อย่างมากที่สุดเพียงสองหรือสามอย่าง ซึ่งรัฐเท่านั้นสามารถกำหนดให้พลเมืองได้ ประการสุดท้าย แม้เราจะเห็นว่าการให้ความสุขแก่พลเมือง เป็นหน้าที่โดยตรงของรัฐ แต่เราจะไม่ยอมรับว่ารัฐมีหน้าที่กำหนดค่าทางจริยธรรม เมื่อรัฐได้กำจัดอุปสรรคที่ขัดขวางไม่ให้ประชาชนพัฒนาสิ่งที่ดีที่สุดในตัวเขาแล้ว ก็นับว่ารัฐได้กระทำทุกสิ่งเท่าที่จะทำได้ให้แก่ประชาชนแล้ว ดังนั้นศิลปะของรัฐบุรุษ ตามความคิดเห็นของเรา จึงไม่เป็นศิลปะสูงสุด เหมือนกับความคิดของอริสโตเติล

ปรัชญารัก หรือ

ความรักในแง่ปรัชญา

เมื่อกล่าวถึงความรัก ทุกคนต่างก็แปลกใจและสงสัยว่าจะค่าเนนวิถีความรักในทางใด สำหรับคนที่สมหวังในความรักคงจะคิดว่า ไม่จำเป็นนัก แต่คนที่อกหักหรือไม่สมหวังในความรักก็คงจะกังวลใจมากในการที่จะสร้างรักใหม่ จะอย่างไรก็ตามให้คิดว่าเป็นเครื่องประดับความรู้แก่กัน

นักปรัชญาทั้งหลายได้ให้ความหมายของ " ปรัชญารัก " ไว้ต่างกัน จึงเห็นได้ว่าแม้แต่ความหมายของปรัชญาในปัจจุบันนี้ มีความหมายกว้างกว่าเดิม เช่น

ปรัชญา หมายถึง ทศนะหรือความเชื่อของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็นหรือเกี่ยวข้องกับ ทศนะหรือความเชื่อที่กล่าวนี้ไม่ใช่ความคิดเห็นธรรมดา แต่หากเป็นความคิดเห็นหรือความเชื่อที่โคกคั่นกรองแล้วโดยอาศัยคานิยมเป็นบรรทัดฐาน

ความรัก (Love) แปลว่า ความชอบอย่างผูกพันพร้อมด้วยชื่นชมยินดี แต่ทำให้ความหมายของความรักอย่างกว้าง ๆ แล้วเราอาจได้คำจำกัดความเป็น ๑๐๐ แบบ ดังนั้นจึงพอจะให้คำจำกัดความของความรัก ดังนี้คือ " ความรัก หมายถึง การ เป็นเจ้าของ แต่เป็นการปล่อยให้คนที่ถูกรักเป็นอิสระเต็มที่ในความเป็นมนุษย์ของเธอเอง " ความรักนั้นแบ่งออกเป็นหลายประเภท เช่น ความรักของหญิงกับชาย ความรักของพ่อและแม่ที่มีต่อบุตร ความรักของบุตรที่มีต่อพ่อแม่ _____ พี่น้อง ความรักระหว่างเพื่อน ความรักที่หัวหน้างานมีต่อลูกน้องและความรักที่ลูกน้องมีต่อนาย เป็นต้น ยังมีความรักแบบอื่นมากมายแต่การที่ข้าพเจ้าเขียนเรื่องความรักในแง่ปรัชญา จะเขียนถึงความรักแบบของหญิงสาวและชายหนุ่มในวัยรุ่น

จากความหมายของปรัชญารัก เรานำมารวมเป็นปรัชญาของความรักหรือความรักในแง่ปรัชญาได้ ความรักในแง่ปรัชญา หมายถึง "ทศนะที่มีต่อความรักคือความรักคืออะไร ความรักเกิดขึ้นได้อย่างไร ความรักเกิดขึ้นได้อย่างไร ความรักที่มีความสุขที่สุดควร เป็นอย่างไร"

ต่อไปนี้จะเป็นการนำคำกล่าวของ ความรักในแง่ปรัชญา ของนักปราชญ์ในสมัยโบราณมาลง สมัยปัจจุบันบ้าง เพื่อเปรียบเทียบให้ทราบว่าความรักในแง่ของปรัชญาของแต่ละคนจะเป็นอย่างไรกันบ้าง

ปรัชญาของเพลโต ท่านได้เขียนไว้ในหนังสือ The Symposium นี่เป็นหนังสือหนักไปในทางเรื่องของการรักนั้น เป็นเรื่องน่าสนใจน่าจะศึกษาเหมือนกัน เพราะเมื่อพูดถึงความรักขึ้นมาเมื่อไร จะทำให้บรรยากาศแจ่มใส ไม่ว่าใครในโลกต่างก็ปรารถนาความรักด้วยกันทั้งนั้น ความรักจึงเปรียบเสมือนน้ำอมฤตที่ชุบชีวิตชีวาของสรรพสัตว์ให้สดชื่นอยู่ เป็นนิรันดร และก็เป็นเหตุให้โลกต้องเศร้าโศก ทั้งนี้ก็เพราะว่าเมื่อมีรักแล้วก็ย่อมมีการพลัดจากรักหรือเมื่อมีรักหรือสิ่งทีรักแล้ว ก็ย่อมมีการพลัดพรากจากสิ่งทีรัก เป็นธรรมดาของหลักอนิจจังของสิ่งในโลก เพราะสิ่งทั้งหลายในโลกไม่เที่ยง

สิ่งทั้งหลาย เหล่านี้ล้วน เป็นทุกข์และอนัตตาหาตัวคนมิได้ เรื่องของความรัก เป็น เรื่องที่เกิดขึ้น เพราะฉะนั้นจึงจับ ไป เพราะ เหตุปัจจัยนั้น ๆ ในทางศาสนาถือว่า ที่ใดมีรักที่นั่นมีทุกข์ มีสิ่งรักมากเท่าไร มากเท่านั้น ความรักส่วนมากมัก เจือปนด้วยกิเลส เสมอ จึง เป็นความรักที่แฝงไว้ด้วยความเห็นแก่ตัว คองก่า สิ่งตอบแทน เพราะฉะนั้น ถ้าว่าเรามีความรักในสิ่งใด ในที่ใดและหวังที่จะให้เขารักตอบแทนมากเท่าไร ถ้า หากไม่สมหวัง ความทุกข์ก็ย่อมมีมากขึ้นเท่านั้น

เอมเปโต เกลส ท่านได้เคยกล่าวไว้ว่าความรักเป็นธาตุหนึ่งคู่กับความเกลียด ความรักนี้มันมีแตการ ที่ประสานธาตุน้ำ ธาตุดิน ธาตุลม ธาตุไฟ เข้าด้วยกัน ทำให้เกิดมีสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาซึ่งตรงข้ามกับความเกลียด ซึ่งคอยทำลายสิ่งต่าง ๆ ออกจากกัน ทำให้เกิดความสลาย ทำให้เกิดความแตกดับ

พลาโต เป็นปรัชญาเมธีของกรีก เขียนถึง เรื่องความรักในหนังสือ The Symposium ซึ่งสรุปได้ว่าความรักนั้น เป็นสิ่งที่ไม่ตาย ไม่สวยงาม ไม่ดี และไม่มีความสุข ปรัชญาเมธียอมรับว่าการความฉลาด เพราะฉะนั้นปรัชญาจึงต้องการความรัก แต่หาต้องการ เธอมาเป็นรักก็ไม่ ต้องการให้ เป็นเพียงสิ่งที่ตนรัก เท่านั้น ความรักระหว่าง เพศยอมประสานให้ร่างกายยืนงออยู่มีรูแตกดับ ผู้ที่มีความรักในทางที่ถูกของยอมรับรู้จัก เลือก และเมื่อรู้จัก เลือกยอมได้ชื่อว่าฉลาดความรักต้องการ ความสวยงาม แต่ เป็นความสวยงามที่เกิดจากความฉลาด เท่านั้น

เมื่อพูดถึงความรัก เราก็มักจะเพ่ง ไปถึงความรัก ระหว่าง เพศระหว่างชายหนุ่มกับหญิงสาว เมื่อคนเรามีความรัก ระหว่าง เพศก็ปรารถนาจะให้ชีวิตของ เรายืนงออยู่ ไม่รูแตกดับ คนที่ประสบความสำเร็จในความรัก หรือมีความสมหวังในความรักมักต้องการให้ชีวิตนี้สดชื่น เป็นนิรันดรอย่างนั้น แต่ความจริงความรัก เป็นสังขาร เป็นสิ่งที่เป็นอนิจจัง จะไปยึดมั่นถือมั่นว่าจะต้องมีความสุขอย่างนั้นตลอดไปก็ไม่เป็นการ เข้าใจผิด เพราะฉะนั้น เราต้องเตรียมตัว เตรียมใจ เข้าไว้รองรับความผิด ถ้าหากว่าจะเกิดขึ้น ถ้าหากไม่เกิดก็แล้วไป

ไพครุส ได้พูดเรื่องความรักไว้ว่า พระเจ้าที่ใหญ่ยิ่งสิ่งทั้งพระผู้ เป็นเจ้าและทั้งมนุษย์ก็ยินยอมบิรับรอง อยู่ สำหรับคนหนุ่ม ๆ สาว ๆ แล้ว ไม่มีอะไรยิ่งใหญ่ไปกว่าความรักที่แท้จริงอีกแล้ว ซาคิดกำเนิด ความมั่งคั่ง เกียรติยศหรือสิ่งอื่นใดยอมไม่ทำให้มนุษย์รู้สึกในคุณค่ายิ่งไปกว่าความรัก ซึ่งทำให้เขารู้สึกว่าเป็นคนที่มีความสำคัญที่สุด ความน้อยเนื้อต่ำใจ จะเกิด ขึ้นได้เพียงแต่ได้เห็นความไม่พอใจในสายตาของคนรักเท่านั้น ไม่มีอะไรจะมั่นคงเท่าความรัก ความรักยอมทำให้บุคคลที่ประสบภัยแทนกันได้ ไม่เพียงแต่ผู้ชายเท่านั้น ผู้หญิงก็เช่นเดียวกัน "ความรักแม้จะคงอยู่หรือดับไปแล้วก็ตามก็ยังช่วยมนุษย์ทำความดีและมีความสุขได้มากที่สุด " ตามทัศนะของไพครุส ถือพระเจ้าที่ใหญ่ที่สุด คือความรัก ในเรื่องความรักนี้ก็เป็นบิรับรองกันว่าพระผู้เป็นเจ้าและมนุษย์ต่างก็ต้องการความรักด้วยกันทั้งนั้น พระผู้เป็นเจ้าก็ต้องการความรักจากมนุษย์ มนุษย์ต้องการให้พระผู้เป็นเจ้ารัก เพราะฉะนั้นต่างก็หวังความรักจากกันและกัน ยิ่งสำหรับคนหนุ่ม ๆ สาว ๆ และยิ่งคนที่รักแรกพบ

หรือเป็นรักครั้งแรกแล้ว ไม่มีอะไรจะยิ่งใหญ่ไปกว่าความรักที่แท้จริงแล้ว เรื่องชาติ กำเนิด ตระกูล สูงต่ำอะไรต่าง ๆ นี้ไม่คำนึงถึง ลูกสาวเศรษฐีอาจจะไปรักมาโจรก็ได้ หรือว่าบุคคลในราชบัลลังก์อาจจะสละราชบัลลังก์มาแต่งงานกับสามัญชนธรรมดาได้ ฉะนั้นความมั่งคั่งก็ ชาติกำเนิดก็ดี เกียรติยศก็ดีหรือสิ่งอื่นใดก็มิได้ เป็นอุปสรรคในเรื่องของความรัก ดังที่กล่าวกันว่าความรักไม่มีพรมแดน คนใดที่มีคนรัก จะรู้สึกว่าเขานี้เป็นคนที่มีคุณค่าที่สุด ฉะนั้นถ้าหากว่าเขามีความรักในคนใดแล้วคนนั้นแสดงความไม่พอใจปรากฏให้เขาเห็น เขาจะรู้สึกเสียใจมาก ยิ่ง เป็นสตรีด้วยแล้ว ถ้าทราบว่าเพื่อนชายคนรักของตนแสดงความไม่พอใจออกมาสักอย่างหนึ่ง แล้วจะเกิดความน้อยเนื้อต่ำใจ บางครั้งผูกคอตายก็มีกษัตริย์ตายก็มี และเรื่องของความรักนั้น บางครั้งรู้สึกว่าไม่มีอะไรจะมั่นคง เท่ากับความรัก ความรักสามารถถุกจิตใจของคนได้ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย คนเรารู้จักใช้ความรักในทางที่ถูกก็จะทำให้ เป็นคนดีขึ้นได้ เช่น คนที่หัดกำลังใจแก่กันและกันในการศึกษาเล่าเรียน เพราะว่าหวังจะสร้างอนาคตของตัวให้รุ่งเรือง เพราะอาศัยความรักนี้เอง ต่างก็มุ่งมาดปรารภพยายามศึกษาเล่าเรียนไปจนประสบความสำเร็จ เป็นจำนวนมาก เพราะฉะนั้นเขาจึงมีความสุขไปเพราะความรักโดยแท้

ปรัชญาเมธีอีกท่านหนึ่งคือ โปธาเนียส ได้พูดว่า "ยอมจะเป็นการดีที่เดียว ถ้าหากว่าความรักจะมีอยู่เพียงชนิดเดียวเท่านั้น แต่ความจริงแล้วความรักมีหลายชนิด คือความรักอย่างละเอียดและความรักอย่างหยาบ ความรักที่มีค่า คือความรักที่ทำให้รู้สึกรักด้วยอาการ เช่นเดียวกัน ความรักเช่นนี้ยอมสละเงินและเกี่ยวกับความนึกคิดและทำให้จิตใจเราหลุดพ้นจากความโง่ ความมัวเมา เพราะฉะนั้นจึงนับ เป็นสิ่งที่มีคุณค่าที่สุดที่จะรักผู้ที่ที่สุด ถึงแม้จะสวยงามน้อยกว่าผู้อื่นการชนะความรักยอมมีเกียรติและการพ่ายแพ้ต่อ เกมสรีร์ยอม เป็นสิ่งที่น่าละอายนาติเตียน ฉะนั้นจึงควร เอาชนะความรัก แต่หาควรวีธีอื่นมีเกียรติ ส่วนความรักอย่างหยาบนั้น ไม่มีเกียรติและไม่เหมาะสมด้วยประการทั้งปวง " โปธาเนียส เห็นว่าความรักนี้ความจริงมีอยู่หลายชนิด ถ้าหากสรุปอย่างย่อ ๆ ก็คืออย่างละเอียดและอย่างหยาบ ความรักที่มีค่าก็คือความรักที่ทำให้เรารู้สึกรักด้วยอาการ เช่นเดียวกัน ไม่มีอคติ ไม่มีความลำเอียง เช่นเดียวกับความเมตตาซึ่งแผ่ไปโดยปริมาณ ความรักอย่างนี้ เป็นความรักอย่างละเอียด ส่วนความรักอย่างหยาบหรือความรักที่ประกอบด้วยความใคร่ ที่ประกอบด้วยความรักมัวเมา ถือว่าเป็นความรักอย่างหยาบ เพราะเป็นความรักที่หนักไปทางกิเลส ที่หนักไปทาง โลก ก่อให้เกิดความมัวเมา ส่วนความรักที่ประกอบไปด้วยเมตตาหาประมาณมิได้นั้นทำให้คนเราพ้นจากความโลภ ความมัวเมาต่าง ๆ ได้ จึงนับว่าเป็นความรักที่มีเกียรติที่สุด และถ้าหากเราจะมีโอกาสรักผู้ที่ดีที่สุด ก็จะเป็นสิ่งที่น่าภาคภูมิใจ คนใดที่ได้คนรักที่ดีที่สุด คนนั้นก็รู้สึกว่ามีความภูมิใจในคนรักมาก ส่วนคนใดที่ได้คนรัก เป็นคนที่เลวทรามก็จะเกิดความรู้สึกคล้าย ๆ กันว่าเป็นปมคอตายก็ได้

โสกราตีส แสดงความคิดเห็นไว้ว่า " ความรักยอมเป็นพระผู้เป็นเจ้าที่สูงที่สุดและมั่งคั่งที่สุดในหมู่พระเจ้าทั้งหลาย ความรักยอมเป็นสิ่งที่สวยงามที่สุดและเป็นไปไต่รวดเร็วที่สุด สามารถบินออกจากผู้ที่

เกลียดไปได้อย่างรวดเร็วที่สุดจนไม่มีสิ่งใดเทียมเท่า " เพราะฉะนั้นท่านจึงถือว่า ความรักนั้น เป็น เหมือนพระเจ้า และ เป็นพระเจ้าเหนือ พระเจ้าองค์อื่น ๆ คือว่าเป็นพระเจ้าที่มีความสุขที่สุดและมั่งคั่งที่สุด แต่พระเจ้าบางองค์อาจจะไม่เป็นสุขอย่างที่สุดหรือมั่งคั่งอย่างที่สุดก็ได้ เพราะฉะนั้นความรักสำหรับคนที่มีความรักนั้นยอมเป็นสิ่งที่ย่างงายที่สุด แต่ความรักนั้นมันอาจจะเกิดได้เร็วและอาจจะไม่ไ้เร็ว เพราะว่ในความรักก็มีความเกลียดคอยอยู่ เมื่อมีความรักมากเท่าไร ความเกลียดก็แฝงอยู่มากเท่านั้น เพราะฉะนั้นคนที่มีความรักกันอย่างคู่กันนั้น เมื่อ เป็นศัตรูหรือเกลียดก็เกลียดกันจริง ๆ เพราะว่เมื่อรักมากก็เกลียดมาก แต่เวลาความรักสำแดงตัวให้ปรากฏ ความเกลียดมันก็หลบไปเสีย เพราะฉะนั้นเวลาที่คนเรามีความรักความเกลียดมันก็คอยคุมเชิงอยู่เหมือนกัน เมื่อเกิดไม่พอใจขึ้นมาเพราะเหตุที่รักมากก็เลยเกลียดมาก แค้นมาก เพราะฉะนั้นที่เกลียดอย่างที่สุดนั้น ถ้าหากว่ารักกันก็รักกันอย่างจริง ๆ เพราะฉะนั้นมิตรที่รักที่สุด ส่วนคุณความดีและอำนาจแห่งความรักนั้นยอมไม่อาจเป็นไปไ้โดยพลแห่งการบังคับและไม่อาจสำสัไ้เลย ความรักเป็นสิ่งที่พลังแข็งข้นยิ่งกว่าความสุขและความไ้ใครอื่น ๆ ทั้งหลาย ความรักเป็นจินตภาพที่ยอดเยี่ยมที่สุด เพราะว่คนที่มีความรักอาจจะมีอารมณ์ในอันที่จะแต่งบทร้อยกรองอะไรต่าง ๆ ไ้เป็นอย่างดี เพราะฉะนั้นเราจะเห็นว่บทร้อยกรองต่าง ๆ ในโลกนี้ไม่ว่าจะเป็นภาษาไทยหรือภาษาอื่นใดก็ตาม มักจะมีความรักบันคาลให้ เป็นไป คนที่มีความรักเป็นเครื่องบันคาลใจนั้นจะสามารถเขียนร้อยกรองไ้อย่างหาผู้เสมอเหมือนมิไ้ค้อย่างพระอภัยมณีของสุนทรภู่ก็ไ้ ชุนชางชุนแผนก็ไ้ หรือว่เรื่องรามเกียรติ์ เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่มีความรักเป็นเครื่องบันคาลใจและบทกวีนิพนธ์ต่าง ๆ เช่น นิราศต่าง ๆ ก็มักจะมีความรักเป็นเครื่องบันคาลใจทำให้การเขียนนี้หวานฉ่ำประจุกน้ำผึ้ง เพราะฉะนั้นคนที่มีความรักมักจะมีอารมณ์ในการที่จะเขียนหนังสือ มีความละเมียดละไม มีความอ่อนไหวละเอียดลออต่าง ๆ มากมายเหลือเกิน

ข้าพเจ้ายกปรัชญาของความรักที่นักปรัชญาสมัยโบราณได้กล่าวไว้ เราจะสังเกตุไ้ว่ ปรัชญาของความรักนั้นเราพูดกันไ้มากมาย ไม่มีวันจบนั่นแน่นอนลงไป จะเห็นว่เป็นแต่เพียงการพูดออกมาตามประสบการณ์ที่คนได้พบและนำาสรูป เป็นปรัชญาที่เป็นจริงมาจนถึงปัจจุบันนี้

ปรัชญาของความรักที่ยัง เป็นจริงในปัจจุบันนี้พอสรุปไ้ดังนี้

ความรักทำให้บรรยากาศแจ่มใสเมื่อความรักนั้นสมหวัง แต่เมื่อพลาดหวังหรือผิดหวัง ความรักนั้นแหละจะกลับทำให้โลกต้องเศร้าโศก

เรื่องความรักก็มักจะมีเกิดมาจากปัจจัยเป็นเหตุ และความรักมักจะมีดับไปเพราะปัจจัยเป็นเหตุ เหมือนคำสอนของศาสนาที่ว่ ที่ใดมีรักที่นั่นมีทุกข์ นับว่เป็นความจริงที่เป็นอมตะ

ความรักนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ตาย ไม่สลายไมไ้และไม่มีความสุข

คนเราเมื่อความรักเกิดขึ้น ใจก็แตกตัวประดุจรูประคอบ มีความประณีตมากขึ้น สร้างตัวเองให้สวยงามมากยิ่งขึ้น เพื่อจะได้เป็นที่ดึงดูดใจคนรัก

ความรักไม่มีพรหมแดน มีทั้งความละเอียดและหยาบ รักเป็นพระเจ้าและเป็นพระเจ้าที่สูงที่สุด ความรักนั้นมีความเกลียดคอยด้วย เมื่อมีความรักมากเท่าไร ความเกลียดนั้นก็ยิ่งมีแฝงอยู่มากเท่านั้น ฉะนั้น เมื่อรักมาก ก็ยอมทำให้เกลียดมากและแค้นมาก

ความรักเป็นเครื่องบันดาลใจคนนั้น จะสามารถเขียนร้อยกรองได้อย่างหาผู้เสมอเหมือนมิได้ ฯ

.....

นักปรัชญากรีกสมัยโบราณ สมัยกลาง และสมัยปัจจุบัน

เธเลส (Thales) ๘๑ - ๒ ปีก่อน พ.ศ.

นักปรัชญาตะวันตกเห็นพ้องต้องกันว่า เธเลส เป็นบิดาของปรัชญาตะวันตก

เท่าที่มีหลักฐานบันทึกไว้ปรากฏว่า ทาเลสเป็นคนแรกที่มีปัญหาใหม่เกิดขึ้นในสมอง คือก่อนหน้านั้น มนุษย์เราเชื่อว่า โลกเป็นพระประสงค์ของพระเจ้า และพระเจ้านั้นมีนามต่าง ๆ กัน แต่คำานปรัชญาถือว่าเป็นองค์เดียวกัน ซึ่งมีนามว่าพระเจ้าสูงสุด (The Absolute) ในสมัยโบราณมีนักปราชญ์พยายามจะเข้าใจพระประสงค์ของพระเป็นเจ้าด้วยการเข้าฌาน ส่วนคนที่เข้าไม่ถึงฌานก็ยอมยกย่องและถือตาม เกิดมีคำสอนลึกลับขึ้นมากมาย ซึ่งเป็นเนื้อหาของวิชาการศึกษา เพราะมีเนื้อหาของตนเองโดยเฉพาะ ซึ่งเราเรียกว่าเทววิทยา (Theology) หรือเทพนิยาย (Mythology)

เธเลสเป็นคนแรกที่คิดว่า พระเจ้าสูงสุดคืออะไร? มีพระประสงค์อย่างไร? แต่เหตุการณ์ทั้งหลายที่เป็นมาในโลกนี้จะมีกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เช่น ถ้าพระเจ้าจะบันดาลให้หน้าท่วม ซึ่งตามธรรมชาติของน้ำย่อมไหลลงสู่ที่ต่ำ พระเจ้าต้องทำวิธีที่ก้าวหน้าในที่สูงกว่าเพื่อไม่ให้ไหลลงมาท่วมได้ ความสำคัญของเธเลสคิดว่า ธรรมชาติทั้งหลายย่อมมีกฎเกณฑ์ประจำตัวของมัน ถ้าเราเข้าใจธรรมชาติ พระเจ้ามีอำนาจเหนือธรรมชาติ ก็เพราะรู้กฎเกณฑ์ของมัน จึงบันดาลให้ธรรมชาติเป็นไปตามพระประสงค์โดยเดินตามกฎเกณฑ์ธรรมชาตินั้นเอง ถ้าเรารู้กฎเกณฑ์ธรรมชาติ เราก็อาจจะควบคุมธรรมชาติได้ตามขั้นความรู้ของเรา

เพราะความเป็นนักคิด ค้นคว้า สังเกตพิจารณานั้นเอง จึงทำให้เธเลสเข้าใจในกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เป็นนักโหราศาสตร์ สามารถทำนายเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง

ในสมัยพุทธกาล เธเลสและนักปราชญ์ในสมัยของเขา นับว่าเป็นบุคคลกลุ่มแรกที่ได้คิดค้นเกี่ยวกับความหมายที่แท้จริงของพระผู้เป็นเจ้า โดยเธเลสได้ให้ความเห็นว่า

"พระผู้เป็นเจ้าเป็นสิ่งที่เก่าแก่ที่สุดในบรรดาสิ่งทั้งหมด เป็นผู้ที่ไม่มีการเกิด"

"โลกเป็นสิ่งที่สวยงามที่สุดเหนือทุกสิ่งทุกอย่าง และโลกเป็นงานและหน้าที่ของพระผู้เป็นเจ้า"

"เวลาเป็นสิ่งที่ฉลาดที่สุด เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้เราค้นพบทุกสิ่งทุกอย่าง"

เธเลสมีความเชื่อเกี่ยวกับทฤษฎีเรขาคณิต ๕ ข้อ คือ

๑. เส้นผ่าศูนย์กลางยอมแบ่งวงกลมออกเป็น สองส่วนเท่า ๆ กัน
๒. มุมที่ฐานของสามเหลี่ยมหน้าจั่วยอมเท่ากัน
๓. มุมตรงข้ามของเส้นตรงที่ตัดกันยอมเท่ากัน

๔. มุมในกริ่งวงกลมย่อมเป็นมุมฉาก

๕. สามเหลี่ยมจะกำหนดขึ้นมาได้ ก็ต่อเมื่อใดกำหนดฐานและมุมที่ฐานทั้งสองก่อน

เชลสเป็นผู้มีสติปัญญาดี ไม่ยอมเชื่อในเรื่องพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้า ซึ่งเป็นความเชื่อที่ถ่ายทอดเป็นมรดกสืบ ๆ กันมา โดยมีความคิดเห็นเกี่ยวกับจักรวาลว่า

๑. โลกลอยอยู่บนน้ำ

๒. น้ำเป็นสาเหตุทางวัตถุของสิ่งทั้งปวง

๓. สิ่งทั้งปวงเต็มไปด้วยทวยเทพ แม้หลักจักษ์ว่าเป็นสิ่งที่มีชีวิต เพราะมันมีอำนาจทำให้

หลักเคลื่อนไหวได้

เชลสเป็นผู้ที่ค้นพบไฟฟ้าสถิตเป็นคนแรก แต่ท่านไม่สามารถจะอธิบายให้คนอื่นเข้าใจได้ว่า ไฟฟ้าสถิตนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร ท่านได้ให้ความคิดเห็นว่า "แม่เหล็กมีวิญญาณเพราะค้นคุณหลักได้" แห่งอำนาจก็เช่นเดียวกัน ท่านเข้าใจว่ามีวิญญาณอยู่ด้วย เพราะเมื่อเอาแท่งอำนาจนั้นถูบนผ้าเร็ว ๆ มันสามารถดึงดูดขนนกเล็ก ๆ หรือหญ้าแห้งได้ ซึ่งการดึงดูดดังกล่าวนี้ เนื่องมาจากไฟฟ้าสถิต

นอกจากนั้นท่านได้แสดงความคิดเห็นว่า

"วิญญาณมีปะปนอยู่ทั่วไปในทุกสิ่งทุกอย่าง"

"ทุกสิ่งทุกอย่างมาจากสิ่งเดียวกัน"

เมื่อท่านถูกถามว่า อะไรคือสิ่งที่ยากที่สุด?

ท่านตอบว่า "การรู้จักตัวเองเป็นสิ่งที่ยากที่สุด"

เมื่อถูกถามว่า "อะไรเป็นสิ่งที่ง่ายที่สุด"

ท่านตอบว่า "การแนะนำผู้อื่นเป็นสิ่งที่ง่ายที่สุด"

เมื่อถูกถามว่า "พระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าคืออะไร"

ท่านตอบว่า "คือสิ่งที่ไม่มีเบื้องต้น และไม่มีที่สุด"

เมื่อถูกถามว่า "คนเราจะดำรงชีวิตอย่างมีคุณธรรม และมียติธรรมได้อย่างไร"

ท่านตอบว่า "คนเราจะดำรงชีวิตอย่างมีคุณธรรมและยติธรรมได้ ก็ต่อเมื่อเราไม่ทำในสิ่ง

ที่เราติเตียนผู้อื่น"

โสกราเทส (Socrates)

ประมาณ พ.ศ. ๓๓ - ๑๔๔

โสกราเทส เป็นปรัชญาเมธีชาวเอเธนส์ ครั้งแรกเป็นนักปฏิมากรรม แต่ไม่ได้รับความสำเร็จในงานด้านนี้ ท่านแต่งงานมีภรรยาชื่อซอซานธิเป แต่เธอมีอารมณ์ร้าย ขี้บ่น แต่โสกราเทสก็ทนอยู่กับเธอได้ และท่านมักสอนตัวเองอยู่เสมอ ให้อัจฉริยะกับตัวเอง ความคิดอ่านมักเก็บอยู่ภายในใจ พลาโตซึ่งเป็นลูกศิษย์ของท่านได้เขียนปรัชญาของท่านไว้ โดยแนะนำว่า

"ให้อัจฉริยะของตัวเอง"

"ให้เชื่อว่า ความดีตั้งอยู่บนรากฐานของความรู้"

"ความชั่วร้าย เป็นรากฐานแห่งความโง่เงา"

"ความสำคัญที่จะเอาชนะจิตใจคนได้ ก็คือความรู้ลึกที่ติดอกกัน"

"คุณความดีก็คือความรู้ และความรู้จะจริงหรือไม่นั้น ต้องขึ้นอยู่กับคำจำกัดความ"

"มนุษย์เป็นสิ่งที่ชีวิตที่มีความรู้ มีปฏิบัติการ และมีสังคม"

"สิ่งที่ทำให้เกิดความทุกข์อันแท้จริง คือการทำ ความชั่ว และสิ่งที่ทำให้เกิดความสุขอย่างแท้จริง คือการทำ ความดี"

มีนักปรัชญาอีกกลุ่มหนึ่งชื่อว่า โสพิสท์ ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีบทบาทมากในการสอนปรัชญา และไถ่กลาวแนะนำลัทธิของตนเองกับแนวความคิดของโสกราเทสว่า

"ร่างกายคนเราจะว่าเล็กก็ถูกถ้าเทียบกับช้าง จะว่าใหญ่ก็ถูกถ้าเทียบกับมด ในเมื่อความจริงแล้วแต่ใครจะคิดเอา ความดี ก็ขอมแล้วแต่ใครจะคิดเอาด้วย เพราะไม่มีอะไรเป็นมาตรการชี้ขาด โสพิสท์จึงสอนพวกสนใจการเมืองทั้งหลายไต่อย่างเต็มปากว่าไม่มีอะไรวัดความจริงและความดี นอกจากสิ่งที่เสริมส่งให้คืออิทธิพลทางการเมือง ไม่ว่าอะไรจะดีทั้งนั้น ถ้าเรามีวาทศิลป์พูดให้คนเห็นก็ด้วยเป็นส่วนมาก"

โสกราติสมาตรองดูเห็นว่าวิธีนี้ดูถ้าจะสอนให้คนเปลี่ยนแปลงเคลงเสียแหละมากกว่า คนส่วนมากจะตกเป็นเหยื่อของคนฉลาดจำนวนน้อย เพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ในคำพูดพลิกแพลงของคนฉลาด ท่านมาตรองดูเห็นจามมนุษย์เราตะเกียกตะกายกันทุกเมื่อ เชื้อวันก็ เพราะอยากมีความสุข เรื่องนี้ไม่ขึ้นต่อมาตรการของใคร แต่เป็นความรู้สึกร่วมกันของมนุษย์ทุกคน ถ้าอย่างนั้นความสุขของมนุษย์คืออะไรเล่า ท่านครุ่นคิดอยู่จนไปพบคำโฆษณาหมอดูแห่งวิหารเคลที่วา "จงรู้จักตัวสุเจ้า" โสกราติสติใจ พบจุดแล้ว เราต้องเรียนให้อัจฉริยะเราเสียก่อน จึงจะทราบเคล็ดลับของความสุข

ท่านสังเกตต่อไปว่า ทุกคนตะเกียกตะกายหาความสุขกันในรูปต่าง ๆ เวลาอยากได้ก็คิดว่า

ได้แล้วจะมีความสุข พอได้แล้วก็กลัวจะสูญเสียหรือยังตะเกียกตะกายหาต่อไป เพราะรู้สึกกว่าที่ได้มานั้นยังไม่สุขพอ ไสกราคีสจึงสรุปเอาว่าความสุขที่มนุษย์จะได้อันด้วยปัญญาผิวเผิน เช่นนี้ไม่ใช่ความสุขแท้ของมนุษย์ จึงปรากฏออกมาเป็นมายาในลักษณะต่าง ๆ กัน นี่เองเป็นเหตุให้พวกโสเฟิสต์สอนให้คนเชื่อตามอย่างง่ายดายว่า ความจริงไม่มีมาตรการแน่นอนแล้วแต่ใครจะคิดเอา "Man is the measure of all thing" เพราะทั้งคนสอนและทั้งคนถามต่างก็คิดสั้น ๆ กันทั้งนั้น ไสกราคีสจึงสรุปเอาว่ามนุษย์เราจะมีสุขอันแท้จริงได้ก็ต่อเมื่อรู้ความจริงไม่ใช่ความจริงผิวเผิน แต่ความจริงถึงแก่นแท้ ความจริงที่เป็นปรมาัตถ์ไม่ใช่บัญญัติ (ผู้อ่านที่ยังไม่เข้าใจสองคำนี้โปรดคอกใจไว้ก่อนพุทธปรัชญา) คือถ้าเรามองให้ลึกซึ้งขอบข่ายของปรากฏการณ์อันผิวเผิน เราจะเข้าถึงแก่นแท้ของความเป็นจริงซึ่งจะมีหลายแง่มุมขัดแย้งกันไม่ได้ ความเป็นจริงซึ่งเราเรียกว่า Reality จะต้องมีหนึ่งเดียวสำหรับทุกคน เหมือนกับที่ทุกคนต่างก็อยากได้ความสุขซึ่งเป็นความอยากอันเดียวกันสำหรับทุกคนความอยากนี้เป็นปรมาัตถ์หรือความเป็นจริง ซึ่งแหวกว่ายออกมาจากรากเงาของจิตใจของเรา เรามัวแต่คิดจะตอบสนองมันด้วยบัญญัติหรือสิ่งที่ปรากฏ (Appearance) มันจึงไม่หายอยาก จะให้หายอยากก็ต้องตอบสนองมันด้วยปรมาัตถ์ (Reality) ซึ่งจะต้องเป็นอันเดียวกันสำหรับทุกคนเพื่อตอบสนองความอยากอันเป็นธรรมชาติเหมือนกันของมนุษย์

ความจริงเป็นของไม่รูตาย ต้องแหวกว่ายคำติงลงลึกให้พบระดับสิ่งปรากฏผิวเผินจึงจะเข้าถึง จึงต้องฝึกสมองให้มีสมาธิแนวนแน คัดหากิเลส เป็นอุปสรรคของสมาธิจึงต้องพยายามกำจัดออก เริ่มต้นด้วยการวางใจเป็นกลาง มีอุเบกขาแล้วตั้งสมาธิ ฝึกคิดไปเรื่อยที่สุดจะต้องเข้าถึงแก่นแท้ของความเป็นจริงอันเป็นปรมาัตถ์

สรุปความคิดของ ไสกราคีส

- ๑) ความคิดต้องมีมาตรการแน่นอน
- ๒) ความดีมาจากความเป็นจริง ความเป็นจริงจึงต้องมีแน่นอน
- ๓) เราจะเข้าถึงความจริงได้ด้วยวิปัสสนา ประสาทได้รับแต่เปลือกของความจริงเท่านั้น

ไสกราคีสเที่ยวยู่ให้คนคิดลึก ๆ มีหนุ่ม ๆ ศึกษานหลายคน พวกนี้ชอบคิดลึกจึงเห็นไม่ตรงกับคนส่วนมากซึ่งได้รับอิทธิพลจากอาจารย์จำพวกโสเฟิสต์หรือไม่ก็เป็นพวกชอบถือเหมือนเดิม ที่สุดไสกราคีสถูกฟ้องในข้อหาเหยียดให้คนหนุ่มคิดนอกคอก ถูกตัดสินประหารชีวิตในฐานบ่อนทำลายความมั่นคงของสังคม เอเชนส์ ท่านยอมรับโทษโดยไม่สะทกสะท้านเยี่ยงวีรชน ทุกวันนี้เราเสียดายที่คนคืออย่างไสกราคีสมีโอกาสน้อยเกินไปสำหรับทำความดีให้แก่โลก เราอคยบูชาวีรกรรมของท่านไม่ได้อย่างน้อยท่านก็ได้ชัยชนะแล้ว

เหนือน้ำใจของมนุษย์ทั้งโลก "ยอมตายดีกว่าทรยศต่อความจริง" ศาสดายิ่งใหญ่ของโรมัน
อันเดียวกันนี้ทั้งนั้น

เพลโต (Plato) พ.ศ. ๓๖๖ - ๓๒๖

ศิษย์หัวกะทิของโสกราตีส เมื่ออาจารย์ไม่มีเวลาพอจะกำหนดให้แน่นอนลงไปว่าความจริงที่ว่าต้องมีแน่นอนตายตัวสำหรับทุกคนนั้นเป็นอะไร อยู่ที่ไหน เพลโตจึงเอาไปคิดต่อ เนื่องจากเพลโตสนใจหาความรู้ที่มีอยู่ในเวลานั้น คงได้เรียนรู้คำสอนศาสนาสิกข์จากตะวันออกมาบ้าง เพราะสมัยนั้นมีบางลัทธิ ซึ่งสอนการบำเพ็ญพรตเคร่งครัดรุนแรงเพื่อการหลุดพ้น กำลังแพร่หลายอยู่อย่างลับ ๆ ในหมู่ประชาชน เพลโตคงได้รู้เรื่องการเวียนเกิดเวียนตายมาจากลัทธิศาสนาสิกข์เหล่านี้

เพลโตจึงเห็นเหมาะที่จะเอามาติดต่อบัญหาของโสกราตีส เพลโตจึงแสดงว่า ความเป็นจริงตายตัวจะอยู่ในโลกนี้ไม่ได้ เพราะในโลกนี้ไม่มีอะไรคงที่ตายตัวเลย ความเป็นจริงคงกล่าวต้องเป็นของตายตัวแน่นอนไม่มีการเปลี่ยนแปลง เป็นของไม่รู้ตาย โลกของเรานี้เป็นโลกแห่งการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาจริงคงเอราคลิดส์ที่ว่าไว้ ถ้าความเป็นจริงไม่เปลี่ยนแปลงต้องมีจริงคงที่โสกราตีสสอนไว้ ความเป็นจริงนั้นต้องอยู่ในอีกโลกหนึ่งต่างหากซึ่งเพลโตให้ชื่อว่า "World of Idea or World of form" (โลกแห่งจินตนาการหรือโลกแห่งแบบ) โลกที่ว่านี้บรรจความเป็นจริงทั้งหลายไว้ในสภาพคงที่ ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่ดับสูญ เป็นโลกแห่งความเข้าใจจะมองด้วยตาไม่เห็น เพราะไม่มีผัสสะสนองประสาทสัมผัส เช่น ความเป็นจริงของคนที่เป็นมาตรฐานอยู่ในโลกนั้นก็เป็นคนทั่ว ๆ ไปโดยไม่เป็นหญิงไม่เป็นชายไม่เป็นผู้ใหญ่ หรือเป็นเด็ก ไม่อ้วนไม่ผอม ไม่ดำไม่ขาว ฯลฯ เป็นคนเฉย ๆ (แต่ไม่เซบ) คนทั้งหลายที่เกิดมาในโลกนี้ที่เป็นคนก็เพราะเลียนแบบมาจากคนในโลกโน้น มิฉะนั้นจะไม่เป็นคน ในทำนองเดียวกัน ความเป็นจริงอื่น ๆ ทั้งหลายที่เรามีในความเข้าใจของเรา เช่น สัตว์ ต้นไม้ หิน เสื้อ ฯลฯ ต่างก็มีรูปแบบอยู่แบบหนึ่ง ๆ ในโลกแห่งจินตนาการ และสิ่งทั้งหลายในโลกนี้ก็ล้วนเลียนแบบของตนมาทั้งนั้น เรื่องนี้คิดเขิน ๆ ก็จะทำให้แปลกและค่อนข้างจะตลกเอากการแต่ยิ่งคิดไปจะยิ่งเห็นความลึกซึ้งของเพลโตเข้าทุกที แม้เราไม่รับทฤษฎีของเพลโตทั้งคุ่น แต่แนวความคิดของท่านนี้สิน่าชม

เป็นอันว่า ตามความคิดของเพลโตโลกที่เราอาศัยอยู่นี้ไม่มีของจริงแท้ จะว่าปลอมก็ไม่เชิง เพราะมีความเป็นจริงอยู่เหมือนกัน เป็นความเป็นจริงอย่างเลียนแบบ จึงเลียนแบบมาได้สมบูรณ์มากน้อยแตกต่างกันไป เราจึงเห็นว่าคนด้วยกันไม่เหมือนกัน สุนัขด้วยกันก็ไม่เหมือนกันแม้ใบไม้ ๒ ใบจะหาให้เหมือนกันจริง ๆ ก็ยังไม่ได้ ความรู้ของเราจะเอาจริงเอาจังกับของในโลกของเรานี้จึงไม่ได้ เพราะ

ไม่ให้ความจริงแท้ เราต้องใช้วิธีวิปัสสนาเอาสิ่งที่โสภณาสอนไว้ แต่ปัญหาที่ตามมาอีกว่า ทำไมวิปัสสนาจึงให้ความจริงแก่เราได้

ตกกระทอกพลอยโจน เพลโตก็ท่องพลอยบันเรื่องต่อไปโดยหันเข้าฟังเรื่องเวียนเกิดเวียนตายของศาสนาสิกข์ดังกล่าวก่อน ข้างต้น คือ เพลโต แถลงว่า จิตของเรามีมากอนเกิด มีมาตั้งแต่เมื่อไร ไม่มีใครทราบ อาจจะมีมาแต่ภินันครก็ได้ ภูมิสำเนาตั้งเดิมของจิตทั้งหลายก็คือ World of Idea นั้นแหละ เพราะจิตไม่มีตาหู ไม่มีประสาทรู้สึก มีแคปัญญา เข้าใจ จิตได้เข้าใจ หรือจินตนาการมาแล้วครบถ้วน เพราะมีเวลาเหลือเฟือเพื่อมาแต่ไหนแต่ไร คราวนี้มีจิตบางดวง ไม่ทราบอีกเหมือนกันว่า ได้ทำความผิดอะไรและทำอย่างไร ต้องมาใช้กรรมเกิดในร่างมนุษย์อันเป็นวัตถุประสงค์หรือสสารจิตมาอยู่ในสสาร เป็นเรื่องต้องฝันใจกันหน่อย เพราะเป็นของเข้ากันไม่ได้ อีคธันนับแต่วินาทีแรกที่จิตจุติลงในครรภ์มารดา จิตจึงถึงกับลมจับห่มคสติ และห่มคสตินานเอาการ เพราะคลอออกมาจากครรภ์มารดา แล้วก็เอาแต่หน้าตาเปื้อนเหรออยู่หลายเดือน ไม่ได้สติสัมปชัญญะเอาแต่ร้องไห้ไม่รู้เรื่องไม่รู้ราว ปีหนึ่งดวงไปจึงชักจะรู้เรื่องขึ้นมา นึก ๆ ค่อยไปก็ค่อย ๆ ก็นสติที่ละน้อย ๆ เรื่อยไป ยิ่งเห็นของในโลกนี้ก็ค่อย ๆ ฟื้นความจำได้ถึงความจริงที่ร่ำมาห่มคสติแล้วก่อนเกิด แต่เพราะสติถูกกระทบกระเทือนมาก การรู้ฟื้นความจำจึงกระทอนกะแท่นเต็มที ค่อย ๆ หากเพียงรู้ฟื้นไปครั้งละเล็กละน้อย ที่โสภณาสอนให้หาวิปัสสนาตั้งสมาธิก็เพื่อรวบรวมสตินั้นเอง ยิ่งรวบรวมสติได้มั่นคงเท่าไรก็มีหวังจะคืนจากภวังค์หรือฟื้นความรู้ได้มากเท่านั้น แต่จะให้แจ่มแจ้งใสแจ้วเหมือนเมื่อครั้งอยู่ในโลกแห่งจินตนาการย่อมไม่มีทาง เพราะที่นั่นปัญญาได้ติดต่อกับความจริงโดยตรง ที่นี้ในโลกนี้เราเพียงแต่รู้ฟื้นความจำ ยังไงก็ต้องขาดตกบกพร่องนักปราชญ์และศิลปินที่ฉกฉวยอะไรขึ้นมาได้ ที่เรารู้ว่าเป็นการค้นพบ ที่แท้สำนักของที่ร่ำมาทันแล้ว แต่คนอื่นมัวแต่วุ่นวายกัน บางคนมีสติดีกว่าคนอื่นจึงนึกได้ก่อน เมื่อไปอธิบายให้คนอื่นฟังคนอื่นก็นึกได้ตามขึ้นมา

เหตุผลของเพลโตนี้ว่าแก้ปัญหาเรื่องมีความจริงแน่นอนตายตัวสำหรับทุกคน และสามารถอธิบายเรื่องการถ่ายทอดความรู้จากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่งได้ ถ้าเขาไม่รู้อีกก่อน เราจะทำอย่างไรให้เขารู้ได้เหมือนเราเพลโตอธิบายว่า เราทุกคนรู้ของอย่างเดียวกันมากอนแล้ว แต่ลืมไปเสียคนสอนก็คือผู้กระตุ้นให้ความรู้เกาตุ้นตัวขึ้นมาเท่านั้น หากใครให้ความรู้อะไรใหม่ไม่ ความรู้อะไรที่อยู่นอกขอบเขตของโลกแห่งจินตนาการซึ่งเรารู้กันมาทุกคนแล้ว ย่อมไม่มีความเป็นจริง ให้สังเกตดู บางทีมีคนมาอธิบายเรื่องอะไรบางอย่างที่เรายังไม่รู้ คนอธิบายบางทีก็อธิบายไม่เป็นพูดกะทอนกะแท่นจับหัวชนทางไม่ได้ แต่เราฟังไปแล้วเกิดเข้าใจขึ้นมาได้ และบางทีเข้าใจแจ่มแจ้งก็ดีกว่าคนอธิบายเข้าใจมาก่อน

เสียอีก นั่นแสดงว่าเราถูกปลุกให้ตื่นจากวงค์แล้ว และตื่นลืมตาแจ้วแหวกกว่าคนมาปลุกเสียอีก

สรุปความคิดของเพลโต

๑) มีความจริงแน่นอนตายตัว เหมือนโศกราทีสว่าไว้

๒) ความจริงตายตัวอยู่ในโลกแห่งจินตนาการ ส่วนโลกของเรานี้เป็นโลกแห่งปรากฏการณ์ ปรากฏกายภาพ ปรากฏประสาทเป็นความจริงไม่สมบูรณ์ต้องไขปัญหาหรือฟันความจำจึงเข้าความจริงของโลกแห่งจินตนาการ

๓) ความสุขสูงสุดของมนุษย์อยู่ที่เข้าใจความจริงในโลกแห่งจินตนาการซึ่งมี Idea of the God หรือจินตภาพแห่งความดีเป็นจินตภาพสูงสุดและให้ความสุขที่สุดด้วย ใครสร้างกุศลเพียงพอแล้วก็จะกลับไปมีความสุขในกันเดิม

อริสโตเติล (Aristotle) พ.ศ. ๑๕๕ - ๒๒๑ เป็นศิษย์ของเพลโตที่มีหัวแพรกติคัล

มากกว่า เห็นว่าเรื่องโลกแห่งจินตนาการนั้นเป็นเรื่องสมมุติขึ้นเพื่อแก้ปัญหา เราไม่มีหลักฐานยืนยันเลยว่าจะต้องมีจริงเช่นนั้น อริสโตเติลเห็นว่า เราอาจจะแก้ปัญหาได้โดยไม่ต้องสมมุติความเชื่อถือขึ้นนอกโลกซึ่งจะต้องใช้ความเชื่อเดียวกันกับคำสอนทางศาสนา ท่านเห็นว่าไม่จำเป็นเรื่องศาสนาทำให้เป็นเรื่องของศาสนา เรื่องของปรัชญาเราต้องพยายามแก้กับช่วยปัญหา

อริสโตเติลเห็นด้วยกับโศกราทีสและเพลโตว่า ความจริงต้องมีแน่นอนตายตัว แต่ก็ไม่แย้ง เราคลี่คลายซึ่งสอนว่า โลกของเรานี้มีเหตุการณ์เปลี่ยนแปลง ปารเมนิดีสสอนว่าความเป็นจริงมีแต่หนึ่งเดียวไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง ความมากมายและการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่ลวงตาเรา อยู่ตลอดเวลา เพลโตถือว่าโลกเรานี้ไม่ใช่มาจาเสียทีเดียว มีความจริงอยู่บ้างในชั้นเลียนแบบ อริสโตเติลแถลงว่าในโลกเรานี้แหละเป็นเวทีของพฤติกรรมทุกอย่าง มีทั้งความแน่นอนและความเปลี่ยนแปลงความเป็นหนึ่งและความมากมาย คือความเป็นจริงอันแน่นอนตายตัวนั้นมีอยู่จริงในโลกของเรานี้แหละ สิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกนี้ประกอบด้วย ๒ ส่วน ส่วนหนึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา อีกส่วนหนึ่งคงตัวอยู่ตลอดเวลา เช่นในตัวคน ๆ หนึ่ง ความเป็นคนของเขาคงตัวอยู่ตลอดเวลา ส่วนที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาก็คือส่วนที่ปรากฏภายนอกอันได้แก่ขนาค สีสรรอายุหรือความแก่ ฆา ของที่เป็นประเภทเดียวกันก็เพราะมีส่วนคงตัวเหมือนกัน ไม่จำเป็นจะต้องไปเลียนแบบของอะไรอื่นภายนอก เพราะฉะนั้นความเป็นจริงจึงมีจริงในของที่เรารู้กันอยู่ในโลกนี้แหละ ไม่ต้องไปหาที่โลกอื่น เพียงแต่ว่าถ้าเรามองดูแต่ผิวเผินก็จะเห็นแต่ส่วนที่เปลี่ยนแปลง เพราะอยู่ภายนอกเป็นง่าย ส่วนคงตัวนั้นอยู่ลึกมองไม่เห็น ประสาทรับสัมผัสไม่ได้ ต้องเข้าใจเอาด้วยปัญญา แต่ปัญญาจะเข้าใจได้ก็ต้องอาศัยกลั่นกรอง

เอาจากประสบการณ์ทางประสาท จึงเห็นว่าโลกของสิ่งคงตัวและโลกของสิ่งแปรผันประสานกันอยู่อย่างแน่นแฟ้น ปัญญาเข้าใจของเราเกี่ยวกับการรับรู้ทางประสาทก็ประสานกันและถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันอย่างแน่นแฟ้นเช่นเดียวกัน โลกของเราจึงนับได้ว่ามีโลกเดียวแต่ซับซ้อน เป็นเวทีของพฤติกรรมที่ซับซ้อน ความฉลาดของปัญญาจึงอยู่ที่ที่สามารถแยกแยะความซับซ้อนนี้ออกเพื่อเข้าใจเป็นเรื่อง ๆ เรียกว่า Analysis หรือวิจัย แล้วกลับเอาเข้าที่เดิมเพื่อเห็นระเบียบประสานสัมพันธ์ในความสลับซับซ้อนจนสามารถตั้งเป็นกฎเป็นเกณฑ์ได้ เรียกว่า Synthesis หรือสังเคราะห์ ความสามารถของปัญญาที่สามารถถอดเอาส่วนคงตัวออกจากส่วนแปรผันได้ คือเข้าถึงที่แท้ของความเป็นจริงทั้งหลายในโลก อริสโตเติลเรียกความสามารถนี้ว่า Abstraction (การถอดความเป็นจริง) ความยิ่งใหญ่ของมนุษย์เราจึงอยู่ที่ความสามารถของปัญญาซึ่งนับว่าเป็นปรากฏการณ์อันล้ำเลิศสูงส่งเหนือสิ่งอื่นทั้งหลายในโลกของเรานี้ หากไร้สมรรถภาพนี้เสีย โลกของเราก็มีคมนต์ไม่ผิดอะไรกับก้อนสสารอันไร้ความหมายก่อนหนึ่งที่เวิ้งว้างอยู่ในอวกาศอันไพศาลไร้เขตแดน

สรุปความคิดของอริสโตเติล

- ๑) ความเป็นจริงมีแน่นอนตายตัว เหมือนกับที่โสกราตีสและเพลโตสอนไว้
- ๒) ความเป็นจริงนี้อยู่ในหน่วยย่อยในโลกนี้ มนุษย์มีปัญญาทำ Abstraction เข้าถึงความจริงนี้ได้โดยผ่านประสาทสัมผัสหน่วยย่อย
- ๓) ความสุขอันแท้จริงของมนุษย์อยู่ที่การเข้าใจความจริง

สรุปความคิดของ โสกราตีส เพลโต อริสโตเติล

- ๑) ทั้งสามท่านสอนว่า ต้องมีความเป็นจริงแน่นอนตายตัว
- ๒) ความสุขแท้จริงของมนุษย์อยู่ที่การรู้ความจริง คนรู้ความจริงถึงที่แล้วจะทำแต่ความดี
- ๓) โสกราตีสเพียงแต่บอกว่าต้องมีความเป็นจริงตายตัว เพลโตเสริมว่าความเป็นจริงตายตัวนี้อยู่ในโลกต่างหาก เรียกว่าโลกแห่งจินตนาการ (World of Ideas) อริสโตเติลแก้ว่าความเป็นจริงตายตัวอยู่ในโลกของเรานี้ ปัญญาต้องทำ Abstraction จึงจะเข้าถึง

นักปรัชญากรีกสมัยหลัง เพลโตเปิดสอนลูกศิษย์ในสวนส่วนตัวสวนนั้นชื่อว่า Academy

ศิษย์ของเพลโต จึงได้ชื่อว่า เป็นพวกอะคาเดมีเซียน (Academicians) อริสโตเติลซึ่งเป็นศิษย์หัวกะทิของเพลโต แต่มีความคิดเป็นเอกเทศจึงแยกตัวไปสอนเอง ไม่มีสวนจะสอน เพราะอริสโตเติลเป็นลูกคนจน ส่วนเพลโต เป็นลูกนักการเมืองชั้นนำเก่าแก่และตามความคิดของเพลโตต้องการที่สงบสำหรับตั้งสติปัญญาความจำ อริสโตเติลไม่มีสถานที่สงบตั้งสติ แต่ก็ไม่ใช่คร่อน เพราะตามมติของอริสโตเติล

ปรัชญาของเราดูความจริงกับวิธีถอดความเป็นจริงจากประสบการณ์ทางประสาท. อริสโตเติลจึงใช้วิธี
สอนแบบทัศนจำกร พาดูคติของกระแวยไปตามถนนหนทางเพื่อหาประสบการณ์แล้วสอนให้ขบปัญหาออกเอา
ความจริงออกมา คติของอริสโตเติลจึงได้ชื่อออกมาว่าเป็นสวกร เพอร์ฟาทิเซียน ภามกรีกแปลว่าผู้
ทรงเหยี่ยว) ภายหลังไคสตาบที่เล็ก ๆ สำหรับนั่งพักถกเถียงกันบ้าง

อริสโตเติลสอนที่ไคโมนาน เอเชนส์และกรีกทั้งหมดก็ตั้งอยู่ภายใต้อำนาจของพระเจ้าอเล็ก
ซันเดอรัมหาราช เป็นอันสิ้นสุดจิตารมณั้ประชาธิปไตยสุดขอดแบบเอเชนส์ และระบบคายทหารทั้งเมือง
แบบสปาร์ตาพระเจ้าอเล็กซันเดอริให้จิตารมณั้ใหม่ คือจิตารมณั้มหาอาณาจักร อารยธรรมรวมมนุษย์
ข้ามเคนเชื้อชาติ ลังคมมนุษย์จึงมีส่วนไคส่วนเสียวร่วมกันอย่างกว้างใหญ่ไพศาลโดยไม่มีโอกาสจะรู้จัก
มักจื่อะไรกันเลย วัฒนธรรมใหม่อันดีว่าของอะไรดี ๆ เป็นมกรรวมกันของมนุษย์ทุกคน พระเจ้า
อเล็กซันเดอริผู้มีพระเนตรพระกรรณกว้างขวาง ทรงไคยนักคิศัพท์ถึงความปราชญ์เป็ร้องของอริสโตเติ
จึงทรงเชิญไปเป็นอาจารย์ส่วนตัวพระองค์

อาณาจักรของพระเจ้าอเล็กซันเดอริอยู่ไคไคโมนาน แต่จิตารมณั้ที่พระองค์ทรงกระทำแบบ
ฉบับไคไม่สูญหายไปพร้อมกับอาณาจักรของพระองค์ต่อมาไคโมนานชาวโรมันก็จะสร้างมหาอาณาจักรขึ้น
ใหม่เป็นปึกแผ่นมั่นคงจิตารมณั้ของพระเจ้าอเล็กซันเดอริก็จะปักหลักลงอย่างมั่นคงและวิวัฒนาการต่อไป
ในมหาอาณาจักรโรมัน วัฒนธรรมกรีกจึงมีโอกาสวิวัฒนามาเป็นวัฒนธรรมสากลจนตราบเท่าทุกวันนี้

ปรัชญากรีกสมัยหลังเป็นเรื่องราวความคิดสมัยโรมัน เรื่องอำนาจและกรีกตกอยู่ไคอำนาจ
ของโรมัน แต่ไคไม่มีใครเรียก "ปรัชญาโรมัน" เพราะนักปรัชญาเคน ๆ ในสมัยนี้มักเป็นชาวกรีกหรือ
ไครับการอบรมแบบกรีก จึงคองานความคิดของกรีก ส่วนชาวโรมันซึ่งเป็นเจ้าเป็นนายสนใจเรื่องการ
ปกครองมากกว่า จะเป็นเรื่องยุทธศาสตร์กฎหมาย การเมือง การสื่อสาร ความคิดปรัชญามีบ้างก็ลอก
แบบกรีก และยอมเป็นศิษย์ของกรีกไคโดยคิ เช่น Cicero เป็นต้น สรุปว่า แนวปรัชญาในมหา
อาณาจักรโรมันเป็นแนวกรีก จึงเรียกว่า "ปรัชญากรีกสมัยหลัง" หรือบางคนก็เรียก "ปรัชญาสมัยหลัง
อริสโตเติล"

การที่ชาวโรมันสร้างอาณาจักรขึ้นกว้างขวางรอบทะเลเมดิเตอเรเนียน ทำให้เกิดความ
สงบปราศจากการรบราฆ่าฟันภายในมหาอาณาจักร และการเดินทางสะดวกสบายปลอดภัยกว่าก่อนมาก
เป็นเหตุให้ศาสนาต่าง ๆ ซึ่งพักตัวอยู่ทางตะวันออก ไคโอกาสเผยแพร่อธิหรือออกไปทั่วมหาอาณาจักร
โรมัน เป็นต้น ตามหัวเมืองใหญ่ เป็นแหล่งชุมนุมชน ชุมชนการค้า และก็เป็นสนามประลองกำลังระหว
ลัทธิศาสนาและปรัชญาที่เข้มแข็งในยุคนั้น ปรัชญาที่สนใจกันมากในยุคนี้ก็คือ ปรัชญาของเพลโต เพราะ

หนังสือของเพลโตเคนทั้งในเรื่องสำนวน ภาษา และจินตนาการ เป็นวรรณกรรมชั้นสูง ส่วนหนังสือของอริสโตเติลนั้นสำนวนเป็นวิชาการเกินไป และเน้นหนักไปในทางประสบการณ์และคึกตามระเบียบเหตุผล คนยุคนั้นชอบใ้จินตนาการมากกว่าการสำรวจวิจัย

ปรัชญาเพลโตยุคนี้เผชิญปัญหาใหม่ จึงมีการปรับปรุงไปตามรสนิยมจึงได้ชื่อใหม่ว่า นีโอเพลโตนิซึม (Neoplatonism, Neo อุตสรรคกรีกแปลว่าใหม่ คือลัทธิเพลโตแบบใหม่นั้นเอง) ปัญหาที่นับว่าเด่นที่สุด ที่นักปรัชญาของประจันหน้าก็คือ ลัทธิศาสนาและศีลธรรมที่กำลังแข่งอิทธิพลกันในมหาอาณาจักรโรมัน ชนิดใครทีใครอยู่ ที่นับว่ามีอิทธิพลมาก ๆ ได้แก่ ศาสนา โซโรอัสเตอร์ (Zoroaster) มาจากเปอร์เซีย ศาสนายูคาอิสม์ (Judaism) ซึ่งเป็นศาสนาดั้งเดิมของชาวยิว และศาสนาคริสต์ (Cristianism) ซึ่งพระเยซูปรับปรุงจากศาสนายูคาอิสม์

นักปราชญ์หลายท่านพยายามประานอมปรัชญาของเพลโต เข้าไว้กับความเชื่อถือทางศาสนาซึ่งท่านสนใจ เราเรียกรวม ๆ ว่า Neoplatonism เช่น Mone เก็บเอาลัทธิศาสนา Zoroaster, Judaism, Cristianism รวมเข้ากับ ปรัชญาเพลโต ตั้งลัทธิใหม่ขึ้นเรียกว่า Mancheism ซึ่งมีอิทธิพลกว้างขวางมากในระยะนั้น Pheto รวมปรัชญาเพลโต เข้ากับศาสนา ยูคาอิสม์ และเด่นที่สุดในจำพวกนีโอเพลโตนิสต์ทั้งหลาย รวมทั้งปรัชญาของเพลโต เข้ากับศาสนา โซโรอัสเตอร์และลัทธิลี้ลับย่อย ๆ อีกบ้าง นับว่ามีนักปราชญ์ในคริสตศาสนาที่พยายามอธิบายคริสต์ศาสนาด้วยปรัชญาของเพลโต มีนักปราชญ์บางคนไม่สนใจในความสุขในสวรรค์ แต่ปัญหาเรื่องความสุขกำลังเป็นแพชั่น นักปรัชญาคนนั้นจะเขยแยะ ถ้าไม่ขบปัญหาเรื่องความสุขของมนุษย์ นักปรัชญากรีกคลาสสิกคือ โสกราตีส เพลโต อริสโตเติล ก็แสดงเป็นเสียงเดียวกันว่า ความสุขที่แท้จริงของมนุษย์ คือความรู้ การเข้าใจความจริง แต่อะไรเล่าเป็นความจริง ยิ่งตอนนี้มีลัทธิศาสนาต่าง ๆ ก็อ้างว่าของตนจริง ของคนอื่นเท็จ คนที่ไม่ปลงใจเชื่อในลัทธิศาสนาใด ก็ต้องคิดแก้ปัญหาเอาเอง ที่เชื่อตามพวกคลาสสิกสามท่านก็มี ที่ไม่เชื่อตามก็มี พอจะสรุปได้ดังนี้

Cyrenoism หรือ Hedonism ถือว่าความสุขของเราอยู่ที่ได้รับความพึงพอใจ ทุกอย่างที่เราอยาก เป็นต้น ความพึงพอใจทางประสาททั้งห้า อยากอะไรก็ได้สมอยากทุกอยาคนั้นและผู้มีบุญ คำสองคำนี้มีความหมายเหมือนกัน แต่คำแรกใช้เฉพาะสมัย คือเป็นลัทธิของยุคที่กล่าวถึงเท่านั้น ส่วนคำหลังใช้ได้กับทุกยุค (ในปรัชญามีหลายคำที่เป็นเช่นนี้ ผู้อ่านควรสังเกตไว้บัดนี้ คือบางคำใช้เรียก ระบบปรัชญาประจำยุค หรือประจำกลุ่ม นักคิด ถ้าเป็นสมัยอื่นหรือบุคคลอื่นนอกกลุ่มคิดอย่างเดียวกันก็ไม่ใช้คำนั้น อาจมีคำเฉพาะกลุ่มหรือเฉพาะสมัยของตน หรืออาจใช้คำรวมก็ได้)

Epicureanism

คือว่า ความสุขของเราอยู่ที่ได้รับความพึงพอใจทางประสาทเหมือนกัน แต่สอนให้รู้จักประมาณ เพราะถ้าเลยเถิดเกินกำลังความสามารถ แทนที่จะมีความสุขจะกลายเป็นเรื่องเดือดร้อน แต่ละคนควรศึกษาสร้างมาตรการของตัวเองให้เหมาะสมที่สุด เพื่อไม่ให้ขาดทุน

Stoicism

เห็นว่าความอยากทุกอย่างเป็นบ่อเกิดของความเดือดร้อน ถ้าเราปลงใจตอบสนองความอยากแล้ว ไม่มีวันขอ ไม่มีวันกำหนดมาตรการได้ เพราะอยากไม่มีสิ้นสุด แม้เกินกำลังความสามารถและเกิดทุกข์หมั่นหันต์ ความอยากก็ไม่ยอมรามือ เพราะฉะนั้นใครที่อยากมีความสุขจงตัดความอยากเสียแต่คนมือเถิด ไม่มี ความอยากก็ไม่เดือดร้อน ไม่เดือดร้อนก็มีสุข สุขด้วยใจ อูเบกซาในทุกซั๊ก ๆ อย่าง ไหน ๆ ก็เกิดมาแล้วในโลก ก็จงใช้สอยของทุกอย่างในโลกด้วยใจอูเบกซา มีแต่ไหนเอาแค่นั้นไม่ตะเกียกตะกาย ไม่คิ่นรน ไม่ต้องการอะไรทั้งนั้น ถ้ามีโอกาสทำงานสังคมสงเคราะห์ช่วยมนุษย์ ก็พึงทำเพราะเป็นทางให้ความภูมิใจ แค่อย่าให้มีความอยากช่วยประการใดทั้งนั้น ทำด้วยโอกาสและด้วยอูเบกซา

Gynism

เห็นว่าคัมภีร์แบบ Stoicism ยังไม่พอ ควรตัดจนไม่เหลืออะไรเลย ควรมีชีวิตอย่างง่าย ๆ ที่สุดตามแบบอย่างของสัตว์ มันไม่ต้องทุกข์ร้อนอะไรเลย เมื่อหิวจึงคอยหากิน ไม่ต้องร้อนใจแสวงหาเครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ที่พิศอกาศัย คัดความกังวลทุกอย่าง อยู่อย่างธรรมชาติที่สุด ตายเมื่อไรก็ตายไปอย่างธรรมชาติ การขึ้นธรรมชาตินั้นแหละเป็นบ่อเกิดของความเดือดร้อนที่สุด

สรุปว่ากรีกสมัยหลังมีปัญหาจากลัทธิศาสนาต่าง ๆ แพร่เข้ามาในมหาอาณาจักรโรมัน ปัญหาใหญ่จึงอยู่ที่ความสุขและสำหรับผู้ที่เชื่อลัทธิศาสนาก็พยายามประนอมปรัชญาเข้ากับลัทธิศาสนาของตน

นักปรัชญาสมัยกลาง

นักปรัชญาที่เลื่อนใสในคริสต์ศาสนาพยายาม ประนีประนอมความเชื่อในคริสต์ศาสนากับปรัชญา ตอนนั้น ๆ สนใจปรัชญาของเพลโตเป็นส่วนมาก ต่อมาความสำคัญของอริสโตเติลค่อย ๆ ทวีความสำคัญมากขึ้นทุกที แต่เพลโตก็ไม่ถึงกับอับเฉานัก ระยะเวลาเป็นระยะคนควาไม่มีระบบ ต่างคนต่างจะไปตามโอกาส ระยะดังกล่าวนี้ อยู่ในยุคกรีกสมัยหลัง มีจุดเด่นที่สุดอยู่ที่เซนตอออกัสติน

หลังจากนั้นยุโรปเข้าสู่ยุคมืดไปสักหนึ่ง เนื่องจากความผันผวนทางการเมือง อนารยชนบุกไม่รูทีศูทาง ยุโรปกำลังเปลี่ยนโฉมหน้า ที่สุดพระเจ้าชาลส์มาตุตั้งตัวไ้ รื้อฟื้นการศึกษา ปรัชญาจึงคืนตัวขึ้นใหม่ ชุคเอาปัญหาเกามาวากันใหม่ คือการประนีประนอมศาสนา กับปรัชญา ระยะนี้มีมหาวิทยาลัยสอนเป็นลำเป็นสัน อาจารย์มีเวลาพอกักและเขียนเป็นระบบปรัชญา สมัยกลางจึงมีลักษณะเป็นระบบแข็งป้ง ไม่ตั้งสมาธิจริง ๆ อ่านไม่ได้เรื่อง เขียนกันเลมใหญ่ ๆ ขนาดเอนไซโคลเปเดีย แต่เนื้อเรื่องคิด

ระสวนกันแน่นแฟ้นตั้งแต่คนจนปลาย เนื้อเรื่องมีแต่ศาสนาและเหตุผลแทบทั้งสิ้น จุดเด่นที่สุดอยู่ที่

Thomas Aquinas

นักปรัชญาสมัยฟื้นฟู วิชาวิทยาศาสตร์ซึ่งตกฟองไว้ตั้งแต่สมัยอริสโตเติล และอากุีเมกิส วอยุ่ตลอดสมัยกลางในรูปไสยศาสตร์และอัลเคมี บัคนี้ไ้ถูกยกฟักออกเป็นควัและเติบโตใหญ่ขึ้นอย่าง เร็วจนถึงควัไ้ ทำให้บัคนักคิดหลายคนเกิดนิยมชมชอบ เห็นว่าเป็นวิธีหาความจริงใ้ง่ายรวดเร็ว ง่ายเรื่องง่าย เพราะเห็นนอยุ่กับตา จึงอยากจะทำชวไนใ้เพื่อนนักปราชญ์เคิดถกเถียงกันในความคิด สมัยกลาง เพราะเห็นเป็นการเสียเวลา ลงเอยอะไรกันไมไ้แน่นอน ถ้าเรามายกเลิกของ เสียใ้หมด มาเริ่มกันกันใ้ใหม่จากของที่มองเห็นกันแจ่ง ๆ ควบประสาททั้งห้า คือยอมใ้ผัสสะ ใ้ผู้ขาดความจริง ทุกคนเห็นเหมือนกันก็ต้งยอมเชื่อ เหมือนกันอะไรที่ผัสสะยังเข้าไมถึงก็อย่าเพิ่ง นอยุ่กรู รอคันกว่าหาเครื่องมื่อช่วยประสาท สักวันหนึ่งก็จะเข้าถึงไ้ ระบบนี้ไ้ชื่อว่า ประจักษ์นิยม

Bacon เป็นผู้เริ่มใ้ความคิดว่าความรู้ทั้งหลายควริเริ่มจากประสาทสัมผัสและทดลอง ใ้เห็นจริง (ความจริงอริสโตเติลก็ไ้พูดไว้เหมือนกันแต่นักปรัชญาสมัยกลางมองข้ามไปเสียหมด เพราะไมรู้จะเอามาใ้ทำอะไรไมมีวิทยาศาสตร์จะใ้ใ้ เรื่องศาสนาจะใ้ประสพการณ์ทางประสาท ะการทดลองก็ไมไ้) เมื่อไ้ความรู้พื้นฐานทดสอบคุไ้แน่นอนแล้วจึงค่อยคิดหาความจริงสืบเนื่อง ใ้ไป Locke สอนแคลงมาอีกนึว่า เราเกิดมาหัวขาวสะอาด ไมมีความรู้อะไรติดตัวมาเลย าคอย ๆ เก็บเลื้มความรู้อาจากประสพการณ์ โดยมีนโนภาพขึ้นทีละอย่างสองอย่าง จากง่าย ๆ หาสลั้ซับซ้อน จนความรู้สลั้ซับซ้อนลึกลึ้เข้าทุกที Hume คอมาคับทเสียเลยวว่าความรู้ทุกอย่าง ภาคิควาเป็นความรู้อหรือหลักของความรู้ที่ไมไ้มาจากประสพการณ์โดยตรงแล้ว เป็นเรื่องเราทดลอง ึ่งเองทั้งนึ้ เช่น หลักการที่ว่าผลคองมีเหตุ เป็นเรื่องที่เราเชื่องมงายสืบเนื่องมาแต่โบราณกาล ามจริงเป็นเรื่องที่เราเอาใ้มากกว่า เพราะการเป็นเหตุเป็นผลกันหาไ้ค้อยู่ใ้ประสพการณ์ไม ะสพการณ์บอกเพียงว่ามีสิ่งหนึ่งแล้วค้อยไปก็มีอีกสิ่งหนึ่ง เพียงแต่ทานึ้ความรู้อของเราจึงน่าจะมีใ้เพียง นึ้

ส่วนพวกที่บั้ยังเชื่อบันอยุ่ใ้ระบบความรู้แบบสมัยกลาง และเห็นผล ของวิชาคณิตศาสตร์ว่า ามารถหาความจริงใหม่ ไ้ไ้โดยการคำนวณดวงหน้าประสพการณ์เสียควยซ้ำ เช่นอาจคำนวณหาแหว่ง ึ่งความหะเคราะห์โลกก่อนทีจะคนพบจริง ๆ เป็นต้น จึงเชื่องว่าปัญญาของเรามีความเหมาะสมทีจะรู้อ ามลึกลึ้ของโลกไ้ค้อย่างมีระเบียบแบบแผน ประสาทรุ้แควีวเ็น ปัญญาควรู้อถึงแก่นของความจริง ึ่งเมื่อความจริงทั้งหลายประสาทรุ้สลั้พันกันเป็นตาข่าย ถ้าเราจับไ้จุดหนึ่งเรายอมจะคอย ๆ สืบสาว

ไปถึงจุดอื่น ๆ โค้ดลอค กระโถกก็พวกนี้ก็ยังกำหนดนักปราชญ์สมัยกลางว่าไม่จำเป็นเป็นขั้น ๆ ให้เป็น
 ระเบียบจึงลึบสนยุงเหยิงจนเผลอเผลอของผิดใ้คง่าย วิชาคณิตศาสตร์จำเป็นเป็นขั้น ๆ เรียบร้อยจาก
 ง่ายไปหายาก จึงใดความจริงประสานกันแน่นแฟ้น ปรัชญาจึงน่าจะมาลำดับเรื่องใหม่ตามวิธีคณิตศาสตร์
 จะใดใดแย้งไม่ได้ ระบบนี้ใดชื่อว่า Rationalism หรือ เหตุผลนิยม เพราะเชื่อว่าเหตุผลเป็นหลัก
 ของความจริงซึ่งเรามีประจำในปัญญาตั้งแต่เกิด และทุกคนมีเหมือนกัน ประสพการณ์จึงควรคล้อยตาม
 หลักเหตุผล ถ้าขัดแย้งกันก็หมายความว่าเรายังมีประสพการณ์ไม่ถนัดไม่ควรถือเป็นอารมณ์

ผู้นำลัทธินี้ใดแก่ Decart ซึ่งพยายามคิดหาวิธีสร้างระบบปรัชญาขึ้นตามวิธีการของ
 เรขาคณิตยูคลิด วางแนวไว้ให้แต่ไม่ได้ทำ นำเอาวิธีไปใช้เขียนหนังสือปรัชญาขึ้น เริ่มด้วยคำนิยาม
 สิ่งใดที่เห็นจริงแล้ว ทฤษฎีบท บทแทรก ร้อยไปจนจบเล่ม

นักปรัชญาสมัยใหม่ Kant เห็นว่าทั้งคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์เป็นวิชาที่มีประโยชน์
 ครอบคลุมความเป็นอยู่ของมนุษย์ แต่ครั้งพวกประจักษ์นิยม (Empiricism) และพวกเหตุผลนิยม (Rationalism)
 เอาวิธีการไปใช้ในปรัชญาเข้า ก็ยอมรับไม่ลง จึงเห็นว่าปรัชญาจะมีอะไรดีลึกลับซับซ้อนอยู่ ซึ่งจะ
 อธิบายด้วยคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ไม่ได้ จึงคิดว่าสมองของเรามีกลไกอะไรบางอย่างซึ่งยอมตี
 ความเป็นจริงที่ผ่านเข้ามาทางประสาทและปัญญา เปลี่ยนสภาพเดิมออกมาเป็นความรู้วิทยาศาสตร์
 และคณิตศาสตร์ เปรียบเสมือนคนปวดคาลืมตาไม่ขึ้น ต้องสวมแว่นสีเขียวจึงลืมตาขึ้น ครั้นมองอะไร
 ผ่านแว่นสีเขียว แว่นช่วยให้เห็นก็จริงแต่ก็เปลี่ยนสีไปด้วยในเวลาเดียวกัน นั่นก็คือความเป็นจริง
 ใดเดิมในตัวของมันเองซึ่งคานต์เรียกว่า Noumena เป็นอะไรเราไม่สามารถจะรู้ได้ เพราะพอ
 เราอยากจะรู้ มันก็ถูกกลไกในสมองของเราเปลี่ยนสภาพไปเสียทุกครั้ง ความรู้คณิตศาสตร์จึงให้ความ
 ริงแก่เราเพียงในสภาพ หรือเท่าที่ปรากฏแก่ความรู้สึกนึกคิดของเรา ตัวมันเองแท้ ๆ เราไม่มี
 างจะรู้ได้

กลุ่มจิตนิยม (Idealism) คัดค้านว่า "ข้าก่อน ทำไม่จะรู้ไม่ได้ คุปราชญ์อื่นเคยช
 ามารถเข้าถึงความจริงสูงสุดใดโดยปัญญา ปัญญาของเรายังฝึกยิ่งแหลม เพราะฉะนั้นฝึกคิดมาก ๆ
 ล้วควความเป็นจริงจะปรากฏในความเข้าใจของเราเอง ตัวอย่างเช่นการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าก็
 ้นไปในทำนองนี้"

Ficht, Schelling และ Hegel ซึ่งเป็นนักปรัชญาเอกในกลุ่มนี้ ให้ความคิดว่า เมื่อ
 ฝึกสมาธิจนถึงขั้น การรู้ความจริงโดยตรงในขั้นสูง เราก็จะรู้แจ้งเห็นจริงว่า อะไร ๆ ทุก ๆ
 ่างเนื่องมาจากจิตดวงใหญ่ คือแต่เดิมมีแต่จิตสากลดวงเดียว จิตนี้ไม่อยู่นิ่งแต่วิวัฒนาเรื่อยไปจนถึง

ชั้นสองซึ่งจิตจะแสดงตัวออกเป็นสสารที่เรามีประสบการณ์อยู่รอบตัวเรา และแม้ตัวเราเองก็เป็นการแสดงออกของจิตนั้นเอง สสารจะวิวัฒนาการไปตามธรรมชาติดัดกันของจิต คือจากแรมมาเป็นชีวิตจากชีวิตพืชมาเป็นชีวิตสัตว์และชีวิตมนุษย์ในที่สุด ชีวิตมนุษย์ก็วิวัฒนาการเรื่อยไปจนถึงขั้นรู้ว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของจิตสากลนั่นเอง ตอนนี้เขาขั้นสามของวิวัฒนาการของจิตซึ่งทำให้ชั้นหนึ่งและชั้นสอง คือจิตและสสารรวมเป็นหนึ่งเดียวกัน เขาเรียกวิวัฒนาการแบบนี้ว่า Dialectic ซึ่งดำเนินเป็นสามขั้น

- ๑) Thesis สภาพพื้นฐาน
- ๒) Antithesis สภาพขัดแย้ง
- ๓) Synthesis สภาพประนีประนอม

ความคิดเรื่องวิวัฒนาการ (Evaluation) จึงกลายเป็นพื้นฐานของปรัชญาสมัยใหม่ ฝ่ายวัตถุนิยมเอามาอธิบายว่า สภาพดั้งเดิมของสิ่งทั้งหลายไม่ใช่จิต แต่เป็นสสารต่างหาก สสารวิวัฒนาการจนกลายเป็นจิตซึ่งก็วิวัฒนาการไปจนเป็นจิตที่สมบูรณ์ขึ้นเรื่อย ๆ ดังที่เราเห็นจากประวัติศาสตร์มนุษย์

มากขึ้นถือโอกาสสรุปว่าสังคมมนุษย์ก็ต้องวิวัฒนาการไปเรื่อย ๆ ตามกฎ Dialectic อันมีเศรษฐกิจเป็นตัวการขัดแย้งและประนีประนอมสลับกันเป็นขั้น ๆ เรื่อยไป

นักปรัชญาบางคนในสหรัฐ ฯ เห็นว่าเรามัวเสียเวลากับทฤษฎีกันมากเกินไป บางทีก็หาประโยชน์อะไรไม่ได้ และที่สุดก็ลงเอยกันแน่นอนไม่ได้สักที ไม่รู้ว่าจะต้องรอไปอีกนานเท่าไรจึงลงเอยกันได้ อย่างกระนั้นเลยเรามาเลือกสนใจของที่ใช่ได้ประโยชน์เฉพาะหน้าดีกว่า อะไรจะจริงหรือไม่จริง เอาไว้ให้เวลาเป็นผู้ตัดสิน standing เวลาทำอะไร เห็นว่าจะ เป็นประโยชน์ในทางปฏิบัติ คือปฏิบัติตามแล้วเกิดผลดีเฉพาะหน้า เราควรรับไว้ เป็นความจริง เฉพาะการณ์เล่าเรียนให้รู้ เป็นลำเป็นสัน ประมวลเข้าเป็นกฎเป็นเกณฑ์เพื่อสะดวกในการ เข้าใจและจำเอาไปใช้ใน ชีวิต ระบบนี้จึงได้ชื่อว่า ปฏิบัตินิยม

(Pragmatism) นิยมกันมากในสหรัฐ ฯ และนักธุรกิจทั้งหลาย

มีกลุ่มวิทยาศาสตร์ เห็นความยิ่งใหญ่ของวิชาฟิสิกส์ เช่น สามารถสร้างระเบิดนิวเคลียร์ได้ แยกแยะว่าวิชาทุกอย่างควรมีพื้นฐานบนวิชาฟิสิกส์ คือทดสอบโคควยวิธีการของฟิสิกส์ อะไรไม่เข้าเกณฑ์นี้ถือเป็นโมฆะ อภิปรายทั้งหลายจึง เป็นโมฆะ ถ้านักปรัชญาอยากจะมีประโยชน์ก็จงฝึกกฎเกณฑ์การ คิดและหาวิธีทดสอบที่ดี ๆ ยิ่งขึ้นให้แก่วิทยาศาสตร์ คือยอมตัว เป็นผู้รับใช้วิทยาศาสตร์ เสียที ๆ นักคิดกลุ่มนี้ได้ชื่อว่า Neopantevism และ Neo-empiricism ช่วยผลักดันให้ภาษาศาสตร์ ก้าวหน้าขึ้น เป็นอันมาก

นักปรัชญาอื่น ๆ ไม่ยอมเห็นด้วย จึงค้นคว้าต่อไป มีกลุ่มหนึ่งชมว่ามนุษย์ เรานี้แปลกกว่าสิ่งอื่นทั้งหลายในโลก จะตั้งกฎเกณฑ์อะไรให้มนุษย์นี้รู้สึกจะยากเย็นที่สุด เพราะแต่ละคน ๆ เป็นหน่วยเฉพาะสามารถสร้าง

ตัวของตัวขึ้นมาได้เอง โดยเอาชนะกฎรวม ๆ ของธรรมชาติ มนุษย์แต่ละคนสร้างตัวขึ้นมาได้เอง โดยเอาชนะกฎรวม ๆ ของธรรมชาติ มนุษย์แต่ละคนสร้างตัวขึ้นด้วยการตัดสินใจของตนเองครั้งแล้วครั้งเล่า การตัดสินใจแต่ละครั้งทำให้เขาแยกตัวเองออกจากคนอื่นมากขึ้น ๆ ทุกทีและเป็นตัวของตัวเอง โดยเอกเทศมากขึ้น ๆ ทุกที การศึกษามนุษย์จึงยากที่จะศึกษารวม ๆ ให้เข้าใจองแท้ได้ จำต้องศึกษากรณีเฉพาะเป็นกรณี ๆ ไป พวกนี้ได้อธิบายว่า กลุ่มเอกลิสต์ เทนลิสต์ หรือลัทธิเรียกว่า

มีพวกที่ยังเสียค่ายของเก่า แต่เห็นว่าจำเป็นต้องดัดแปลงแก้ไขปรับปรุงให้ทันสมัยขึ้นมา เพราะปัจจุบันนี้เรามีการศึกษาขั้นพื้นฐานในทุกด้านถึงลึกถึงกว้าง ปรังชาวยุคเก่าแม้จะมีหลักการที่จริงจัง แต่ถ้าเครื่องประดับล้ำสมัย ก็จะถูกเป็นของโบราณไป จึงควรมีการเสริมส่วยกันใหม่ด้วย เครื่องประดับทันสมัย จึง เกิดมีระบบสิ่งขั้นต้นด้วย Neo มากมาย

นักปรัชญาสมัยปัจจุบัน ปัจจุบัน เนื้อหาปรัชญาแผ่ออกไปศาลจนเหลือความสามารถของคน ๆ เดียวจะสร้างระบบขึ้นได้ เพราะไม่ว่าประสพการณ์อะไร ความรู้อะไรที่คนควาหามาได้โดยอมจะเป็นปัญหาให้นักคิดคิดสูงขึ้นไปในระดับปรัชญาได้ทั้งนั้น นักปรัชญาปัจจุบันจึงมัก เป็นผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับอะไรสักอย่างและมีความรู้ปรัชญาเป็นพื้นฐาน ก็จะแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ออกในแง่ปรัชญา สมัยนี้ปรัชญาชนยอมมีความรู้ปรัชญาไม่มากนักน้อย จึง เห็นว่าปัญหาปรัชญาในปัจจุบันสอดแทรกอยู่ในสาขาวิชาต่าง ๆ ทั่วไป นักปรัชญาจริง ๆ ที่ไม่เชี่ยวชาญในวิชาการอื่นสาขาใดสาขาหนึ่ง มักจะกลายเป็นนักประวัติศาสตร์ปรัชญาไป โดยพยายามเก็บเต็มเอาความคิดในแง่ปรัชญาเท่าที่มีผู้แถลงไว้ มาเรียบเรียงให้ปะติดปะต่อกัน เป็นประวัติกลอนหลัง แต่พวกนี้ก็มีหวังจะไม่มีโอกาสสร้างสรรอะไรขึ้นเลย การกลั่นกรองความคิดของมนุษย์ออกมาให้เห็นสภาพจิตของมนุษย์ผู้คิด การตีความหมายประวัติความคิด การพบความสัมพันธ์ระหว่างความคิดกับสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ล้วนเป็นปัญหาสุดยอดของนักปรัชญาทั้งนั้น ถ้าปรัชญาไม่ได้อาศัยคนประเภทนี้แล้ว ปัญหาปรัชญาทั้งหลายคงปะปนกันยุ่งเหยิง สุกความสามารถที่ผู้สนใจใหม่ ๆ จะเอาเรียนให้เข้าถึงจิตารมณ์ของปรัชญาได้ ประวัติปรัชญาที่แท้จริง (ไม่ใช่พงศาวดารปรัชญา) น่าจะได้รับการยกย่องว่าเป็น "ปรัชญาแห่งปรัชญา" เพราะเข้าถึงชีวิตจิตใจของปรัชญา และนี่คือเกียรติของนักปรัชญา ที่มุ่งหน้าค้นคว้าเอาเรียน "ปรัชญาเพื่อปรัชญา" ๆ

ปัญหาเกี่ยวกับ “ตัวตน” ในปรัชญาของเพลโต

คำถามหรือปัญหาเกิดจากความสงสัย ความไม่เข้าใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ปัญหาปรัชญาเกี่ยวกับมนุษย์มีอยู่ว่า อะไรคือธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์ มนุษย์เป็นเพียงสิ่งที่ประกอบด้วยจิตและร่างกายเท่านั้น หรือว่ามนุษย์มีสิ่งหนึ่งที่เรียกกันว่า “วิญญาณ” (soul) หรือ “ตัวตน” (self)

ในบทความนี้ ผู้เขียนมีความมุ่งหมายที่จะตรวจสอบและวิจารณ์คำตอบของเพลโตเกี่ยวกับปัญหาของมนุษย์ บทความแบ่งออกเป็น ๒ ภาค ภาคแรกเป็นการวิจารณ์ความคิดของโสกราตีสที่ปรากฏอยู่ใน Apology ซึ่งถือกันว่าเป็นความคิดที่มีอิทธิพลต่อปรัชญาของเพลโต ภาคที่สอง ในขั้นแรกจะพูดถึงความคิดของเพลโตที่ต่อเนื่องมาจากโสกราตีส และต่อไปจะแสดงให้เห็นว่าความคิดของเพลโตเกี่ยวกับ “ตัวตน” ไม่ได้ขัดแย้งกันเองอย่างที่ท่านกวีวิจารณ์บางคนกล่าวหา

ความคิดของโสกราตีสเกี่ยวกับ “ตัวตน”

ความคิดของโสกราตีสเกี่ยวกับ “ตัวตน” อาจสรุปได้จากคำพูดที่เขาอธิบายเกี่ยวกับหน้าที่ของเขา : “ข้าพเจ้าไม่ได้ทำอะไรนอกจากกระตุ้นเตือนให้พวกท่านทั้งหนุ่มและแก่ไม่ให้สนใจในรูปร่างหน้าตาหรือข้าวของเงินทองมากเท่ากับ ‘ตัวตน’ ของท่านเอง และทำให้ตัวตนนั้นดีที่สุดในที่จะทำได้”*

ในปัจจุบันนี้ คำว่า “ตัวตน” หรือ “วิญญาณ” เป็นคำที่เราคุ้นเคยกันแล้ว และความคิดที่ว่า “ตัวตน” เป็นสิ่งที่มีความมากกว่าร่างกายมาก และเป็นสิ่งควรทะนุถนอมนั้น เป็นความคิดสามัญ แต่ว่าในประวัติของความคิดทางตะวันตกนี้เป็นความคิดที่ใหม่มากในสมัยโสกราตีส ดังนั้นปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือว่าโสกราตีสใช้คำว่า “ตัวตน” ซึ่งเป็นคำที่ถกเถียงกันมากสมัยนี้ ในความหมายใด? ทำไมเราจึงถือว่า คำว่า “ตัวตน” ที่โสกราตีสใช้เป็นความคิดที่ใหม่มากในสมัยนั้น?

ถ้าจะกล่าวในเชิงประวัติของคำนี้ จะเห็นว่าสมัยก่อนโสกราตีส คำว่า “ตัวตน” มีความหมายมากมาย แต่ไม่เคยหมายความรวมถึง “ตัวของเรา” ตัวอย่างเช่น ในสมัยโฮเมอร์ “ตัวของเรา” หมายถึงร่างกายเท่านั้น และ “ตัวตน” หมายถึงเงาของร่างกาย พวกออร์ฟิคส์** ถือว่า “ตัวตน” เป็นเทพเจ้าซึ่งตกลงมาจากสวรรค์ ชั่งอยู่ในร่างกายมนุษย์ แม้ว่าพวกออร์ฟิคส์จะให้ความสำคัญแก่ “ตัวตน” มากกว่าโฮเมอร์ แต่ “ตัวตน” ก็ยังไม่ใช่ว่าเรา

* Apology Trans. Benjamin Jowett

** Orphics เป็นพวกที่บูชาเทพเจ้า Orpheus

เรียกว่า “ตัวของเรา” มาถึงสมัยพวกไพทาโกรเรียน* พวกนี้เชื่อมโยงคำว่า “ตัวตน” กับ “ตัวของเรา” เข้าด้วยกัน แต่ว่า “ตัวตน” หรือ “ตัวของเรา” ในทัศนะของพวกนี้เป็นสิ่ง ลึกลับหรือเป็น “คนแปลกหน้า” ที่มาสร้างกายเพียงชั่วคราว ไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับ บุคลิกลักษณะของคนเลย

แต่สำหรับโสกราตีส “ตัวตน” หมายถึง สิ่งที่ไม่เห็น ได้แก่ ปัญญา หรือ “วิญญาณ” และจิตสำนึกผิดชอบ ซึ่งโสกราตีสถือว่าเป็น “ตัวของเรา” ที่แท้จริง ดังนั้น “ตัวตน” ในปรัชญาของโสกราตีส จึงไม่เป็น “คนแปลกหน้า” หรือเป็น “ฉายา” ของ ร่างกาย และเพราะเหตุนี้ “ตัวตน” จึงสามารถพัฒนาให้ถึงขั้นสูงสุด มีความรู้ผิดชอบชัดดี จึงเห็นได้ว่า โสกราตีสให้ความหมายใหม่แก่คำว่า “ตัวตน”

เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่าความคิดเช่นนั้นของโสกราตีส เกี่ยวกับ “ตัวตน” มีอิทธิพล มากต่อความคิดทางตะวันตก หลังจากสมัยโสกราตีสแล้ว คนทางซีกโลกตะวันตกถือว่า “ตัวตน” หรือ “ตัวที่แท้จริง” ของมนุษย์ คือปัญญาของคน ไม่ใช่ร่างกาย และเชื่อว่า มนุษย์มีหน้าที่สำคัญที่จะต้องพัฒนาปัญญาของตนเอง การที่เราเห็นว่าความคิดดังกล่าวมานี้ เป็นความคิดที่ธรรมดาสามัญเสียเหลือเกิน ก็เพราะว่าเราเกิดมาในสิ่งแวดล้อมที่ความคิด ของโสกราตีสมีอิทธิพลครอบคลุมอยู่แล้ว

เราเข้าใจแล้วว่าในทัศนะของโสกราตีส “ตัวตน” หมายถึงอะไร ต่อไปนี้เราจะ พิจารณาดูปรัชญาของโสกราตีสให้ละเอียดยิ่งขึ้น ปัญหาที่น่าจะพิจารณาก็คือทำไมโสกราตีส จึงกระหึ้นชาวอะเชนส์ให้เอาใจใส่กับ “ตัวตน” ของตนเอง? ในหนังสือ Apology โสกราตีส ซ้ำให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ใครก็ตามที่ต้องการจะเอาใจใส่กับตัวเอง จะต้องรู้เสียก่อนว่า ตัวเองคืออะไร โดยเหตุที่ในขณะที่ชาวอะเชนส์ไม่รู้ตัวเองคืออะไร จึงหลงใหลในการ แสวงหาเกียรติยศ ชื่อเสียง ทรัพย์สินเงินทอง เพราะคิดว่าสิ่งเหล่านี้คือ “ตัวตน” ของตัว แทนที่จะใช้เวลาที่มีอยู่พัฒนาปัญญาให้สูงขึ้น โสกราตีสชี้ให้เห็นว่า เราไม่อาจจะกล่าวได้ ว่า เราเอาใจใส่กับ “ตัวตน” ของเราดีแล้ว ถ้าเราเพียงแต่มุ่งหาทรัพย์สินเงินทอง ชื่อเสียง เกียรติยศเท่านั้น เพราะว่าตัวที่แท้จริงของเรา คือ ปัญญา และสิ่งที่ปัญญาต้องการก็คือ ความรู้ ดังนั้นการเอาใจใส่ตัวเองที่แท้จริงก็คือ การแสวงหาความรู้ และการใช้เหตุผลใน การดำเนินชีวิต ชีวิตที่ใช้เหตุผลไม่จำเป็นต้องเป็นชีวิตของศาสตราจารย์มหาวิทยาลัย นัก วิทยาศาสตร์ หรือนักปราชญ์แขนงต่าง ๆ แต่เป็นชีวิตของคนทุกอาชีพที่ใช้เหตุผลเป็นหลัก ดำเนินชีวิต เช่น มีการตรวจสอบตนเองเสมอ ไม่เป็นทาสของนิสัยหรืออารมณ์ความรู้สึก

โสกราตีสเชื่อว่า “ตัวตน” หรือ “ตัวเราที่แท้จริง” นั่นก็คือ “เหตุผล” ของเรา นั่นเอง ดังนั้น การเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่คนหนุ่มสมัยนี้เรียกร้องกันมาก ก็คือ

* Pythagorean เป็นกลุ่มของนักคิดที่มี Pythagoras เป็นผู้นำ

การเป็นคนฟัง “เหตุผล” ที่ตนมีอยู่ ไม่ใช่การทำอะไรตามความรู้สึก ด้วยเหตุนี้คนที่ปัญญา
 ยังไม่เจริญพอ หรือคนที่เหตุผลต่ำจึงสามารถเป็นตัวของตัวเองได้น้อย โสกราตีสมีความ
 เชื่อมมั่นในปัญญาหรือเหตุผลของมนุษย์มากจนเชื่อว่า คนที่มีปัญญาสูงจะไม่ทำความชั่วเลย
 ความคิดเช่นนั้นของ โสกราตีสจะเป็นความจริงหรือไม่ ไม่เป็นสิ่งสำคัญ สิ่งสำคัญก็คือ
 โสกราตีสมีความเชื่อมั่นในตัวมนุษย์มากกว่านักปรัชญาคนอื่นในสมัยเดียวกัน เช่น พวก
 โสเฟิสต์* ที่เชื่อว่าความคิดเกี่ยวกับความดีชั่วของมนุษย์ขึ้นอยู่กับอำนาจของสิ่งแวดล้อม
 เป็นต้นว่า ขนบธรรมเนียมประเพณี และมติมหาชน โสกราตีสชี้ให้เราเห็นว่า แม้ว่ามนุษย์
 จะต้องอาศัยสังคมในการดำเนินชีวิต แต่ว่ามนุษย์ก็สามารถจะพึ่งตนได้ในเรื่องเกี่ยวกับการ
 แยกความดี ความชั่ว เพราะมนุษย์มี “เหตุผล” ของตน มนุษย์แต่ละคนจึงเป็นผู้รับผิดชอบ
 เต็มที่ต่อการพัฒนาตัวเอง ไม่ใช่โยนความรับผิดชอบไปให้สังคม ดังนั้น มนุษย์จึงควร
 ตรวจสอบคำสอนทั้งหลายเกี่ยวกับความดีที่สังคมมีอยู่อย่างระมัดระวัง และทำในสิ่งที่
 “เหตุผล” ของตนเห็นว่าดี โนกรีที่ที่มีความขัดแย้งระหว่างมาตรฐานความดีของสังคมกับ
 สิ่งที่ดีกว่าที่ตนยึดถืออยู่

ทฤษฎีของเพลโตเกี่ยวกับ “ตัวตน”

ถ้ากล่าวที่ว่าเพลโตเป็นผู้นิยมชมชอบ โสกราตีสอย่างใหญ่หลวงนั้น ไม่มีผู้ใดสงสัย
 ทฤษฎีเกี่ยวกับ “ตัวตน” ของเพลโต คงจะวิวัฒนาการมาจากความคิดของโสกราตีส เพราะ
 ว่า เมื่อเราพิจารณาทฤษฎีของเพลโต เราพบความคิดพื้นฐานของโสกราตีสหลายความคิด
 เช่นการเชื่อมโยง “ตัวตน” เข้ากับ ปัญญา และจิตสำนึกที่ชั่ว การเอาใจใส่พัฒนาปัญญา
 ให้เจริญด้วยการแสวงหาความรู้และการตรวจสอบตัวเองสม่ำเสมอ

ในทัศนะของเพลโต “ตัวตน” ที่เราควรเอาใจใส่ คือ ปัญญา ซึ่งเพลโตถือว่าเป็น
 สิ่งที่แยกมนุษย์ออกจากสัตว์ มนุษย์แตกต่างจากสัตว์เพราะมนุษย์เท่านั้นที่มีปัญญาและจิต
 สำนึกที่ชั่ว เพลโตขยายความคิดของโสกราตีสเกี่ยวกับ “ตัวตน” ด้วยการยึดถือตามแบบ
 พวกไพทาโกรเรียนว่า “ตัวตน” และร่างกายเป็นคนละสิ่ง ร่างกายเป็นสิ่งที่ไม่คงทนถาวร
 อยู่ในโลกของความเปลี่ยนแปลง แต่ “ตัวตน” เป็นสิ่งที่แน่นอนอมตะสามารถหยั่งรู้สภาพที่แท้
 จริงของโลก ด้วยเหตุนี้เองเพลโตจึงเน้นให้เราเอาใจใส่ต่อ “ตัวตน” ให้มากกว่าร่างกาย ให้
 พยายามทำให้ “ตัวตน” เป็นอิสระจากร่างกายให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ด้วยการอุทิศชีวิต
 เพื่อแสวงหาความรู้ ร่างกายประกอบด้วยอายตนะทั้งหลาย และอารมณ์ต่างๆ ซึ่งได้รับการ
 กระตุ้นจากสิ่งแวดล้อมโดยง่าย มักจะกีดกันปัญญา ให้แสวงหาความรู้ได้ไม่เต็มเม็ดเต็ม
 หนว่ย

* Sophists เป็นพวกครูที่อ้างว่าตัวเองเป็นผู้รอบรู้ รับจ้างสอน สราง “ความฉลาด” ให้แก่คน

การที่เพลโตแบ่งมนุษย์ออกเป็น ๒ ส่วนเช่นนี้ ทำให้เกิดปัญหาขึ้นมาสองปัญหาคือ ทำไม “ตัวตน” จึงมาสิงอยู่ในร่างกายได้ในเมื่อเป็นของสองอย่างที่แตกต่างกัน? ร่างกายซึ่งมีลักษณะตรงข้ามกับ “ตัวตน” หรือ “วิญญาณ” สามารถจะเข้ามาครอบงำกิจกรรมของวิญญาณ (การแสวงหาความรู้) ได้อย่างไร?

เป็นการยากที่จะตอบคำถามข้อแรก เพราะว่าเพลโตไม่ได้ให้คำอธิบายว่า ทำไม “ตัวตน” ซึ่งเป็นสิ่งประเสริฐสุดจึงต้องมาสิงอยู่ในร่างกายด้วย ใน Phaedrus เพลโตเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของ “ตัวตน” ในทำนองเทพนิยาย เรื่องที่เล่าชี้ให้เห็นแต่เพียงว่ามนุษย์มีอะไรบางอย่างในตัว คือ “ตัวตน” หรือปัญญา ซึ่งไม่น่าจะเกิดติดตัวมนุษย์มา เพราะว่าปัญญาต้องมาสิงอยู่ในร่างกายซึ่งมีค่าน้อยกว่า แต่ Phaedrus ไม่ได้ให้คำอธิบายหรือตอบคำถามที่เราต้องการ ใน Timaeus เพลโตดูเหมือนจะเชื่อว่า ภาวะที่ “ตัวตน” มาอยู่ในร่างกายนั้นเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นเอง การที่เพลโตยึดถือเช่นนี้ก็น่าได้รับความเห็นใจจากเรา ปัญหานี้เป็นปัญหาที่นอกเหนือไปจากความสามารถของ “เหตุผล” ปัญหาที่เกี่ยวกับต้นกำเนิดของมนุษย์เป็นปัญหาที่เรายังหาคำตอบที่พอใจไม่ได้ ทฤษฎีวิวัฒนาการของดาร์วินเป็นเพียงสมมติฐานหนึ่งเท่านั้น อาจจะไม่ตรงกับความจริงก็ได้ การที่เราจะยกย่องทฤษฎีของดาร์วินก็เพราะเป็นทฤษฎีที่อธิบายต้นกำเนิดของมนุษย์ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ไม่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนา

สำหรับปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง “ตัวตน” กับร่างกายนั้น เพลโตอธิบายไว้อย่างชัดเจนใน Republic เพลโตกล่าวว่า โดยเหตุที่ร่างกายเป็นอุปสรรคกีดขวางกิจกรรมของ “ปัญญา” ซึ่งเป็นตัวของเราที่แท้จริง ดังนั้นเราจึงควรปลดปล่อย “ปัญญา” ให้พ้นจากร่างกาย “ปัญญา” จะหลุดพ้นจากร่างกายได้ก็ต่อเมื่อเราตาย แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าเพลโตแนะนำว่าการฆ่าตัวตายเป็นสิ่งที่ดี เพลโตไม่ได้มีอคติต่อชีวิต เพียงแต่เชื่อว่าชีวิตที่ควรดำรงอยู่นั้น คือชีวิตของการใช้ปัญญา ค่าของชีวิตไม่ได้อยู่ที่ความยาวนานของชีวิต แต่อยู่ที่คุณภาพของชีวิต ความตายจะมีค่ามากกว่าชีวิตก็ต่อเมื่อการดำรงชีวิตอยู่ต่อไปของเรานั้น จะทำให้เราต่ำช้าลงไปเรื่อย ๆ ในด้านคุณธรรม ไม่มีโอกาสพัฒนาปัญญาให้ดีขึ้น เพลโตดูเหมือนจะเชื่อว่าวิธีหนึ่งที่จะช่วยให้ “ปัญญา” หลุดพ้นจากร่างกายชั่วขณะ คือการหัดใช้ความคิดในแนวปรัชญา แต่ว่าผู้ที่ศึกษาปรัชญาตะวันออกตระหนักว่ามีอีกวิธีหนึ่งคือวิปัสสนา (meditation) ในการนั่งวิปัสสนา “ตัวตน” หรือ “ปัญญา” แยกตัวเองออกจากร่างกาย และพบความสุขซึ่งเหนือความสุขใดทั้งสิ้น ในขณะที่นั่งวิปัสสนาหลุดพ้นจากโลกของความเปลี่ยนแปลง พ้นจากการตีค่าคนโดยสังคมซึ่งจัดระดับของคนไว้ราวกับว่าเป็นสินค้าวางขายตามหน้าร้านตามราคาตลาด

เราอาจกล่าวได้ว่า แม้ว่าวิธีการคิดแบบปรัชญาที่เพลโตเสนอแนะจะแตกต่างกับวิธีวิบัติสนาของทางตะวันออก แต่ทั้งสองวิธีก็มีเป้าหมายเหมือนกัน คือ ต้องการให้ “ปัญญา” หลุดพ้นจากโลกของการเปลี่ยนแปลง เพื่อว่า “ปัญญา” จะได้เข้าใจสภาพที่แท้จริง ซึ่งทั้งเพลโตและทางปรัชญาตะวันออกถือว่าซ่อนเร้นอยู่ภายใต้สภาพปรากฏ

ที่กล่าวมาข้างบนนี้ เป็นลักษณะสำคัญของทฤษฎีของเพลโตเกี่ยวกับ “ตัวตน” เพลโตถือว่า “ตัวตน” คือปัญญาซึ่งเป็นสิ่งตรงข้ามกับร่างกาย

ถ้าหากว่านี่คือข้อเสนอข้อเดียวของเพลโต ปัญหาเกี่ยวกับ “ตัวตน” ในปรัชญาของเพลโตก็คงจะไม่มีผู้ถกเถียงกัน ปัญหาเกิดขึ้นเพราะใน Republic, Phaedrus และ Timaeus เพลโตพูดถึงเกี่ยวกับส่วนทั้งสามของ “ตัวตน” นี้เป็นสิ่งตรงข้ามกับข้อเสนอ ซึ่งเราเพิ่งพิจารณาที่ว่า “ตัวตน” เท่ากับปัญญาอย่างเดียว ทำให้เกิดปัญหาขึ้นมาว่า ทฤษฎีเกี่ยวกับ “ตัวตน” ของเพลโตมีข้อขัดแย้งกันเองหรือไม่ เราจะกล่าวได้ใหม่ว่า ทฤษฎีของเพลโตขัดแย้งกันเอง หรือว่าเราจะยอมรับว่าการขัดแย้งนั้น เป็นเพียงลักษณะภายนอกอันผิวเผินเท่านั้น

ในการที่จะหาคำตอบของคำถามทั้งสองข้อนี้ แรกทีเดียวเราควรพิจารณาเหตุผลที่เพลโตเมื่อเขาพูดถึงเกี่ยวกับส่วนทั้งสามของ “ตัวตน” ต่อจากนั้น เราก็จะพิจารณาว่าทฤษฎีเกี่ยวกับ “ตัวตน” ของเพลโตขัดแย้งกันเองหรือไม่

ส่วนทั้งสามที่เพลโตพูดถึง คือ “เหตุผล” (the rational) “ใจ” (the spirited) และ อารมณ์ความรู้สึก (the appetitive) ทั้งสามส่วนนี้เพลโตถือว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนมีอยู่ ตัวอย่างเช่น เรามักจะพบว่า มีข้อขัดแย้งในตัวเราน้อยๆ เช่น ชายคนหนึ่งใจหนึ่งอยากจะดื่มสุรา แต่อีกใจหนึ่งหักห้ามไว้ ความต้องการที่จะดื่มนี้เพลโตถือว่ามาจาก “ตัวตน” ส่วนที่สาม ส่วนแรงที่หักห้ามไว้มาจาก “ตัวตน” ส่วนที่หนึ่ง ถ้าหากชายคนนั้นดื่มสุราในที่สุดเขาก็จะรู้สึกเสียใจในการกระทำนั้น ความรู้สึกเสียใจเช่นนี้มาจาก “ตัวตน” ส่วนที่สอง ซึ่งเป็นแรงสนับสนุนส่วนแรกในการต่อสู้กับส่วนที่สาม เมื่อเราตรวจสอบตัวเองแล้ว เราจะเห็นด้วยกับความคิดของเพลโต เราไม่ทราบแน่นอนว่าเพลโตได้ความคิดเช่นนี้มาจากประสบการณ์ของเขาเอง หรือมาจากนักปรัชญาก่อนเขา เช่น Protagoras Protagoras แบ่งมนุษย์ออกเป็น ๓ ภาค เหมือนที่เพลโตแบ่ง แต่เรียกชื่อต่างกัน ในบทความนี้ ผู้เขียนไม่มีความตั้งใจที่จะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเพลโตและ Protagoras สิ่งสำคัญที่ผู้เขียนอยากจะชี้ให้เห็นก็คือว่า การที่เพลโตแบ่ง “ตัวตน” เป็นสามส่วนนั้น เป็นการแสดงความคิดที่ไปไกลกว่าความคิดของโสกราตีส ปัญหาที่ผู้เขียนต้องการพิจารณาในขณะนี้คือ ปัญหาเกี่ยวกับเอกภาพของตัวตน ถ้าหากว่า “ตัวตน” แบ่งออกเป็นสามส่วนดังที่เพลโต

เสนอมา เอกภาพของ “ตัวตน” จะมีอยู่ได้อย่างไร? หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ทั้งสามส่วนของมนุษย์รวมเข้าด้วยกันได้อย่างไร?

เราอาจจะตอบได้ว่า เอกภาพของ “ตัวตน” ไม่เป็นปัญหา เพราะแม้ว่าเพลโตจะแบ่ง “ตัวตน” ออกเป็นสามส่วน แต่เขายังยืนยันว่า “ตัวตน” ที่แท้จริงนั้น คือ “ปัญญา” หรือ “เหตุผล” อีกสองส่วนนั้นเป็นเพียงวิถีที่เหตุผลใช้เมื่อไปสัมพันธ์กับร่างกาย หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า “ตัวตน” มีเอกภาพ คือ “ปัญญา” “ใจ” และ “อารมณ์ความรู้สึก” ไม่ได้เป็นส่วนต่างหากจากปัญญา แต่เป็นความสามารถของ “ปัญญา” ในการกระทำ เช่น ความรู้สึก (เช่น เสียใจ โกรธใจ ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ผู้ที่ขาดปัญญาไม่สามารถจะมีได้) และความสามารถที่จะมีความต้องการ

คำอธิบายดังกล่าวนี้ดูเหมือนจะแสดงให้เห็นว่าทฤษฎีเกี่ยวกับ “ตัวตน” ของเพลโตไม่ขัดแย้งกันเอง ปัญหาอยู่ที่ว่า คำอธิบายนี้เป็นสิ่งที่เพลโตต้องการหรือเปล่า ใน Phaedrus เพลโตแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า “ตัวตน” มีสามส่วน โดยยกอุทาหรณ์ว่า “ตัวตน” เปรียบเหมือนเทพเจ้า (ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีร่างกาย) ซึ่งมีลักษณะเหมือนรถม้าเทียมคู่ ที่แสดงให้เห็นว่าเพลโตแยก “ตัวตน” ออกเป็นสามส่วน โดยไม่คำนึงว่าส่วนที่สองและส่วนที่สามเป็นเพียงวิถีของส่วนแรกที่เกิดขึ้นเมื่อมีความสัมพันธ์กับร่างกาย เพราะในข้อเปรียบเทียบของเพลโตเองบ่งว่า เทพเจ้าเป็นดวงปัญญาหรือเหตุผลซึ่งเป็นรูป นอกจากนี้ใน Republic และ Timeus เพลโตยังกล่าวอย่างชัดเจนว่า “ตัวตน” ประกอบด้วยส่วนต่างๆ หลายส่วน

เมื่อเป็นเช่นนี้เราจะต้องอธิบายทฤษฎีเกี่ยวกับ “ตัวตน” ของเพลโตในแนวใหม่ ใน Republic “ตัวตน” ไม่ใช่เป็นนามธรรมอย่างที่เพลโตเชื่อถือใน Phaedo งานชิ้นแรก “ตัวตน” ใน Republic มีความปรารถนาและความรู้สึกเป็นส่วนสำคัญ ความคิดเช่นนั้นเข้ากันได้กับความคิดของเขาใน Symposium ซึ่งเพลโตถือว่า “ตัวตน” อยู่กึ่งกลางระหว่างโลกของความเปลี่ยนแปลงและโลกของความรู้ ในแนวความคิดนี้ “ตัวตน” จึงประกอบด้วยลักษณะของโลกสองโลก กล่าวคือมีปัญญาและส่วนที่ตรงข้ามกับปัญญา ซึ่งแบ่งออกเป็นสองส่วนย่อย คือ ส่วนที่เรียกว่า “ใจ” (the spirited) และส่วนที่เรียกว่า “อารมณ์ความรู้สึก” (the appetitive) ซึ่งขัดแย้งปัญญา ดังนั้น เราจึงสรุปได้ว่า “ตัวตน” ในทัศนะของเพลโต ประกอบด้วยสามส่วนที่ต่างกัน นี้แสดงว่าเพลโตต้องเปลี่ยนความคิดเรื่อง “ตัวตน” ที่เขายึดถือแต่ต้นว่าเป็นปัญญา โดยการเพิ่มอีกสองส่วนเข้าไป ดังนั้น คนแต่ละคนจึงประกอบด้วย “ตัวตน” สามประเภท และอาจที่จะเลือกให้ “ตัวตน” ประเภทไหนปกครองตนได้ ถ้าหากเขาเลือกปัญญา เขาก็จะมีชีวิตแบบที่โสกราตีสยกย่อง คือ ชีวิตของการตรวจสอบ

ตัวเอง ถ้าเลือก “ใจ” เขาก็จะเป็นคนที่รักเกียรติยศ ชื่อเสียง (ในความหมายสามัญ) และถ้าเลือกปฏิบัติตามอารมณ์ความรู้สึก ชีวิตของเขาที่เพื่อแสวงหาความสำเร็จเพียงอย่างเดียว การที่เพลโตถือว่าอารมณ์ความรู้สึกเป็น “ตัวตน” ประเภทหนึ่ง แสดงให้เห็นความสามารถของเพลโตในการเข้าใจธรรมชาติมนุษย์ ในขณะที่โสกราตีสให้ความสำคัญแก่ปัญญาอย่างเดียว เพลโตชี้ให้เห็นว่าอารมณ์ความรู้สึกก็เป็นส่วนที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์เหมือนกัน เขากล่าวว่า อารมณ์มีความสามารถมากที่จะกีดกันกิจกรรมของ “ปัญญา” ไม่ให้ทำสิ่งที่ได้ ใน Phaedrus เพลโตวาดภาพอารมณ์เหมือนกับม้าสีดำที่ดุดอง ขัดขืนไม่ยอมทำตามคำสั่งของคนขี่ ภาพนี้ทำให้เรานึกถึงความคิดของ Freud เกี่ยวกับ ID* แม้ว่าในคนที่ปัญญาสูง อารมณ์ความรู้สึกก็หาโอกาสแสดงตัวออกมาได้ในเวลาที่เขาหลับหรือล้มตัว ดังนั้น เราไม่ประหลาดใจที่เห็น “ปัญญาชน” หลายนคนโมโหจนเฉียวได้ง่ายเมื่อได้รับการกระตุ้นจากสิ่งภายนอก

จากข้างบนนี้จะเห็นได้ว่า ความคิดของเพลโตเกี่ยวกับสามส่วนของ “ตัวตน” ไม่ใช่ความคิดเหลวไหล ปัญหามีอยู่ว่าทั้งสามนี้จะรวมกันเข้าเป็นเอกภาพได้อย่างไร? ส่วนไหนของ “ตัวตน” ที่เพลโตถือว่าเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดและเป็นอมตะ?

ไม่มีปัญหาเลยแม้ว่าเพลโตจะยอมรับความสำคัญของอารมณ์ แต่เขาก็ยังยึดถือความคิดเดิมของเขาว่า สิ่งที่สำคัญที่สุดในตัวมนุษย์ก็คือ ปัญญา ซึ่งเพลโตถือว่าเป็น “ตัวตน” ที่แท้จริงของเรา ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่า “ตัวตน” ที่เป็น “ปัญญา” ของเพลโตมีส่วนคล้ายคลึงกับ Ego ของ Freud ซึ่ง Freud ถือว่าเป็น “ตัวตน” ที่แท้จริงของมนุษย์ Freud แตกต่างจากเพลโตในข้อที่ว่า Freud เห็นอันตรายในการที่จะทำลายอารมณ์ (Id) แนะนำให้ตัวเรา (Ego) สนองความต้องการของอารมณ์บ้าง ดังนั้น Ego หรือ “เหตุผล” ของ Freud จึงเป็นเพียงผู้พิจารณาว่า ควรจำกัดหรือสนองความต้องการของอารมณ์ แต่เพลโตมีความเชื่อมั่นในปัญญามากกว่า Freud ด้วยเหตุนี้ปัญญาในทัศนะของเพลโตจึงมีความสามารถมาก คือสามารถที่จะเปลี่ยนลักษณะของอารมณ์จากไม่ดีให้เป็นสิ่งที่สามารถควบคุมของปัญญา

เอกภาพของ “ตัวตน” เป็นเอกภาพภายในตัวมนุษย์ เป็นเอกภาพที่เกิดจากการทำตามหน้าที่ของแต่ละส่วน อะไรคือหน้าที่ของ “ตัวตน” ทั้งสามส่วน? ในทัศนะของเพลโต “ปัญญา” มีหน้าที่ควบคุม “ใจ” และ “อารมณ์” ให้ทำตามปัญญา เมื่อคุมได้ มนุษย์ก็มีเอกภาพในตัวเอง เพลโตไม่ได้ต้องการให้เราทำลายอารมณ์ให้สิ้นหายไป เพียงแต่ขอร้องให้ควบคุมอารมณ์ไว้ไม่ให้กีดกันการพัฒนาปัญญาของเรา ที่ต้องควบคุมก็เพราะอารมณ์มีลักษณะบอด คือ ไม่มีจุดมุ่งหมาย ลึกแต่ว่า “อยาก” อย่างเดียว ไม่รู้ว่าจะ

* Sidmund Freud. The Id and the Ego.

“อยาก” ไปทำไม และอะไรจะเกิดขึ้นหากสนอง “ความอยาก” นั้น นอกจากนั้น อารมณ์ยังมีลักษณะหนึ่ง คือ ไม่มีความสิ้นสุด ไม่มีความอึดตัว และมีจำนวนมากมายต่างก็แย่งกันให้เราสนองความต้องการ ซึ่งเราไม่สามารถจะทำได้ เนื่องจากอารมณ์มีอำนาจมากและเรียกร้องให้เราสนองความต้องการอยู่เสมอ ดังนั้น เอกภาพของ “ตัวตน” ของเราจะมิได้ก็ด้วยการต่อสู้ที่ปัญญาเป็นผู้ชนะ

อาจจะมีปัญหาว่า เอกภาพที่เกิดจากการทำตามหน้าที่ของแต่ละส่วนของ “ตัวตน” เป็นเอกภาพที่แท้จริงของ “ตัวตน” หรือไม่ เอกภาพที่แท้จริงน่าจะเป็นเอกภาพที่ทุกส่วนของ “ตัวตน” รวมเข้าเป็นส่วนเดียวกัน โดยมีสมบัติ (common quality) อย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน

เพลโตตระหนักถึงปัญหาข้อนี้ใน Symposium เราพบความคิดของเพลโตเกี่ยวกับความรัก (Eros) ซึ่งมีลักษณะไม่อยู่กับที่ (dialectic) สามารถจะเปลี่ยนจากสภาพต่ำไปสู่สภาพสูง หรือในทางกลับกันได้ เพลโตเปรียบเทียบความรักว่า เป็นธารน้ำที่ไหลผ่านส่วนทั้งสามของ “ตัวตน” ในส่วนอารมณ์ ความรักแสดงออกในรูปความพอใจในรูปกาย ในส่วน “ใจ” แสดงออกด้วยความติดใจหลงใหลในเกียรติยศชื่อเสียง ในส่วน “ปัญญา” แสดงออกในการกระหายความรู้และการพัฒนาปัญญา ปัญญาในที่นี้ไม่เป็นเพียงนามธรรมดังที่เขากล่าวไว้ใน Phaedo แต่มีส่วนที่เป็นอารมณ์ปนอยู่ด้วย ดังนั้น การรวม “ตัวตน” ทั้งสามส่วนเข้าด้วยกันจึงไม่ใช่การรวมภายนอก แต่เป็นการรวมภายใน เพราะว่าความรักเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของทั้งสามส่วน เพลโตชี้ให้เห็นว่าความรักเป็นพลังที่เป็นกลาง อาจจะเป็นของต่ำซ้ำได้ถ้าปล่อยให้อารมณ์เป็นผู้นำ และอาจจะสูงส่งถ้านำด้วยปัญญา เอกภาพของตัวตนจะมีได้เมื่อความรักมุ่งไปสู่ขั้นที่สูงที่สุดของมัน คือ การเปลี่ยนจากความปรารถนาขึ้นหยาบไปสู่ความปรารถนาอันละเอียดอ่อน คือปรารถนาในความรู้

เราจึงสรุปได้ว่า เราอาจจะตีความทฤษฎีเกี่ยวกับ “ตัวตน” ของเพลโตได้สองอย่างประการแรก เราอาจจะตีความดังที่ชี้ให้เห็นแล้วว่า ทั้งสองส่วนล่างเป็นวิถีการแสดงออกของส่วนที่หนึ่ง หรือเราอาจจะตีความว่าทั้งสามส่วน แตกต่างกันมาก แต่มีสมบัติร่วมกัน ถ้าเรายอมรับการตีความประการหลัง เราจะต้องถือว่าความคิดเกี่ยวกับ “ตัวตน” ของเพลโตในวัยปลาย (ที่แสดงใน Republic และ Timaeus) แตกต่างจากความคิดในระยะแรกที่แสดงใน Phaedo และเราอาจกล่าวได้ว่าปรัชญาของเพลโต มีวิวัฒนาการไปตามประสบการณ์ทางปัญญาของเขาเหมือนกับต้นไม้มันโตขึ้น

นี่จะหมายความทฤษฎีเกี่ยวกับ “ตัวตน” ของเพลโตขัดแย้งกันเองหรือ? ไม่มี การขัดแย้งในข้อที่ว่า เพลโตไม่เคยเปลี่ยนความคิดเลยว่า “ตัวตน” ที่แท้จริงของเราคือ

ว่าตายเกิดมาเพื่อที่จะอธิบายว่า เอกภาพที่สมบูรณ์ที่สุดของ “ตัวตน” จะมีได้ก็ต่อเมื่อ “ตัวตน” ได้ผ่านการเกิดมาหลายครั้งแล้วในรูปร่างต่างๆกัน เมื่อเราสามารถที่จะหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดอย่างเด็ดขาดแล้ว ด้วยการฝึกฝนตามวิธีปรัชญา เราก็สามารถที่จะมีเอกภาพที่สมบูรณ์ที่แท้จริงได้ คือ มีดวงปัญญาที่บริสุทธิ์ ไม่มีอีกสองส่วนติดมาด้วย

เราจะเห็นด้วยกับความคิดเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิดหรือไม่ ไม่เป็นเรื่องสำคัญ เพราะว่าอย่างน้อยความคิดเช่นนี้ช่วยให้เราเห็นว่าทฤษฎี “ตัวตน” ของเพลโต ไม่ขัดแย้งกันเองเลย ผู้เขียนคิดว่า ทฤษฎีนี้เป็นมรดกอันยิ่งใหญ่ที่เพลโตให้ไว้แก่ปรัชญาตะวันตก และแก่ผู้ศึกษา ไม่ว่าเราจะมีทัศนะอย่างไรเกี่ยวกับทฤษฎีของเพลโต เราก็ต้องยอมรับว่าความคิดของเพลโตช่วยให้เราดูตัวเราเองในแง่ใหม่ กระตุ้นเตือนให้เราสนใจในตัวเองมากขึ้น ความสนใจศึกษาเกี่ยวกับสภาพของตัวเองนี้ เป็นสิ่งที่ในปัจจุบันนี้แหละ เรามักจะได้ยินคนหนุ่มสาวเรียกร้องความเป็นตัวของตัวเอง แต่ก็อดจงใจไม่ได้ว่า มีสักกี่คนที่รู้ว่า “ตัวเอง” นั้น คืออะไร การเป็นตัวของตัวเองหมายความว่าอะไร

พินิจ รัตนกุล

หนังสืออ่านประกอบ

กิริติ บุญเจือ ปรัชญาเบื้องต้นและตรรกวิทยาเบื้องต้น สำนักพิมพ์กรุงเทพวิทยาการพิมพ์, ๒๕๑๖

จำนงค์ ทองประเสริฐ ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๙

จำนงค์ ทองประเสริฐ ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๑

นวม คุณศุภวโน, พระมหา ปรัชญาสังเคราะห์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕

ปรีดี ทนเมยงค์ ปรัชญาคืออะไร อรุณาการพิมพ์, ๒๕๑๓

สมิทธิ บุราวาศ วิชาปรัชญา แพร่วิทยา, ๒๕๕๗

สุลักษณ์ กีวรักษ์ โสกราตีส สังคมศาสตร์ปริทัศน์, ๒๕๐๗

วิทย์ วิศทเวทย์ ตรรกวิทยาและปรัชญา คณะรัฐประศาสนศาสตร์, ๒๕๐๘

อมร โสภณวิเศษรุ่งสรรค์ ปรัชญาเบื้องต้น มหาวิทยาลัยรามคำแหง ๒๕๑๖

Balm, Archie, J. , Philosophy : An Introduction Asia Publishing House,
1964

Randall or Duchler, Philosophy : An Introduction Barnes and Noble Inc.,
1952

Sinha Jadunath, Introduction to Philosophy Sinha Publishing House, 1964

Tomlin, E.W.F., Great Philosophers of the West, Arrow Books, 1959

